

АГРОСВІТ

№18 вересень 2024

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадирус Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П. Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 18 вересень 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 19.09.24 р.
Підписано до друку 19.09.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 16.7
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 1909/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2024

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 18 вересень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Павлова Г. Є., Сірко А. Ю., Невдах С. І.

Підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства
задня його економічної безпеки 4

Трусова Н. В., Присяжнюк Н. М., Мазур Т. Г., Роль Н. В., Федорук Н. М.

Теоретичні підходи до розуміння поняття "продовольча безпека" 9

Рибчук А. В., Процишин О. Р., Зінкевич В. І., Лапчук Я. С., Следзь С. Ю.

Інвестиції в системі фінансових інструментів організаційно-економічного механізму підвищення
енергоефективності національних економік України та Європейського Союзу 16

Халатур С. М., Клименко С. С., Зейко А. С.

Фінансові тренди механізму антикризового управління сільськогосподарськими
підприємствами 24

Зінчук Т. О., Ткачук О. В.

Концептуальний підхід до формування експортно-імпортової кон'юнктури ринку
лікарсько-рослинної сировини 29

Котвицька Н. М., Ковальський О. Ю., Великань Д. В.

Оптимізація управління ресурсами автомобільних підприємств у контексті воєнного стану
та невизначеності ринку 39

Якимчук О. Ф.

"Зелені" сертифікати як інструмент енергетичної безпеки 46

Кулініч Т. В.

Стратегії залучення іноземних інвестицій у повоєнне зелене відновлення економіки України 54

Шевчук Н. А., Клецов А. Й.

Вплив еко-індустріальних парків на регіональні ланцюги постачання 61

Демченко О. В.

Вплив європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу
сільських територій України 68

Адаменко М. В., Іванов Є. С., Короленко Р. В.

Класифікація компетентностей працівників підприємства 77

Задоя В. О., Костюк С. А.

Сучасні виклики та перспективи розвитку залізничних вантажних перевезень України 84

Круглов В. О., Пікуліна О. В.

Трансформація людського капіталу в умовах глобалізації:
глобальні та національні перспективи 92

Поляков І. В., Камтов Н. С., Касинець О. В.

Цифрові засади управління та коригування якості туристичних продуктів у малому бізнесі 98

Міщенко В. В.

Пріоритетність розвитку аграрного сектору України в умовах війни 104

Скуратова О. Є., Скуратов О. С.

Переосмислення обліково-аналітичного забезпечення логістики в аграрному секторі:
виклики і перспективи 113

Хіч Р. Я.

Використання методики SWOT-аналізу як маркетингового інструменту стратегічного планування
для оцінки перспектив розвитку молочної промисловості України 121

CONTENTS:

<u>Pavlova H., Sirko A., Nevdah S.</u> INCREASING THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF THE FINANCIAL RESOURCES OF THE ENTERPRISE FOR ITS ECONOMIC SECURITY	4
<u>Trusova N., Prysiazhniuk N., Mazur T., Rol N., Fedoruk N.</u> THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONCEPT OF "FOOD SECURITY"	9
<u>Rybchuk A., Protsyshyn O., Zinkevich V., Lapchuk Ya., Sledz S.</u> INVESTMENTS IN THE SYSTEM OF FINANCIAL INSTRUMENTS OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR INCREASING THE ENERGY EFFICIENCY OF THE NATIONAL ECONOMIES OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION	16
<u>Khalatur S., Klymenko S., Zeiko L.</u> FINANCIAL TRENDS OF THE MECHANISM OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	24
<u>Zinchuk T., Tkachuk O.</u> THE CONCEPTUAL APPROACH TO THE EXPORT-IMPORT SITUATION OF THE MEDICINAL PLANT RAW MATERIALS MARKET	29
<u>Kotvytska N., Kovalskyi O., Velikan D.</u> OPTIMIZATION OF RESOURCE MANAGEMENT OF AUTOMOTIVE ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF MARTIAL LAW AND MARKET UNCERTAINTY	39
<u>Yakymchuk O.</u> "GREEN" CERTIFICATES AS A TOOL OF ENERGY SECURITY	46
<u>Kulinich T.</u> STRATEGIES FOR ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS IN POST-WAR GREEN RECOVERY OF UKRAINE'S ECONOMY	54
<u>Shevchuk N., Kleshchov A.</u> INFLUENCE OF ECO-INDUSTRIAL PARKS ON REGIONAL SUPPLY CHAINS	61
<u>Demchenko O.</u> THE IMPACT OF EUROPEAN INTEGRATION ON THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN THE RURAL AREAS OF UKRAINE	68
<u>Adamenko M., Ivanov Ie., Korolenko R.</u> CLASSIFICATION OF COMPETENCIES OF THE ENTERPRISE'S EMPLOYEES	77
<u>Zadoia V., Kostyuk S.</u> MODERN CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF RAILWAY FREIGHT TRANSPORTATION IN UKRAINE	84
<u>Kruglov V., Pikulina O.</u> THE TRANSFORMATION OF HUMAN CAPITAL IN GLOBALIZATION: GLOBAL AND NATIONAL PERSPECTIVES	92
<u>Poliakov I., Kampov N., Kasinecz` O.</u> DIGITAL PRINCIPLES OF MANAGEMENT AND QUALITY ADJUSTMENT OF TOURISM PRODUCTS IN SMALL BUSINESS	98
<u>Mishchenko V.</u> PRIORITY OF THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR	104
<u>Skuratova O., Skuratov O.</u> RETHINKING ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR LOGISTICS IN THE AGRICULTURAL SECTOR: CHALLENGES AND PERSPECTIVES	113
<u>Khich R.</u> THE USING OF THE SWOT ANALYSIS METHOD AS A MARKETING TOOL OF STRATEGIC PLANNING TO ASSESS THE PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE DAIRY INDUSTRY OF UKRAINE	121

УДК 336.645.338

Г. Є. Павлова,

д. е. н., професор, декан факультету обліку і фінансів,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1400-7348>

А. Ю. Сірко,

к. е. н., старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3791-9435>

С. І. Невдах,

здобувач вищої освіти,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0697-1844>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.4

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА ЗАДЛЯ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

H. Pavlova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Accounting and Finance,
Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

A. Sirko,

PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Finance, Banking and Insurance
Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

S. Nevдах,

Student of higher education, Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

INCREASING THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF THE FINANCIAL RESOURCES OF THE ENTERPRISE FOR ITS ECONOMIC SECURITY

Визначаючи оптимальний рівень фінансово-економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання, важливо забезпечити його переваги та стійкість до небезпеки при досягненні результатів поставлених цілей.

Слід зазначити, що створення ефективної системи управління фінансовими ресурсами в сучасних умовах також залежить від здатності фінансових ресурсів швидко трансформуватися у фізичні, хімічні, технологічні, творчі та інші ресурси, необхідні для господарської діяльності та розвитку підприємств.

Виходячи з цього, доведено, що раціональне формування та використання фінансових ресурсів має значний вплив на фінансові результати та стан підприємства, дозволяючи досягти успіху з мінімально необхідним обсягом обігового капіталу. Це сприяє створенню оптимальної структури капіталу, нарощуванню виробничого потенціалу та забезпечує надійне фінансування поточної діяльності задля стабільної економічної безпеки підприємства.

Determining the optimal level of financial and economic security of any economic entity, it is important to ensure its advantages and resistance to danger when achieving the results of the set goals.

The creation of an effective financial resources management system in modern conditions also depends on the ability of financial resources to quickly transform into physical, chemical, technological, creative and other resources necessary for economic activity and development of enterprises. However, currently domestic business has limited opportunities to choose financial resources due to their insufficient availability, as well as insufficient own funds, their not always effective use. As a result, the number of unprofitable, low-paying and insolvent enterprises in Ukraine is increasing.

The purpose of this work is to research an effective method of managing the company's finances to ensure safe operation and maintaining the level of development of the company at the appropriate level, as well as the development of measures to ensure the economic security of the company.

Since the level of financial and economic security is considered through the prism of enterprise resource management, the need for constant improvement of the latter, improvement of key performance indicators (increasing quality, reducing costs, accelerating investment attractiveness, shortening the innovation cycle), namely the implementation, expansion of sales markets, improvement of the management system etc.

On the basis of the generalization of researches, we substantiated the planning sequence of an effective management system of profit generation at the level of agricultural organizations. The created algorithm includes 5 stages that allow you to gradually form centers of financial responsibility, determine their powers and ensure the effective functioning of this system at the enterprise.

Based on this, it has been proven that the rational formation and use of financial resources has a significant impact on the financial results and state of the enterprise, allowing to achieve success with the minimum required amount of working capital. This contributes to the creation of an optimal capital structure, increasing production potential and ensures reliable financing of current activities for the stable economic security of the enterprise.

Ключові слова: підвищення ефективності, управління, фінансові ресурси, підприємство, економічна безпека.

Key words: efficiency improvement, management, financial resources, enterprise, economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом питання про ефективність фінансово-економічної безпеки стало предметом значного інтересу не лише для науковців, а й для підприємців, які прагнуть докорінно змінити спосіб управління справами. Визначаючи оптимальний рівень фінансово-економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання, важливо забезпечити його переваги та стійкість до небезпеки при досягненні результатів поставлених цілей. Тому важливо створити комплексну та оптимальну систему фінансово-економічної безпеки підприємства. Таким чином, ми спостерігаємо суттєве зниження ступеня економічної безпеки на підприємствах, які ведуть фінансово-господарську діяльність, а в багатьох випадках і неможливості ефективної діяльності через воєнний стан в Україні.

Створення ефективної системи управління фінансовими ресурсами в сучасних умовах також залежить від здатності фінансових ресурсів швидко трансформуватися у фізичні, хімічні, технологічні, творчі та інші ресурси, необхідні для господарської діяльності та розвитку підприємств. Проте наразі вітчизняний бізнес має обмежені можливості вибору фінансових ресурсів через їх недостатню доступність, а також

недостатність власних коштів, їх не завжди ефективне використання. Як наслідок, кількість збиткових, низькооплачуваних та неплатоспроможних підприємств в Україні зростає.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження фінансової та економічної стабільності є тривалим, і кілька провідних економістів, які присвятили свої зусилля розгляду та вивченню різних аспектів безпеки бізнесу в різних ситуаціях. Серед цих вчених є найбільш визначними: О.В. Арєф'єв, О.І. Барановський, Т.Г. Васильців, В.М. Геєць, К.С. Горячова, М.М. Єрмолеса, І.В. Кудрявка та ін. Вивчивши науковий доробок, можна говорити про величезну кількість досліджень. Проте питання ефективного фінансового менеджменту з надання економічної безпеки є незмінно актуальним у всіх своїх аспектах, воно, безперечно, знаходиться в центрі уваги багатьох економістів, серед яких О. К. Авдей, О. Є. Гудзь, П. А. Стецюк, І. П. Ткаченко, В. М. Попов, С. В. Добринь, І. Т. Балабанов та багато інших. Особливу увагу в їх дослідженнях приділено дослідженню методів управління фінансовими ресурсами та їх використання.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою даної роботи є дослідження ефективного методу управління фінансами підприємства із забезпечення безпечного ведення діяльності та підтримання рівня розвитку підприємства на належному рівні, а також розробка заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Оцінка стану підприємництва в сучасному бізнес-середовищі чітко висвітлює проблеми в управлінському процесі створення, розподілу та використання фінансових ресурсів на підприємствах. Ефективний фінансовий менеджмент, як частина системи управління, може гарантувати збір і закріплення позитивних результатів господарської діяльності вітчизняних корпорацій. Однак цінність їхньої роботи в першу чергу залежить від ступеня застосування аналізу для пошуку найбільш ефективних рішень проблем управління. Результат зусиль компанії залежить від наявності ресурсів. Економічні ресурси, які дозволяють безперервне виробництво та повсюдну діяльність [2].

Таким чином, їх достатність є важливою відправною точкою та кінцевим результатом будь-якої діяльності. В ринкових умовах діяти на першочергову позицію є характерною світовою тенденцією.

Оскільки рівень фінансово-економічної безпеки розглядається через призму управління ресурсами підприємства, потреба в постійному вдосконаленні останніх, покращенні ключових показників ефективності (підвищення якості, зниження витрат, прискорення інвестиційної привабливості, скорочення циклу інновацій), а саме впровадження, розширення ринків збуту, вдосконалення системи менеджменту тощо.

Основними завданнями фінансово-економічної безпеки, заснованими на управлінні фінансовими ресурсами, є випереджальний характер діяльності і, відповідно:

- запобігання кризовим ситуаціям;
- стабільність ведення бізнесу;
- фінансова стабільність;
- підвищення активності підприємства тощо [6].

При підтримці належного рівня фінансово-економічної безпеки діяльності фірми через управління фінансовими ресурсами заохочується така блокова схема регулювання: управління витратами, і бюджетування, і управління грошовими потоками, і моніторинг і діагности-

ка стануть бізнесом, та забезпечення безпеки, управління фінансами.

У процесі фінансово-господарської діяльності може відбуватися безперервний рух процесів, змінюватися структура засобів і джерел їх формування, наявність і потреба у фінансових ресурсах і, як наслідок, стан фінансового забезпечення підприємства. Отже, ця проблема із системою управління фінансовими ресурсами є нарощування власного капіталу, ринкової вартості та позиції з максимальним збереженням інтересів учасників від мінімального фінансового ризику, пов'язаного з розподілом та використанням фінансових ресурсів [3].

Значну роль у системі управління фінансовими ресурсами слід відвести питанню розрахунків, оскільки затримка оплати гуртовими покупцями за відвантажену продукцію призводить до накопичення великої дебіторської заборгованості. Це, в свою чергу, створює дефіцит грошових коштів у підприємства для своєчасного погашення зобов'язань перед кредиторами за сировину, матеріали, виконані роботи та надані послуги, а також сприяє виникненню кредиторської заборгованості за податковими платежами.

Залучення різних джерел фінансування формує певне співвідношення між власним і позиковим капіталом. Оскільки позиковий капітал є платним і супроводжується фінансовими витратами, виникає потреба оцінювати вплив цих витрат на загальний результат діяльності підприємства. Фінансовий леверидж показує, як структура капіталу впливає на прибуток компанії, а способи включення кредитних витрат у собівартість впливають на чистий прибуток та рентабельність власного капіталу. Таким чином, фінансовий леверидж демонструє зв'язок між змінами чистого прибутку та прибутку до сплати відсотків і податків [5].

Фінансовий леверидж тісно пов'язаний із фінансовим ризиком і відображається у співвідношенні власного та позикового капіталу, які використовуються для довгострокового фінансування операційної діяльності підприємства. Використання позикових коштів зазвичай призводить до збільшення витрат підприємства, що впливає на його прибутковість. Чим вищий рівень фінансового левериджу, тим більший фінансовий ризик підприємства та тим вища необхідна норма прибутку для власників.

Підприємства, що активно залучають значні суми позикових коштів, характеризуються високим рівнем фінансового левериджу. У свою

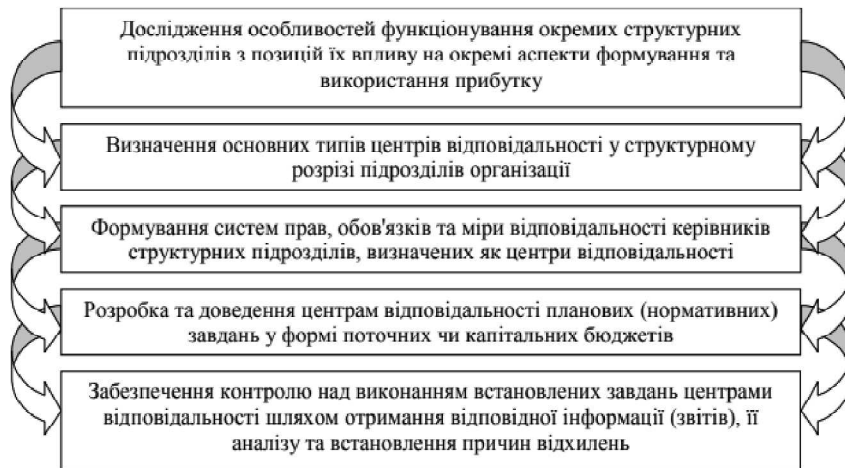

Рис. 1. Пропонований алгоритм ефективного управління формуванням прибутку по центрах фінансової відповідальності

чергу, підприємства, які здебільшого фінансують свою діяльність за рахунок власних ресурсів, вважаються фінансово незалежними [7].

Отже, рівень фінансового левериджу, що формується на підприємстві, відображає його можливості впливати на чистий прибуток шляхом зміни обсягу та структури власного і позикового капіталу. Як зазначає Барановський О.: "Фінансовий результат підсумовує діяльність підприємства, пов'язану з виробництвом і реалізацією продукції (виконаних робіт, наданих послуг), і водночас є необхідною передумовою для подальшого розвитку. Високі фінансові результати зміцнюють бюджет держави через податкові відрахування, підвищують рентабельність інвестицій підприємства та його активність у виробничій і фінансовій сферах" [2, с. 15]. Для підприємства отримання фінансового результату свідчить про визнання в суспільстві ефективності його діяльності та досягнення позитивного ефекту від виробництва у вигляді продукції, послуг або робіт. Таким чином, кінцевим фінансовим результатом для підприємства є різниця між доходами від продажу та витратами, понесеними для їх отримання. З точки зору держави, фінансовий результат підприємства відображається у сплаті податків, що є частиною цього результату. Для власників та інвесторів основним фінансовим результатом буде частка прибутку, яка залишається після сплати податків. Чистий фінансовий результат, спрямований на розвиток виробництва та соціальне благополуччя, — це прибуток, який залишається після сплати податків, дивідендів власникам і відсотків кредиторам.

На основі узагальнення досліджень нами була обґрунтована послідовність планування

ефективної системи управління генерацією прибутку на рівні сільськогосподарських організацій. Створений алгоритм включає 5 етапів, які дозволяють поступово формувати центри фінансової відповідальності, визначати їх повноваження і забезпечити ефективне функціонування цієї системи на підприємстві (рис. 1).

Для збільшення фінансових результатів підприємства необхідно:

- підвищувати якість товарів (продукції, послуг, робіт) та покращувати маркетингову діяльність. Це досягається впровадженням нових технологій, автоматизацією виробництва, використанням нових видів сировини та модернізацією управлінських стратегій;

- збільшувати обсяг виробництва шляхом розширення потужностей та залучення додаткових інвестицій;

- підвищувати кваліфікацію працівників для підвищення продуктивності їхньої праці;

- створювати ефективну систему матеріального стимулювання, пов'язану з ключовими результатами діяльності підприємства та економією ресурсів;

- покращувати моральний клімат у колективі, що позитивно впливатиме на продуктивність праці;

- автоматизувати виробничі процеси, мінімізуючи участь людини за рахунок машинної праці;

- розширювати ринки збуту, залучати нових клієнтів через рекламу та знаходити нових постачальників, підвищуючи попит і борючись з конкурентами;

- аналізувати та усувати фактори, що призводять до перевитрат на комерційні та управлінські витрати;

— раціонально використовувати ресурси, економлячи сировину і матеріали у виробництві;

— впроваджувати новітні види сировини та матеріалів від постачальників [5].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, управління фінансово-економічною безпекою підприємства на основі управління фінансовими ресурсами полягає в цілеспрямованій діяльності, яка передбачає безперервний процес ухвалення та реалізації рішень, спрямованих на зниження негативного впливу економічної нестабільності для досягнення і підтримки максимально можливого рівня фінансово-економічної безпеки підприємства. Виходячи з критеріїв та конкретних показників оцінки стану фінансово-економічної безпеки, які є пріоритетними для керівництва, визначаються сценарії та плани дій щодо вдосконалення цієї системи.

Однією з головних проблем управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств є відсутність ефективної системи фінансового менеджменту та стратегії розвитку як на рівні окремих підприємств, так і на рівні країни загалом.

Раціональне формування та використання фінансових ресурсів має значний вплив на фінансові результати та стан підприємства, дозволяючи досягти успіху з мінімально необхідним обсягом обігового капіталу. Це сприяє створенню оптимальної структури капіталу, нарощуванню виробничого потенціалу та забезпечує фінансування поточної діяльності.

Література:

1. Ареф'єва О.В. Планування економічної безпеки підприємств. / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. — Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. — 170 с.
2. Барановський О. Визначення показників економічної безпеки. Економіка. Фінанси. Право. — 2012. — № 8. — С. 14—16.
3. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2018. — 386 с.
4. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, Т.С. Черняк / Н— д. центр індустр. пробл. розвитку НАН України. Харків: ВД "ИНЖЭК", 2021. — 240 с.
5. Горячева К.С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства: автореф.

дис. канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація та управління підприємствами" / К.С. Горячева-Київ: Вид-во КНУТД, 2006. 17 с.

6. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія / М.М. Єрмошенко, К.С. Горячева — Нац. академія управління. Київ: НАУ, 2010 — 232 с.

7. Павлова Г.Є. Фінансове забезпечення фермерського господарства в контексті його фінансово-економічної безпеки. // Г.Є. Павлова, Л.В. Волчанська, Д.Г. Ковальов. Економіка та суспільство. 2023. № 54. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2764DOI:10.32782/2524-0072/2023-54-44>. (дата звернення: 29.08.2024 р.).

References:

1. Arefieva, O. V. and Kuzenko, T. B. (2005), Planuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv [Planning of economic security of enterprises], Vyd-vo Yevrop, Kyiv, Ukraine.
2. Baranovskyi, O. (2012), "Determination of indicators of economic security", vol. 8, pp. 14—16.
3. Vasyltsiv, T. H. (2018), Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia: monohrafiia [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and strengthening mechanisms: monohrafiia], Aral, Lviv, Ukraine.
4. Heiets, V. M., Kyzym, M. O, Klebanova, T. S. and Cherniak, T. S. (2021), Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo: monohrafiia [Modeling of economic security: state, region, enterprise: monograph], VD "YNZhEK", Kharkiv, Ukraine.
5. Horiacheva, K. S. (2006), "The mechanism of managing the financial security of the enterprise", PhD Thesis, Economy, organization and management of enterprises. KNUITD of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
6. Yermoshenko, M. M. and Horiacheva, K. S. (2010), Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo: monohrafiia [The financial component of economic security: the state and the enterprise: monohrafiia], NAU, Kyiv, Ukraine.
7. Pavlova, H. and Volchans'ka, L. (2023), "Financial provision of farming in the context of its financial and economic security", vol. 54, Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2764> (Accessed 29 August 2004).
Стаття надійшла до редакції 09.09.2024 р.

УДК 338.43.01:339.439.6

Н. В. Трусова,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, обліку та оподаткування,
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9773-4534>
Н. М. Присяжнюк,
к. вет. н., доцент кафедри іхтіології та зоології,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4737-0143>
Т. Г. Мазур,
к. вет. н. доцент кафедри загальної екології та екотрофології,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9295-7787>
Н. В. Роль,
к. с.-г. н., доцент кафедри хімії,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0295-4193>
Н. М. Федорук,
к. с.-г. н., доцент кафедри харчових технологій і технологій переробки
продукції тваринництва, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9683-8785>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.9

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ "ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА"

N. Trusova,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation, Dmytro
Motorny Tavri State Agro-Technological University
N. Prysiazhniuk,
PhD in Veterinary, Associate Professor of the Department of Ichthyology and Zoology,
Bila Tserkva National Agrarian University
T. Mazur,
PhD in Veterinary, Associate Professor of the Department of Ichthyology and Zoology,
Bila Tserkva National Agrarian University
N. Rol,
PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Chemistry,
Bila Tserkva National Agrarian University
N. Fedoruk,
PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Food Technologies and Technologies for
Processing Livestock Products, Bila Tserkva National Agrarian University

THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONCEPT OF "FOOD SECURITY"

Нині проблемам забезпечення продовольчої безпеки України приділяють значну особливу увагу. Разом з тим останніми роками стали змінюватися умови соціально-економічного розвитку країни — спостерігається стагнація або навіть падіння доходів населення, посилилися зовнішньоторговельні обмеження у відносинах з низкою торгових партнерів і при цьому тривають процеси економічної інтеграції. З'явилися нові ризики та загрози, у тому числі спричинені існуючою геополітичною обстановкою. У зв'язку з цим питання забезпечення продовольчої безпеки в Україні залишається на порядку денному, залишається необхідність удосконалення та адаптації продовольчої політики до нинішніх реалій.

Для обґрунтування та проведення продовольчої політики необхідна актуалізація використовуваного категоріального апарату, для чого слід простежити світову еволюцію поняття та підходів до визначення продовольчої безпеки та її складових.

На даний момент не існує усталеного підходу до питання, які етапи еволюції поняття продовольчої безпеки необхідно виділяти і який зміст кожного конкретного етапу. Загальною рисою більшості робіт, у яких робиться спроба систематизації та узагальнення підходів до оцінки та визначення продовольчої безпеки, що існували в різні періоди часу, є опора не на конкретні дії держав або міжнародних організацій, а на документи декларативного характеру — меморандуми, рішення конференцій, декларації, наукові публікації. При цьому не завжди враховується той факт, що реалізація на практиці ідей, що викладаються в таких документах, як правило, відбувається з деякою затримкою або взагалі не відбувається. Крім того, недостатня увага приділяється факторам, що зумовлюють перехід від одного етапу до іншого, а також подій, після яких такий перехід відбувається.

Проведений аналіз наукових публікацій, нормативних актів та реальних практик щодо забезпечення продовольчої безпеки на національному та глобальному рівні дозволяє зробити висновок, що розвиток підходів до визначення та забезпечення продовольчої безпеки багато в чому було обумовлено поглибленням поділу праці, розвитком товарно-грошових відносин, змінами на рівні життя населення, а також науково-технічним прогресом та вдосконаленням методів збору та обробки статистичної інформації.

В останні роки на тлі економічного та науково-технічного прогресу у світі намітилася тенденція до синтезу та об'єднання проблем продовольчої безпеки та безпеки харчування з фактичним розглядом продовольчої проблеми на індивідуальному та "нутриційному" рівні.

Usually, special attention is paid to the problems of ensuring food security of Ukraine. At the same time, in recent years, the conditions of socio-economic development of the country have begun to change — there is stagnation or even a drop in the incomes of the population, foreign trade restrictions in relations with a number of trading partners have increased, and at the same time, the processes of economic integration continue. New risks and threats have appeared, including those caused by the existing geopolitical situation. In this regard, the issue of ensuring food security in Ukraine remains on the agenda, there is a need to improve and adapt food policy to current realities. In order to substantiate and conduct food policy, the actualization of the used categorical apparatus is necessary, for which the global evolution of the concept and approaches to the definition of food security and its components should be traced.

At the moment, there is no established approach to the question of which stages of the evolution of the concept of food security should be distinguished and what is the content of each specific stage.

A common feature of the majority of works in which an attempt is made to systematize and generalize approaches to the assessment and definition of food security that existed in different periods of time is to rely not on specific actions of states or international organizations, but on documents of a declarative nature — memoranda, decisions of conferences, declarations, scientific publications. At the same time, it is not always taken into account the fact that the practical implementation of the ideas presented in such documents, as a rule, occurs with some delay or does not occur at all. In addition, insufficient attention is paid to the factors that determine the transition from one stage to another, as well as the events after which such a transition occurs. The analysis of scientific publications, regulatory acts and real practices related to ensuring food security at the national and global level allows us to conclude that the development of approaches to defining and ensuring food security was largely due to the deepening of the division of labor, the development of commodity-money relations, changes at the level life.

Population, as well as scientific and technical progress and improvement of statistical information collection and processing methods. In recent years, against the background of economic and scientific and technological progress in the world, there has been a tendency to synthesize and combine the problems of food security and nutrition security with the actual consideration of the food problem at the individual and "nutritional" level.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольче забезпечення, індикатори продовольчої безпеки, держава, міжнародні організації.

Key words: food security, food supply, food security indicators, state, international organizations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Зазвичай проблемам забезпечення продовольчої безпеки України приділяють особливу увагу. Разом з тим останніми роками стали змінюватися умови соціально-економічного розвитку країни — спостерігається стагнація

або навіть падіння доходів населення, посилися зовнішньоторговельні обмеження у відносинах з низкою торгових партнерів і при цьому тривають процеси економічної інтеграції. З'явилися нові ризики та загрози, у тому числі спричинені існуючою геополітичною обстановкою. У зв'язку з цим питання забезпечення продовольчої безпеки в Україні залишається на порядку денному, залишається необхідність

удосконалення та адаптації продовольчої політики до нинішніх реалій.

Для обґрунтування та проведення продовольчої політики необхідна актуалізація використованого категоріального апарату, для чого слід простежити світову еволюцію поняття та підходів до визначення продовольчої безпеки та її складових. Використання історичного підходу дозволить скласти об'єктивну картину розвитку концепції продовольчої безпеки у різні періоди часу, виявити основні тенденції та закономірності процесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти забезпечення продовольчої безпеки країни досліджувались у працях О. І. Гойчук, В. І. Власова, П. І. Гайдуцького, А. С. Гальчинського, М. В. Зубця, С. М. Кваші, Ю. П. Лебединського, М. Д. Пістуна, В. П. Прадуна, П. Т. Саблука, В. Н. Савенка, В. П. Ситника, Г. В. Черевка, А. Г. Чернюка, В. Т. Шлемко та інших учених-економістів. Проте, зміни зовнішнього середовища формування системи продовольчої безпеки країни вимагає перегляду основних методичних підходів щодо розуміння понятійного апарату по досліджуваних проблематиці.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

На основі узагальнення досліджень науковців запропонувати рекомендації теоретичного характеру щодо розуміння поняття "продовольча безпека".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідно до традиції, що відзначається ще Джоном Стюартом Міллем в його роботі 1843 р. "Система логіки силогістичної та індуктивної" [1], починати наукові дослідження слід з розгляду і уточнення основних термінів, що використовуються. Як писав відомий британський педагог і філософ сімнадцятого століття Джон Локк у своїй праці "Досвід про людське розуміння" (1690): "І якби люди вказували, які ідеї вони позначають вживаними ними словами, то при дослідженні та захисті істини не було б і половини тієї неясності і тих суперечок, які бувають тепер" [2].

На даний момент не існує усталеного підходу до питання, які етапи еволюції поняття продовольчої безпеки необхідно виділяти і який зміст кожного конкретного етапу. Загальною рисою більшості робіт, у яких робиться спроба систематизації та узагальнення підходів до

оцінки та визначення продовольчої безпеки, що існували в різні періоди часу, є опора не на конкретні дії держав або міжнародних організацій, а на документи декларативного характеру — меморандуми, рішення конференцій, декларації, наукові публікації. При цьому не завжди враховується той факт, що реалізація на практиці ідей, що викладаються в таких документах, як правило, відбувається з деякою затримкою або взагалі не відбувається. Крім того, недостатня увага приділяється факторам, що зумовлюють перехід від одного етапу до іншого, а також подій, після яких такий перехід відбувається.

Наприклад, колектив авторів під керівництвом професорів Паскаля де Муро та Маттео Мазіотта виділяє п'ять етапів в еволюції трактування продовольчої безпеки [3]. Для сорокових і п'ятдесятих років минулого століття, на думку авторів, було характерне прагнення розвинених країн розподіляти надлишки продовольства зі своїх ринків через надання продовольчої допомоги країнам, що розвиваються.

На наступному етапі, у шістдесятих роках минулого століття відбувається усвідомлення того, що пряма продовольча допомога державам, що потребують, у середньостроковій перспективі можемо призвести до негативних наслідків для їх розвитку.

Перехід до наступного етапу в еволюції концепції продовольчої безпеки стався у зв'язку із продовольчою кризою початку 70-х років. Відповіддю на коливання цін та виробництва продовольства став контроль за обсягами сукупних світових резервів зерна у контексті забезпечення продовольчої безпеки та підтримання стабільності цін як на національному, так і на світовому рівні. У 80-ті роки відбулося розширення поняття "продовольча безпека" із включенням до нього економічної та фізичної доступності продовольства.

Останній етап — 90-ті роки. і далі — у роботі докладно не розглядається. З опорою на визначення продовольчої безпеки Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) 1996 р., у якому наголошується на необхідності забезпечувати всіх людей живильним та безпечним продовольством ("safe and nutritious food"), етап позначається як "свобода від голоду та виснаження" (malnutrition).

Цікавим є підхід до періодизації еволюції трактування продовольчої безпеки, які були викладені вітчизняними науковцями [4]. На їх думку, в еволюції трактування продовольчої безпеки у XX ст. можна виділити три етапи. У першому етапі, період із 1946 р. до середини

1970-х гг. продовольча безпека розглядалася як продовольча незалежність та мінімізація імпорту продовольчих товарів. На наступному етапі, з середини 70-х до середини 90-х, акцент робився на адекватність світових запасів основних продуктів харчування з наступним поступовим переходом фокусу уваги на проблеми забезпечення необхідної пропозиції продовольства на забезпечення платоспроможності попиту. Третій етап розпочинається із Світового саміту з питань продовольства 1996 р. і триває донині.

Еволюція розуміння продовольчої безпеки та підходів до її забезпечення сучасними авторами часто сприймається як лінійний процес розвитку, у ході якого поступово виділяються додаткові складові. При цьому для ранніх етапів характерний акцент на проблеми наявності продовольства та продовольчої самозабезпеченості. Потім актуалізується проблема запасів продовольства та контролю світових цін. Поступово виокремлюються проблеми бідності, фізичної та економічної доступності продовольства. Після цього на порядок денний порушуються питання поживності та безпеки продовольства.

На наш погляд, при розгляді еволюції поняття продовольчої безпеки необхідно охоплювати ширший період, включаючи до розгляду не лише історію категорії "продовольча безпека", що маркується безпосереднім його використанням, а й передісторію, в процесі якої формувалися ті чи інші елементи, згодом об'єднані поняттям "продовольча безпека".

Стабільне забезпечення населення необхідним продовольством є одним із найважливіших державних завдань. У різні епохи розуміння цього завдання та підходів до її вирішення в різних країнах мали свою специфіку, обумовлену рівнем поділу праці, домінуючим технологічним укладом, загальним рівнем життя населення, національними особливостями та іншими факторами [5]. При цьому акцент робився на різні складові продовольчої безпеки. На наш погляд, найбільш загальний та водночас універсальний перелік елементів продовольчої безпеки зафіксовано у декларації Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки 2009 р.:

- наявність продовольства;
- доступ до продовольства (економічний, соціальний та фізичний);
- використання (поживність чи повноцінність) продовольства;
- стабільність.

На жаль, у самій Декларації не дається роз'яснень щодо того, як слід розуміти кожен із складових продовольчої безпеки. На сайті ФАО наведено найбільш поширені визначення даних понять.

Наразі поняття "продовольча безпека" справедливо асоціюється з діяльністю ФАО [6]. Однак простежувати еволюцію даного терміна як категорії доцільно з подій, що відбулися до створення ФАО та багато в чому вплинули на становлення організації.

Спроби вивчити і привернути увагу світової громадськості до взаємозв'язку проблем виробництва продовольства, голоду, недоїдання і здоров'я робилися ще до створення ФАО 16 жовтня 1945 р. У час і до заснування ФАО їх найбільш примітні і резонансні роботи Френка Л. Макдугалла, на честь якого Продовольча та сільськогосподарська організація ООН регулярно організовує пам'ятні конференції.

Базові підходи, що лежать в основі концепції "продовольчої безпеки" в її актуальному розумінні, були сформульовані в роки Другої світової війни. У той час сільськогосподарське виробництво було перервано на великих територіях. Заводи, що виробляють добрива, пестициди та сільськогосподарську техніку, були знищені або перепрофільовані під військові потреби. Торгівля та розподіл сільськогосподарської продукції були серйозно порушені. Вищезгадані обставини актуалізували і так досить гостру проблему продовольчого забезпечення населення.

У період з 18 травня по 3 червня 1943 р. у готелі міста Хот-Спрінгс, Вірджинія, пройшла конференція з питань продовольства та сільського господарства. У роботі конференції, на якій розглядалися можливості досягнення "свободи від потреби" в галузі продовольства та сільського господарства, взяли участь представники 44 націй, серед яких Радянський Союз.

У ході конференції виробилося уявлення про "свободу від потреби" як про "надійне, належне та відповідне постачання будь-якого чоловіка, жінки та дитини продовольством" [7].

У цьому вся визначенні під словом "надійне" розуміється наявність постійного та стійкого доступу до продовольства, "належне" означає кількісно достатнє, а "відповідне" — його необхідну поживність. Можна дійти невтішного висновку, що у конференції 1943 р. було офіційно закладено основи для комплексного підходу до визначення продовольчої безпеки з допомогою диференціації різних її складових. Таким чином, категорія "свобода від потреби" по

суті включала кілька традиційних елементів продовольчої безпеки: наявність продовольства, його поживність і якісні характеристики, а також стабільність постачання продовольством.

Крім того, учасники конференції зазначили, що в перші роки після закінчення війни необхідно забезпечити "свободу від голоду" у світі та задовольнити насамперед світовий попит на зернові та інші багаті на вуглеводи продукти харчування, забезпечуючи таким чином базові потреби населення у споживанні калорій з їжею. На наступному етапі, після відновлення виробництва основних видів продуктів харчування, імовірно мала настати черга продовольства, багатого білком та іншими видами поживних речовин, необхідних людині для здорового та повноцінного життя.

Особлива увага в ході конференції була звернена на проблему злиднів — причину голоду та потреби та нерозривний зв'язок її вирішення та забезпечення належним харчуванням широких верств населення через економічне зростання та створення додаткових робочих місць. У резолюції XXIV конференції під назвою "досягнення економіки достатку", зокрема, зазначається, що "першою причиною голоду та недоїдання є бідність"; що "сприяння повної зайнятості людських та матеріальних ресурсів, на основі раціональної соціально-економічної політики, є першою умовою загального зростання виробництва та купівельної спроможності доходів населення" [8]. Тобто, по суті, на конференції було порушено проблему економічної доступності продовольства для населення, хай і на національному рівні.

Таким чином, фіксується вихід цієї проблеми на міжнародний рівень, порушуються проблеми "свободи від потреби", "свободи від голоду" та "досягнення економіки достатку", вирішення яких залежить від темпів економічного зростання у світі, динаміки світового виробництва зернових, достатності продовольства у світі. та впливає на рівень злиднів та наявність та зміну кількості робочих місць.

Надалі розвиток ідей, що згодом лягли в основу концепції продовольчої безпеки, багато в чому здійснювався під прапорами Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. Дослідники розходяться в описі тих, хто панував протягом 50-х і 60-х років. минулого століття підходи до вирішення продовольчої проблеми. У цей час, як і раніше, акцент світової продовольчої та сільськогосподарської політики був зміщений у бік стимулювання виробництва основних сільськогосподарських

культур, переважно пшениці та рису, за рахунок якого передбачалося вирішувати проблему досягнення "свободи від потреби" та "свободи від голоду" на світовому рівні.

Отже динаміка світового виробництва зернових та його запаси у межах цієї концепції досі могли бути індикатором, відбиваючим досягнення вищезазначених свобод.

При цьому окремі дослідники вважають, що на національному рівні в цей період для розвинених держав світу було характерне прагнення продовольчої незалежності та мінімізації імпорту продуктів харчування [9]. Поступово, у світовому співтоваристві зростало усвідомлення того, що продовольча допомога може надавати не тільки позитивний вплив на країни, що приймають, але й підриває їх можливості до самозабезпечення продовольством та в середньостроковій перспективі, зрештою погіршуючи стан продовольчого забезпечення населення. Ця позиція знайшла своє відображення у низці публікацій того часу, а також суттєво вплинула на роботу Всесвітньої Продовольчої Програми [10]. У той же час ідея досягнення свободи від потреби через боротьбу зі злиднями у світі поступово зникає з реального порядку денного осіб, які приймають політичні та управлінські рішення, залишаючись на рівні риторики. На практиці взяла гору альтернативна вищезазначеною концепція позбавлення світового населення від потреби — не через боротьбу з бідністю та повсюдний розвиток економіки та створення робочих місць, але саме через надання прямої продовольчої допомоги (нехай тепер і більш адресної) тим, хто потребує розвинених країн

Таким чином, у 50-ті та 60-ті роки. дійсно в експертній спільноті загострилися дискусії про вплив продовольчої допомоги на забезпечення продовольством населення в довгостроковому періоді, проте на практиці мало місце нарощування виробництва зернових у розвинених країнах та продовольчої допомоги, тобто швидше не прагнення продовольчої незалежності, а своєрідна форма експортної орієнтації.

16 грудня 1966 р. резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй було прийнято "Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права", стаття одинадцята частини третьої якого провоз права всіх людей на "достатній життєвий рівень для нього та його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг та житло, та на безперервне поліпшення умов життя" (Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, 1966) [11]. Пункт другої цієї статті

передбачає визнання права кожної людини на свободу від голоду, одночасно закріплюючи зобов'язання країн індивідуально та в порядку міжнародного співробітництва вживати необхідних конкретних заходів з метою "поліпшити методи виробництва, зберігання та розподілу продуктів харчування шляхом широкого використання технічних та наукових знань, поширення знань про принципи харчування та вдосконалення чи реформи аграрних систем таким чином, щоб досягти найбільш ефективного освоєння та використання природних ресурсів; і забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства відповідно до потреб і з урахуванням проблем країн, що імпортують, так і експортують харчові продукти" [12].

У резолюції наголошується не лише на важливості забезпечувати наявність продуктів харчування на внутрішньому ринку, а й на необхідності забезпечувати доступність його для населення, а також проводити роз'яснювальну роботу з населенням з питань здорового харчування. При цьому взаємозв'язок проблем забезпечення економічного зростання та забезпечення населення продовольством залишався в рамках порядку денного, але наголошувався на розширенні пропозиції продуктів харчування, а не на розвитку платоспроможності попиту через боротьбу зі злиднями.

В даний час намітилася тенденція до синтезу та об'єднання проблем продовольчої безпеки та безпеки харчування, що дає підставу для виділення нового етапу в еволюції підходів до оцінки та визначення продовольчої безпеки

IFPRI застосовує поняття "Продовольча безпека та безпека харчування" з середини 90-х років XX ст. [13]. З того часу його значення трансформувалося і змінювалося. У наш час активно використовується визначення ЮНІСЕФ 2008 р. (в інших джерелах визначення, схоже на дані до ступеня змішування, зустрічається і раніше): "Продовольча безпека і безпека харчування досягаються тоді, коли належна їжа (за кількістю, якістю, безпекою, соціально-культурною прийнятністю) є і доступна для всіх людей у будь-який час і відповідно використовується та засвоюється ними для ведення здорового та активного способу життя" [14]. Таким чином, відзначається не тільки стабільна наявність та доступність продуктів харчування належної якості (тобто продовольча безпека), але також "використання" та можливість засвоїти необхідні поживні речовини з наявного продовольства. Крім показників, що використовуються для оцінки продовольчої

безпеки, стан продовольчої безпеки та безпеки харчування повинен оцінюватись і за допомогою показників власне безпеки харчування. До них можна віднести дані антропометричних досліджень (народження дітей з дефіцитом ваги; відхилення ваги та зростання людини від вікової норми залежно від статі тощо), а також показники, що характеризують стан медичного обслуговування, санітарні умови, поширеність у суспільстві знань та навичок у галузі здорового харчування і т.д.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведений аналіз наукових публікацій, нормативних актів та реальних практик щодо забезпечення продовольчої безпеки на національному та глобальному рівні дозволяє зробити висновок, що розвиток підходів до визначення та забезпечення продовольчої безпеки багато в чому було обумовлено поглибленням поділу праці, розвитком товарно-грошових відносин, змінами на рівні життя населення, а також науково-технічним прогресом та вдосконаленням методів збору та обробки статистичної інформації.

У XX ст. можна простежити вихід проблеми продовольчого забезпечення та продовольчої безпеки з національного рівня на всесвітній з подальшим залученням до розгляду рівня домогосподарств, особистого (індивідуального рівня) та врахуванням не тільки обсягів продовольства, що купується людьми, а й поживних речовин, що засвоюються з їжею.

При цьому у відносно благополучні для світової економіки періоди історії увага світової спільноти та регуляторів акцентувалася не лише на проблемах наявності продовольства, але також на його доступності та поживності, однак у кризових ситуаціях акцент знову зміщувався на контроль запасів найважливіших видів продовольства, а також світових цін нього. В останні роки на тлі економічного та науково-технічного прогресу у світі намітилася тенденція до синтезу та об'єднання проблем продовольчої безпеки та безпеки харчування з фактичним розглядом продовольчої проблеми на індивідуальному та "нутриційному" рівні.

Література:

1. Mill J.S. A System of Logic, Ratiocinative and Inductive: Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation. In 2 V. London: John W. Parker, 1843. V. 1. 589 p.

2. Два трактати про врядування. Д. Лок; пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець. К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. 264 с.

3. Muro P. Towards a Food Insecurity Multi-dimensional Index (FIMI). 2011. Prof. P. De Muro, Prof. M. Mazziotta. Режим доступу: <http://www.fao.org/fileadmin/templates/ERP/uni/FIMI.pdf>

4. Свиноус І. В. Щодо проблеми продовольчої безпеки у контексті зміни умов господарювання. Інноваційна економіка. 2013. № 3. С. 206—209.

5. Залізничук, В. П. Оцінка індикаторів продовольчої безпеки України. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 2. С. 128—133.

6. Алішов, Г. Н. Продовольча безпека України та чинники, що формують її рівень. Економіка і суспільство. 2017. № 13. С. 164—168.

7. Курман, Т. В. (2011). Щодо поняття та ознак продовольчої безпеки. Науковий вісник НУБіП України. Серія: Право. 2011. № 165-1. С. 121—127.

8. Aylwin P. Lecture in honour of Frank L. McDougall at the opening of the 31st session of the conference of FAO. Режим доступу: <http://www.fao.org/docrep/MEETING/004/Y2255E.HTM>

9. Козак, К. Б. (2014). Наукові основи дослідження продовольчої безпеки України. Економіка харчової промисловості. 2014 № 2. С. 5—10.

10. Schubert J.N. The Impact of Food Aid on World Malnutrition. International Organization. 1981. Vol. 35, no. 2. P. 329—354.

11. Скринька Д. В. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966. Українська дипломатична енциклопедія у 2 т. редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.

12. Румик, І. І. Понятійні аспекти продовольчої безпеки як складової національної безпеки України. Вчені записки університету КРОК. Серія: Економіка. 2014. № 35. С. 22—32.

13. Rosegrant, M. W. A 2020 Vision for food, agriculture, and the environment in South Asia a synthesis. IFPRI, 1995. Режим доступу: <https://www.ifpri.org/publication/2020-vision-food-agriculture-and-environment-south-asia-0>.

14. Klennert K. Achieving Food and Nutrition Security. Bonn.: InWEnt, 2005. 206 p.

References:

1. Mill, J.S. (1843), A System of Logic, Ratiocinative and Inductive: Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods

of Scientific Investigation. In 2 vol., vol. 1, John W. Parker, London, UK.

2. Lok, D. (2001), Dva traktaty pro vriyaduvannia [Two treatises on governance], Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy", Kyiv, Ukraine.

3. De Muro, P. and Mazziotta, M. (2011), "Towards a Food Insecurity Multidimensional Index (FIMI)", available at: <http://www.fao.org/fileadmin/templates/ERP/uni/FIMI.pdf> (Accessed 25 Aug 2024).

4. Svyynous, I.V. (2013), "Regarding the problem of food security in the context of changing economic conditions", Innovatsijna ekonomika, vol. 3, pp. 206—209.

5. Zalizniuk, V. (2019), "Assessment of the indicators of food security of Ukraine", Investysiyi: praktyka ta dosvid, vol. 2, pp. 128—133.

6. Alishov, H.N. (2017), "Food security of Ukraine and factors forming its level", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 13, pp. 164—168.

7. Kurman, T.V. (2011), "Regarding the concept and signs of food security", Naukovyj visnyk NUBiP Ukrainy. Serii: Pravo, vol. 165-1, pp. 121—127.

8. Aylwin, P. (2001), "Lecture in honour of Frank L. McDougall at the opening of the 31st session of the conference of FAO", available at: <http://www.fao.org/docrep/MEETING/004/Y2255E.HTM> (Accessed 25 Aug 2024).

9. Kozak, K.B. (2014), "Scientific bases of food security research in Ukraine", Ekonomika kharchovoi promyslovosti, vol. 2, pp. 5—10

10. Schubert, J.N. (1981), "The Impact of Food Aid on World Malnutrition", International Organization, vol. 35, no. 2, pp. 329—354.

11. Skryn'ka, D.V. (2004), "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights 1966", Ukrain's'ka dyplomatychna entsyklopediia u 2 t. [Ukrainian diplomatic encyclopedia in 2 volumes], vol. 2, Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

12. Rumyk, I.I. (2014), "Conceptual aspects of food security as a component of Ukraine's national security", Vcheni zapysky universytetu KROK. Serii: Ekonomika, vol. 35, pp. 22—32.

13. Rosegrant, M.W. (1995), "A 2020 Vision for food, agriculture, and the environment in South Asia a synthesis", IFPRI, available at: <https://www.ifpri.org/publication/2020-vision-food-agriculture-and-environment-south-asia-0> (Accessed 25 Aug 2024).

14. Klennert, K. (2005), Achieving Food and Nutrition Security, InWEnt, Bonn.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2024 р.

УДК 336.72

А. В. Рибчук,

д. е. н., професор, професор кафедри математики та економіки,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0377-7881>

О. Р. Процишин,

к. е. н., доцент, голова циклової комісії з економічних дисциплін,
Дрогобицький фаховий коледж нафти і газу
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3715-3740>

В. І. Зінкевич,

к. с.-г. н., доцент, завідувач відділенням менеджменту,
Дрогобицький фаховий коледж нафти і газу
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1004-1685>

Я. С. Лапчук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри математики та економіки,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9928-1943>

С. Ю. Следзь,

аспірант, Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-1712-7028>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.16

ІНВЕСТИЦІЇ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

A. Rybchuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Drohobych State Pedagogical University of Ivan Franko

O. Protsyshyn,

PhD in Economics, Associate Professor, Drohobyt'sk Oil and Gas College

V. Zinkevich,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Drohobyt'sk Oil and Gas College

Ya. Lapchuk,

PhD in Economics, Drohobych State Pedagogical University of Ivan Franko

S. Sledz,

PhD student, Drohobych State Pedagogical University of Ivan Franko

INVESTMENTS IN THE SYSTEM OF FINANCIAL INSTRUMENTS OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR INCREASING THE ENERGY EFFICIENCY OF THE NATIONAL ECONOMIES OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION

У статті досліджено потенціал інвестицій в системі фінансових інструментів організаційно-економічного механізму формування енергоефективної моделі національних економік Європейського Союзу та України. Підкреслено, що реалізація Енергетичних стратегій Європейського Союзу та України потребує збільшення обсягу інвестицій у

підвищення енергоефективності будівель, готової продукції та транспорту. Показано, що енергоефективні проекти мають специфічні характеристики, оскільки повернення інвестицій забезпечується через енергозбереження. Представлено фінансові інструменти, котрі є вагомими для інвестування в енергоефективність — енергосервісні компанії (ЕСКО), фонди відновлюваних кредитів, лізинг, спільні підприємства та венчурний капітал. Доведено, що перспективними механізмами фінансування проектів з енергозбереження в Україні є: кредити та донорські гранти міжнародних фінансових і кредитних організацій на середньострокові та довгострокові масштабні інвестиційні проекти.

The article examines the potential of investments in the system of financial instruments of the organizational and economic mechanism of forming an energy-efficient model of the national economies of the European Union and Ukraine. It is noted that improving energy efficiency is one of the best ways to optimize the use of available resources, support economic growth and reduce energy costs. It is emphasized that the implementation of the Energy Strategies of the European Union and Ukraine requires an increase in the volume of investments in improving the energy efficiency of buildings, finished products and transport due to energy labeling, renovation of public buildings, as well as eco-design requirements for energy-intensive products. It is shown that energy-efficient projects have specific characteristics, since the return of investments is ensured through energy savings, and not through increased income, which can be promising for some investments in renewable energy. It is confirmed that increasing the energy efficiency of buildings, technical re-equipment of heating networks, modernization of lighting systems the introduction of advanced technologies are well-known types of investments that have a significant impact on energy consumption and lead to excellent results. Financial instruments have been identified that have the potential to attract EU funds and private joint investments, which are critically important tools and can help member states implement ambitious programs for the reconstruction of housing, commercial and public buildings. Market-based financial instruments are presented, which are valid for investing in energy efficiency, and public policy can facilitate the development of mechanisms such as energy service companies (ESCOs), renewable credit funds, leasing, joint ventures and venture capital, providing the appropriate regulatory framework and tax incentives. It has been proven that promising financing mechanisms for energy saving projects in Ukraine are: loans and donor grants from international financial and credit organizations for medium-term and long-term large-scale investment projects.

Ключові слова: потенціал інвестицій, фінансові інструменти, організаційно-економічний механізм, енергоефективність, енергетичні стратегії, інвестиційний ресурс, міжнародні фінансово-кредитні організації.

Keywords: investment potential, financial instruments, organizational and economic mechanism, energy efficiency, energy strategies, investment resource, international financial and credit organizations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Підвищення енергоефективності є одним із найкращих способів оптимізації використання наявних ресурсів, підтримки економічного зростання та скорочення витрат на енергію. Реалізація даної проблеми вимагає скоординованих дій від багатьох учасників, включаючи уряди країн Європейського Союзу, державні та приватні підприємства, фінансові установи, громадянське суспільство та інші зацікавлені сторони. Лише одночасними зусиллями на інституційному, нормативно-правовому, економічному та соціально-політичному рівнях можна створити та підтримувати сприятливий клімат для проведення нової політики, за якої інвестиції в енергоефективність стануть необхідним атрибутом для функціонування національних та міжнародних фінансових структур. В Україні приватні інвестори некладають необхідні

кошти в проекти енергоефективності через недосконалість спеціалізованих механізмів фінансування. Ситуація посилюється нестачею фінансових стимулів і несприятливою для інвесторів політикою ціноутворення в енергетичному секторі. Фінансову привабливість проектів у сфері енергоефективності знижує також відсутність директивної, інституційної та нормативно-правової бази для їх реалізації, а також брак кваліфікованих кадрів для ідентифікації, планування та впровадження енергоефективних заходів. Водночас, необхідно активніше використовувати фінансовий інструментарій організаційно-економічного механізму підвищення енергоефективності національних економік України та Європейського Союзу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання енергозбереження та напрямки формування організаційно-економічного механізму управління енергоефективністю націо-

нальних економік Європейського Союзу та України досліджують відомі зарубіжні фахівці, підтвердженням чого слугують наукові праці — Е. Айдіна [12], С. Антунеса [19], А. Бєрвальда [14], Р. Бєртольдї [13], Д. Броунєна [12], Б. Боза-Кїсса [13], К. Джандї [19], М. Економїду [13], К. Ланга [14], М. Лопєса [19], Н. Нїссєна [14], В. Палєрмо [13], Й. Рюкшлосса [14], Дж. Ск'єрсєта. [20], В. Тодєскї [13], К. Шїнке [14].

Значний внесок в аналіз потенціалу інвестицій в системі фїнансових їнструментів підвищення енергоефективності національної економіки зробили такі українські науковці як, Д. Бізонїч [1], В. Бїба [2], В. Градовий [4], І. Дашко [3], Ю. Дзядїкевич [4], В. Захаров [6], О. Калїніченко, А. Квасній [7], Д. Крилов [3], І. Любєзна [4], П. Малїк [7], О. Солтїсїк [7], В. Скриль [10], О. Толпїгїн [11], О. Щєрбан [7] та їнші. Водночас, їснує необхїдність обґрунтування їнвестиційних їнструментів енергозбереження, котрі результативно та раціонально впливають на формування енергоефективних моделей національних економік.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мєтою статтї є дослідження потенціалу їнвестицій в системі фїнансових їнструментів організаційно-економічного механїзму зростання енергетичної ефективности національної економіки України та Європейського Союзу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Енергозбереження та підвищення енергетичної ефективности є прїоритетним напрямом політики Європейського Союзу (ЄС), реалїзація якої сприяє створенню конкурентоспроможної та енергетично незалежної економіки, а також зниженню негативного впливу на довкілля [4, с. 170]. Реальні дії на рівні ЄС зі стимулювання енергозбереження та підвищення енергетичної ефективности розпочалися з 1998 р., коли Рада Європи у резолюції від 7 грудня схвалила стратегію про енергетичну ефективність. За останні роки країни ЄС сформували низку їніціатив з мєтою регулювання енергетичного ринку, зокрема, особливий акцент було зроблено на безпеці енергопостачання, розвитку ВДЕ та підвищення енергоефективности. Відхїд від сировинної спрямованостї багато в чому пов'язаний із зобов'язаннями ЄС щодо скорочення викидів парникових газів відповідно до встановлєних домовлєностей світової спїльноти. В результатї вжитих кроків у бїк досягнення поставлєних цїлей країнами ЄС було прийнято низку стратегїчних їніціатив, зокрема: —

Енергетична стратегія — 2020; -Енергетична стратегія — 2050; — Стратегія в галузі енергетики та клімату — 2030; — Європейська стратегія енергетичної безпеки; — Створення Енергетичного союзу ЄС; — "Чиста" енергія для всїх європейців [17, с. 23].

Енергетична стратегія на період до 2020 р. (2020 Energy Strategy, далї — "Стратегія 2020") була прийнята ЄС ще у 2000 р., але документ кїлька разів переглядався у бїк пом'якшення у 2005 та 2006 роцї. У цїй стратегії було визначєно три основні цїлі, які до 2020 року мали досягти країни ЄС [15]:

— зниження викидів парникових газів щонайменше нїж 20%; — досягнення не менше нїж 20% частки ВДЕ у споживанні; — збільшення енергоефективности не менше нїж на 20%. Для успїшного досягнення поставлєної мєти у межах стратегії кїлька прїоритетних напрямків, з яких провідним, домінуючим стало — збільшення обсягу їнвестицій у підвищення енергоефективности будївель, готової продукції та транспорту за рахунок вжиття таких заходів, як схеми енергетичного маркування, оновлєння громадських будївель, а також вимог екодизайну для енергомїстких продуктів.

Цїлі, закладєні у "Стратегії 2020", показали необхїдність збільшення фїнансування, внаслідок чого Європейською комісією (ЄК) було розроблєно програму "Горизонт 2020" (Horizon 2020), розраховану на (2014—2020 роки). Загальна вартїсть програми, яка сфокусована на дослідженнях та їнноваціях, зокрема в енергетицї, становила 77 млрд євро [13, с. 14]. Досягнення цїлей Європи 2020 щодо енергоефективности та використання відновлюваних джерел енергії вимагала значних ївестицій: близько 100 мїльярдів євро щорїчно на енергоефективність; і 60—70 мїльярдів євро щорїчних капїтальних витрат на новї установкї ВДЕ. За словами Комїсії, цї їнвестиції можуть бути бїльш нїж середньому на рїк до 2050 року [17, с. 8].

Енергоефективні проєкти мають специфїчні характеристики, оскїльки повернення їнвестицій, в принципї, забезпечується через енергозбереження, а не збільшення доходу, що може бути перспективним для деяких їнвестицій у відновлювану енергетику [18, с. 23]. Це значною мїрою пояснює певний бар'єр для їнвестування в енергоефективність серед приватних їнвесторів, які орієнтованї підтримувати зростання розробника проєкту, а не розглядати оптимїзацію витрат проєктів, де технїчні питання відїграють важливу роль у здїйсненостї та прибутковостї. І навпаки, деякі їнвестиції у відновлюванї джерела енергії приносять

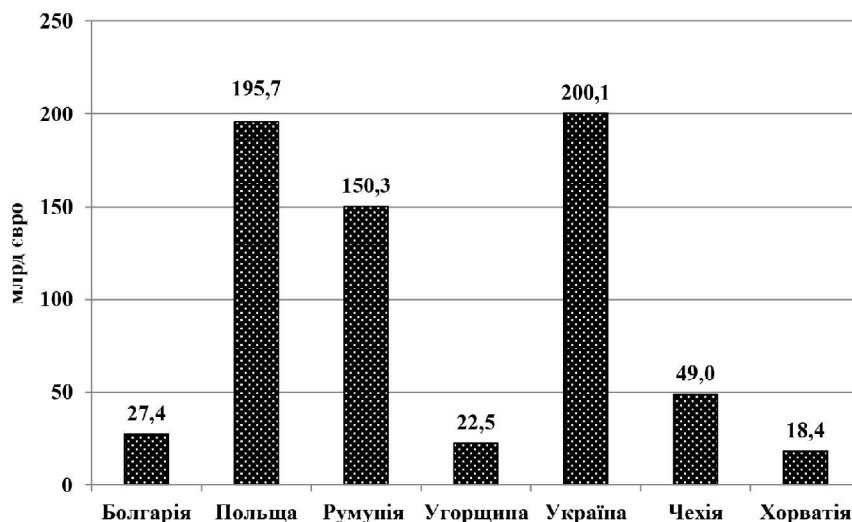

Рис. 1. Інвестиційні потреби окремих країн Європейського Союзу та України на реалізацію Стратегій енергозбереження

Джерело: систематизовано та згруповано за даними [17—18, 21].

дохід (де, зокрема, вони підпадають під пільгові тарифи), на відміну від економії витрат, хоча інвестиції в різні відновлювані джерела енергії мають різні профілі ризику [3, с. 110].

Нова Директива з енергоефективності ((EU) 2023/1791), яка набула чинності в жовтні 2023 року, підвищує цілі ЄС, спрямовані на скорочення споживання первинної та кінцевої енергії на рівні ЄС на 11,7% до 2030 року порівняно з прогнозами, зробленими у 2020 році. В абсолютному вираженні споживання первинної та кінцевої енергії в ЄС до 2030 року становитиме не більше 992,5 та 763 М.т.н.е. відповідно [19, с. 462]. Директива вимагає від країн ЄС встановити індикативні національні цілі з енергоефективності на основі кінцевого споживання енергії для досягнення мети Євросоюзу. Він визначає нові щорічні зобов'язання щодо енергозбереження для країн ЄС, розпочинаючи з принаймні з 0,8% кінцевого споживання енергії до 2023 року та збільшуючи до 1,3% з 2024 року, 1,5% з 2026 року та 1,9% з 2028 року [11, с. 118]. Відповідно до директиви Комісія оцінює поточні партнерства з енергоефективності та пропонує нові для конкретних секторів на рівні ЄС, якщо необхідно. Країни ЄС зобов'язані досягти кумулятивної економії кінцевого споживання енергії протягом усього періоду зобов'язань (з 2021 по 2030 рік), що еквівалентно новій річній економії щонайменше 0,8% кінцевого споживання енергії у 2021—2023 роках, щонайменше 1,3% у 2024—2025, 1,5% у 2026—2027 та 1,9% у 2028—2030 роках [16].

Заходи щодо покращення енергоефективності будівель, технічне переоснащення опалувальних мереж, модернізація систем освітлен-

ня за рахунок впровадження передових технологій — загальновідомі види інвестицій, які мають значний вплив на енергоспоживання та приводять до відмінних результатів. Інвестування у підвищення енергоефективності приводить до скорочення витрат на енергію, поліпшення надійності постачання та зниження впливу енергокористування на довкілля [2, с. 70]. Незважаючи на це, багато реальних можливостей для більш високої енергоефективності не використовуються через існування численних бар'єрів для таких інвестицій. Ці втрачені можливості перетворюються витратами на окремих споживачів енергії та для суспільства загалом. Причини існування цих бар'єрів досить складні та різні за своєю природою. Орієнтовний дефіцит фінансування для інвестицій в енергоефективність в ЄС упродовж наступного десятиліття становитиме 185 мільярдів євро на рік [21, с. 8]. Фінансові інструменти, котрі мають потенціал для залучення фондів ЄС та приватних спільних інвестицій (див. рис. 1), є критично важливими інструментами, що можуть допомогти державам-учасницям усунути цю прогалину та реалізувати амбітні програми реконструкції житла, комерційних і громадських будівель [5, с. 94].

Державні субсидії та дії мають бути спрямовані на посилення ринкових заходів. Зрештою, уряди країн ЄС не повинні виконувати провідну роль. Завжди існує ризик, що гранти позбавлять роботи кредитно-фінансові установи приватного сектора. Розроблено різні методи, котрі удосконалюють такий спосіб надання грантів, як добровільні угоди та програми закупівель технологічного обладнання, що доб-

ре зарекомендували себе, зокрема, у Нідерландах та Швеції [6, с. 24]. Ринкові фінансові механізми дуже важливі для інвестування в енергоефективність, і державна політика може сприяти розвитку таких механізмів, як енергосервісні компанії (ЕСКО), фонди відновлюваних кредитів, лізинг, спільні підприємства та венчурний капітал, забезпечуючи належну нормативно-правову базу та податкові стимули [2, с. 70]. Ще одним важливим джерелом фінансування енергозберігаючих проєктів у країнах Центральної та Східної Європи є іноземні інвестори. Для іноземних інвесторів місцеві фінансові посередники стали прийнятними контрагентами у їхніх інвестиціях в енергозберігаючі проєкти [20, с. 31]. Іноземні інвестиції забезпечують самодостатність проєктів, подібно до того, як це роблять кредити Міжнародної Фінансової Корпорації для зміцнення місцевих банків. Необхідно зміцнити місцеві організації, котрі змогли би продовжувати залучення інвестицій у енергоефективність після завершення проєкту [14, с. 120].

Останніми роками Болгарія накопичує досвід впровадження фінансових інструментів у проєкти енергозбереження та енергоефективності через інвестування різних секторів національної економіки. Загальний обсяг інвестицій складе на період 2021—2030 роки — 27,4 мільярдів євро. Найбільша частка буде скерована на реалізацію програми енергоефективності житлового сектора — 11,8 мільярдів євро. Цими інструментами керують Європейський Інвестиційний Фонд та Європейський Інвестиційний Банк, а також було реалізовано енергоефективні проєкти за національні кошти через державні організації, такі як Болгарський Банк розвитку, Фонд національного гарантування та FLAG (підтримуючі муніципалітети) [21, с. 13].

Трансформація економіки Польщі до економіки з низьким вмістом вуглецю вимагає дуже великих інвестицій як в енергетичну інфраструктуру, так і в інші сектори. Орієнтовна сума 195,7 мільярдів євро (84% ВВП Польщі у 2016 році) майже порівну розподілено між інвестиціями у виробництво енергії та інфраструктура розподілу з одного боку та інвестиції в енергоефективність у всіх секторах економіки. Інвестиції, пов'язані з реконструкцією будівель, потребують інвестицій у 2021—2030 роках у розмірі 14,9 мільярдів євро, з яких більшість необхідно інвестувати в житловий сектор [12, с. 117].

Інвестиційні потреби Румунії для реалізації NECP складають 150 мільярдів євро у різні сек-

тори економіки на період 2021—2030 років. Оцінено необхідні інвестиції в електроенергетичну інфраструктуру становитиме 22,6 мільярдів євро, а з боку попиту на енергію — 127,4 млрд євро. Інвестиції, пов'язані з реконструкцією будівель, вимагають на період 2021—2030 років інвестицій у розмірі 12,8 мільярдів євро більшу частину (10,9 мільярдів євро) потрібно інвестувати в житловий сектор. Сектор послуг передбачає потребу в інвестиціях у розмірі 305 мільйонів євро [12, с. 43].

Остаточна версія NECP Угорщини передбачає загальні потреби в інвестиціях на період з 2021 по 2030 рік приблизно на рівні 22,5 мільярдів євро, NECP також надає графік із розподілом інвестиційних потреб за різними сферами політики (виробництво енергії та тепла, транспорт, послуги, промисловість, домогосподарства, сільське господарство. Очевидно, що основна частина передбачуваних інвестиційних потреб пов'язана з конкретним пріоритетом у ремонті домогосподарств на період з 2021 по 2030 рік, де орієнтовна візуальна оцінка інвестиційних потреб становитиме 21,6 мільярдів євро [18, с. 31].

Трансформація чеської економіки до економіки з низьким вмістом вуглецю вимагає дуже великих інвестицій в енергетичну інфраструктуру та інші сектори національної економіки. Енергетична інфраструктура та інвестиції тільки в енергоефективність з 2021 по 2030 рік становлять майже 49 мільярдів євро. В об'єкти відновлюваної енергії інвестиції складуть близько 20,4 мільярдів євро у формі дотацій через тарифи або подібні схеми для існуючих і нових установок. Очікуються інвестиції у відновлювані джерела енергії, пов'язані з будівництвом отримають інвестиційну допомогу в розмірі 1,5 мільярда євро. В енергоефективність необхідно інвестувати 15,5 мільярдів євро. Очікується, що потенціал інвестування національних економік в енергоефективність через фінансові інструменти Європейського Союзу буде підтримано 5,7 мільярдами євро національної державної підтримки та підтримки Європейського Фонду Реконструкції та Розвитку у формі грантів та інших фінансових інструментів [21, с. 14].

Національний енергетичний та кліматичний план Хорватії містить оцінку інвестиційних потреб на енергозбереження у різних сферах національної економіки у розмірі — 18,4 млрд євро на період 2021—2030 років. Основні напрямки енергозбереження реалізуватимуться у будівництві — 6,6 мільярдів євро, у виробництві, передачі та розподілі електроенергії —

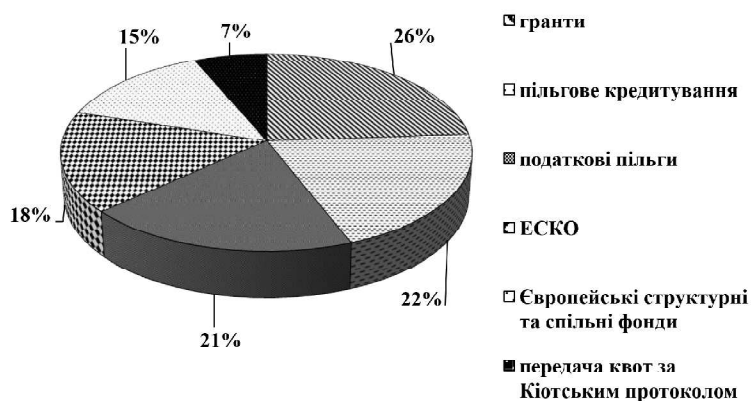

Рис. 2. Механізми фінансування проєктів з енергозбереження у країнах ЄС

Джерело: систематизовано та згруповано за даними [17—18, 21].

4,5 мільярдів євро, на транспорт — 2,3 мільярдів євро та інших секторах [13, с. 11].

Для зміцнення національної енергетичної безпеки та приєднання України до європейського і світового енергетичних ринків необхідним є розширення та активне використання системи інструментів організаційно-економічного механізму підвищення енергоефективності національної економіки [1, с. 75]. У Законі України "Про енергозбереження" зазначено: "енергозбереження" — це "діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії та природних енергетичних ресурсів у національному господарстві та яка реалізується з використанням технічних, економічних і правових методів" [7]. Згодом було схвалено "Енергетичну стратегію на період до 2035 року", котра визначає цілі та завдання довгострокового розвитку енергетичного сектора України на майбутнє а також орієнтири та механізми реалізації державної енергетичної політики, що забезпечують досягнення намічених цілей. Сукупний обсяг інвестицій у вітчизняний паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) повинен скласти 1,7 трлн грн [9].

Для фінансування проєктів з енергозбереження використовують бюджетне співфінансування, субсидування або пільгове бюджетне кредитування, що охоплює: пільгові державні кредити для реалізації коротко— та середньострокових проєктів з упровадження енергоефективних технологій; надання гарантій та відшкодування частини витрат на сплату відсотків за кредитами, отриманими у кредитних установах на здійснення інвестиційних проєктів у сфері енергозбереження та підвищення енергоефективності; надання цільових державних та інших субсидій. Перспективни-

ми механізмами фінансування проєктів з енергозбереження є: кредити та донорські гранти міжнародних фінансових і кредитних організацій на середньострокові та довгострокові масштабні інвестиційні проєкти [8].

Завдяки наявності таких потужних міжнародних організацій у ЄС як (Європейський Союз: партнерство країн Східної Європи з охорони навколишнього середовища та енергозбереження ("Е5Р"), ЄБРР (Європейський банк реконструкції і Розвитку), (ЄІБ) Європейський інвестиційний банк, (ГЕФ) Глобальний екологічний фонд (до якого входять ЄБРР, ПРООН, ЮНЕП, ЮНІДО, МБРР), (НЕФКО) Північна екологічна фінансова корпорація, (ПІБ) Північний інвестиційний банк, (GCPF) Глобальний фонд кліматичного партнерства, (DIGN) Фонд "Голландські міжнародні гарантії для житлового фонду", Група Світового банку — (Субнаціональні фінанси від МФК та МБРР), (USAD) Світовий банк, Агентство США з міжнародного розвитку, (KfW) Німецький державний банк розвитку, (GIZ) Німецьке товариство технічного співробітництва. Створення Фонду енергоефективності надасть змогу Україні отримати від Європейського Союзу інвестиції для вирішення проблеми енергозбереження [10, с. 150].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, існує низка перешкод для інвестицій в енергоефективність національних економік Європейського Союзу та України та відновлювані джерела енергії, що гальмує формування раціонального організаційно-економічного механізму енергозбереження. Виникають фінансові, інституційні та адміністративні бар'єри, інформаційні та бар'єри поінформова-

ності. Однак важливо, що вони значно відрізняються між собою залежно від низки факторів. Фінансові бар'єри варіюються від тривалої відсутності доступу до капіталу в деяких країнах, для інших, де фінансові обмеження є більш тимчасовими та значною мірою пов'язані з наслідки економічної кризи. Інституційні та адміністративні бар'єри, з якими стикаються, є різноманітними від фундаментального — відсутність регулювання та довіра до уряду — до дефіциту адміністративного потенціалу і навичок в необхідних сферах. Інформаційні та бар'єри поінформованості виникають через низьку пріоритетність енергоефективності в деяких країнах або відсутність технічних можливостей для використання наявних ресурсів.

Література:

1. Бізонич Д.В. Енергоефективність та енергозбереження у регіональному галузевому вимірі сучасної України. Інвестиції: практика та досвід № 5/2021. С. 72—79.
2. Биба В.В., Мінйяленко І.В. Особливості фінансування енергозберігаючих заходів: співпраця з ЄС. Економіка і суспільство. Випуск # 14 / 2018. С. 69—75.
3. Дашко І. М., Крилов Д. В. Енергоефективність: проблеми оцінки та наявний стан. Вісник Хмельницького національного університету 2021, № 3. Серія Економічні науки. С. 108—112.
4. Дзядикевич Ю., Любезна І. В., Градовий В. В. Зарубіжний досвід у сфері енергозбереження. Інноваційна економіка. 2019. № 1—2. С. 167—173.
5. Захаров В. С. Зарубіжний досвід та механізми фінансування розвитку енергетики. Економіка та держава. 2017. № 3. С. 93—96.
6. Квасній А.Г., Малик А.О., Щербан О. П., Солтисік О.О. Забезпечення енергоефективності економіки: можливості імплементації зарубіжного досвіду. Academy review. 2024. № 1 (60). С. 20—35.
7. Про енергозбереження: Закон України від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/74/94-%D0%B2%-D1%80> (дата звернення: 06.09.2024).
8. Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1803-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1803-2021-%D1%80> (дата звернення: 06.09.2024).
9. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року "Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність": Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80> (дата звернення: 06.09.2024).
10. Скриль В.В. (2020). Система фінансово-економічного забезпечення енергозберігаючих заходів в Україні та ЄС. Економіка, управління та адміністрування, (1 (91), 146—153.
11. Толпигін О.П. Європейський досвід застосування стандартів для стимулювання енергозбереження на підприємствах: висновки для України. Класичний приватний університет. Випуск 5(22) 2020. С. 118—123.
12. Aydin, E. and Brounen, D. The impact of policy on residential energy consumption. Energy, vol. 169 (2019), pp. 115—129.
13. Bertoldi, P. Economidou, M. Palermo, V. Boza-Kiss, B. and Todeschi, V. How to finance energy renovation of residential buildings: Review of current and emerging financing instruments in the EU," Wiley Interdisciplinary Reviews: Energy and Environment, Wiley Blackwell, vol. 10 (1), 2020. pp. 1—26.
14. Berwald, A. Ruckschloss, J. Lang, K. Schischke, K. and Nissen N. State of product energy efficiency in Europe — market insights from the new EU product registration database for energy labelling. Eceee Summer Study Proc. (2019), pp. 1573—1580.
15. European Parliament and of the Council (2023), "On energy efficiency and amending Regulation", available at: <http://data.europa.eu/eli/dir/2023/1791/oj> (Accessed 15 August 2024).
16. European Parliament and of the Council (2010), "Energy 2020. A strategy for competitive, sustainable and secure energy", available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010> (Accessed 23 August 2024).
17. European Commission (2010). Energy trends to 2030. European Commission, Brussels, Belgium. — 180 p.
18. IEA. Energy Efficiency 2022. Technical Report. Paris, France.— 129 p.
19. Lopes, M. Antunes, C. and Janda, K. Energy and Behaviour: towards a Low Carbon Future, Academic Press (2020), pp. 451—477.
20. Skjaerseth, J. Towards a European Green Deal: the evolution of EU climate and energy policy mixes. Int. Environ. Agreements Polit. Law Econ., 21 (2021), pp. 25—41.
21. European Commission (2020). The potential for investment in energy efficiency through financial instruments in the European Union. Final report. Brussels, Belgium. — 17 p.

References:

1. Bizonych, D.V. (2021), "Energy efficiency and energy saving in the regional and sectoral dimension of modern Ukraine", Investments: practice and experience, vol. 5, pp. 72—79.
2. Byba, V.V. and Minyaylenko, I.V. (2018), "Features of financing energy-saving measures: cooperation with the EU", Economy and society, vol. 14, pp. 69—75.
3. Dashko, I.M. and Krylov, D.V. (2021), "Energy efficiency: assessment problems and current state", Bulletin of the Khmelnytskyi National University, Economic Sciences Series, vol. 3, pp.108—112.
4. Dzyadykevich, Yu. Lyubezna, I. and Gradovy, V. (2019), "Foreign experience in the field of energy saving", Innovative economy, vol. 1, pp. 167—173.
5. Zakharov, V. S. (2017), "Foreign experience and financing mechanisms for energy development", Economy and the state, vol. 3, pp. 93—96.
6. Kvasniy, L.H. Malik, L.O. Shcherban, O.P. and Soltysik, O. O. (2024), "Ensuring energy efficiency of the economy: possibilities of implementation of foreign experience", Academy review, vol. 1, pp. 20—35.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "On energy saving", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/74/94> (Accessed 29 August 2024).
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On the National Energy Efficiency Action Plan for the period until 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1803-2021> (Accessed 9 August 2024).
9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "On the approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period until 2035 "Security, energy efficiency, competitiveness", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017> (Accessed 20 August 2024).
10. Skryl, V. V. (2020), "The system of financial and economic support of energy-saving measures in Ukraine and the EU", Economics, management and administration, vol. 1, pp. 146—153.
11. Tolpygin, O. P. (2020), "European experience of applying standards to stimulate energy saving at enterprises: conclusions for Ukraine", Classical private university, vol. 5, pp. 118—123.
12. Aydin, E. and Brounen, D. (2019), "The impact of policy on residential energy consumption", Energy, vol. 169, pp. 115—129.
13. Bertoldi, P. Economidou, M. Palermo, V. Boza-Kiss, B. and Todeschi, V. (2020), "How to finance energy renovation of residential buildings: Review of current and emerging financing instruments in the EU",

Wiley Interdisciplinary Reviews: Energy and Environment, vol. 10, pp. 1—26.

14. Berwald, A. Ruckschloss, J. Lang, K. Schischke, K. and Nissen, N. (2019), "State of product energy efficiency in Europe — market insights from the new EU product registration database for energy labelling", Eceee Summer Study Proc., vol. 1, pp. 1573—1580.

15. European Parliament and of the Council (2023), "On energy efficiency and amending Regulation", available at: <http://data.europa.eu/eli/dir/2023/1791/oj> (Accessed 15 August 2024).

16. European Parliament and of the Council (2010), "Energy 2020. A strategy for competitive, sustainable and secure energy", available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010> (Accessed 23 August 2024).

17. European Commission (2010). Energy trends to 2030. European Commission, Brussels, Belgium.

18. IEA (2022). Energy Efficiency. Technical Report, Paris, France.

19. Lopes, M. Antunes, S. and Janda, K. (2020), "Energy and Behaviour: towards a Low Carbon Future", Academic Press, vol. 1, pp. 451—477.

20. Skjaerseth, J. (2021), "Towards a European Green Deal: the evolution of EU climate and energy policy mixes", Int. Environ. Agreements Polit. Law Econ., vol. 21, pp. 25—41.

21. European Commission (2020). The potential for investment in energy efficiency through financial instruments in the European Union. Final report. Brussels, Belgium.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток**

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 338.336.76

С. М. Халатур,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8331-3341>

С. С. Клименко,

аспірант кафедри менеджменту і права,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6314-8028>

Л. С. Зейко,

здобувач гр. МгФБС-23,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8093-6395>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.24

ФІНАНСОВІ ТРЕНДИ МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

S. Khalatur,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Head of the Department of Finance, Banking and Insurance,

Dnipro State Agrarian and Economic University,

S. Klymenko,

Postgraduate Student of the Department of Management and Law,

Dnipro State Agrarian and Economic University

L. Zeiko,

Student of the gr. MgFBS-23,

Dnipro State Agrarian and Economic University

FINANCIAL TRENDS OF THE MECHANISM OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті авторами визначено складові антикризового управління сільськогосподарських підприємств в умовах воєнного стану. Також у статті проаналізовано фактори антикризового управління під впливом ринкових перетворень, які визначають пріоритетні напрями ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств. Досліджено методи антикризового управління сільськогосподарських підприємств. Проведено деталізацію основних елементів механізму антикризового управління сільськогосподарських підприємств. У статті відокремлено етапи реалізації антикризового управління, завдяки яким сільськогосподарські підприємства здатні подолати кризові. З метою стабілізації ефективного провадження господарської діяльності аграрного сектору економіки авторами запропоновано застосувати перелік заходів, спрямованих на реалізацію антикризового управління сільськогосподарських підприємств.

The authors defined the components of anti-crisis management of agricultural enterprises under martial law. The article analyzes the factors of anti-crisis management under the influence of market transformations, which determine the priority directions for the effective functioning of agricultural enterprises. The methods of anti-crisis management of agricultural enterprises were studied. The main elements of the anti-crisis management mechanism of agricultural enterprises have been detailed. The stages of implementation of anti-crisis management, thanks to which agricultural enterprises are able to overcome crises, are separated. In order to stabilize the effective implementation of the economic activity of the agrarian sector of the economy, it is proposed to apply a list of measures aimed at the implementation of anti-crisis management of agricultural enterprises. Anti-crisis management creates prerequisites for adapting agricultural enterprises to new market conditions, minimizing losses and exiting the crisis with minimal losses by carrying out phased restructuring of enterprises, which can ensure the renewal of production capacities, fixed assets and reengineering, provide for technological equipment, support of the social sphere, reorganization of enterprises, which involves a merger with other enterprises; revolving leasing; partial or full privatization; crushing of the enterprise; sale of individual units. Thus, the improvement of the financial and economic situation of agricultural producers in the conditions of functioning of the market environment depends on the effective activity of agricultural enterprises aimed at overcoming crisis or pre-crisis conditions, timely anti-crisis management of agricultural production. Improvement of the management system when creating powerful information and analytical systems; retraining of the management structure, changes in the organizational structure of the system and management; reorganization of personnel management systems has a significant role in the implementation of anti-crisis measures. Applying one or another method of anti-crisis management, agricultural producers strive not only to make agricultural business break-even, but also financially profitable, ensuring the development of the agro-industrial complex of the country as a whole.

Ключові слова: ефективність господарської діяльності, фінансові тренди, фінансовий механізм, антикризове управління, сільськогосподарське підприємство.

Key words: efficiency of economic activity, financial trends, financial mechanism, anti-crisis management agricultural enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Антикризове управління сільськогосподарських підприємств має пріоритетний вектор розвитку агропромислового комплексу країни в складних умовах господарювання. Посилення ролі фінансової санації, як стратегічного антикризового заходу, передбачатиме декілька реструктуризація кредиторської заборгованості, мобілізація внутрішніх засобів; рефінансування дебіторської заборгованості; залучення додаткових засобів; оптимізація структури оборотного капіталу; зниження дебіторської заборгованості. Застосування інноваційної політики значною мірою сприятиме підвищенню якості виробленої сільськогосподарської продукції при оцінці інноваційного потенціалу антикризових заходів та прогнозуванні фінансових трендів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі проблеми антикризового управління підприємств. в тому числі сільськогосподарських. при подоланні Неодноразово досліджувалися науковцями економічного спрямування. Серед яких слід відокремити наступних: Алмашій Я.І., Косарева І.П., Хохлов М.П., Кобзар Ю.В., Кривов'язюк І.В., Рябенко Г.М., Верланов О.Ю., Звягінцева О.Б., Клименко С.О., Сак Т., Ющишина Л., Хацер М.В., Шаранов Р.С. Шевцова О.Й. [1—8]. Проте окремі аспекти теоретичного і практичного характеру анти-

кризового управління сільськогосподарських підприємств недостатньо досліджені науковцями і тому потребують подальшого розв'язку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є формування теоретико-методологічних підходів щодо визначення фінансових тренів механізму антикризового управління сільськогосподарськими підприємствами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначальну роль у формуванні антикризової стратегії сільськогосподарського підприємства відіграють фінансові фактори, які безпосередньо впливають на ринь прибуткового і рентабельного суб'єкту господарювання. Деякі економічні дослідники відзначають, що основними елементами антикризового фінансового управління виступають [7, с. 291]:

1. Система управління — антикризове управління включає у себе різні компоненти та процеси, спрямовані на вирішення проблем і викликів, пов'язаних із кризовими ситуаціями.

2. Комплексний, системний характер — вказує на необхідність розглядати проблему антикризового управління як взаємодію різних елементів для досягнення загальних стратегічних цілей.

3. Управління ризиками — Запобігання та усунення несприятливих явищ — антикризове фінансове управління спрямоване не лише на

Рис. 1. Складові антикризового управління сільськогосподарських підприємств

Джерело: складено авторами.

реагування проблем, а й на їх попередження, що передбачає аналіз можливих ризиків та запровадження заходів для їх зменшення або усунення [6, с. 74].

4. Стратегічний характер — основний акцент стратегічних заходів вказує на те, що антикризове управління розглядається як довгострокова стратегія, спрямована на забезпечення стійкості та розвитку підприємства в умовах кризи.

5. Тимчасові перешкоди — антикризове управління спрямоване на подолання конкретних труднощів та функціонування підприємства у кризовий період.

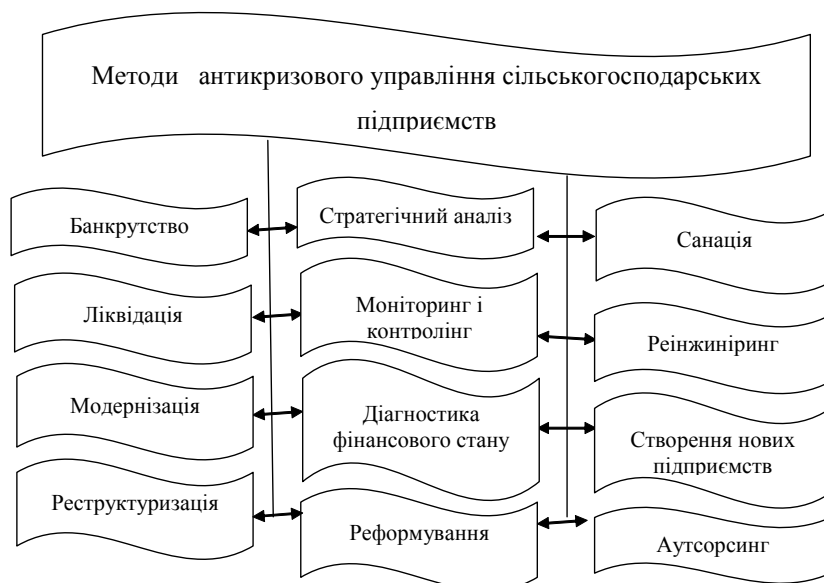

Рис. 2. Методи антикризового управління сільськогосподарських підприємств

Джерело: складено авторами.

6. Збереження та розширення ринкових позицій — одним із основних завдань антикризового управління є збереження та підсилення позицій підприємства на ринку навіть в умовах кризи [5, с. 70].

Серед багатьох методів антикризового управління сільськогосподарських підприємств наведених у фінансово-економічних публікаціях слід звернути увагу на найбільш ефективні — санація, реінжиніринг, створення нових підприємств, аутсорсинг, банкрутство, ліквідація, модернізація, реструктуризація, стратегічний аналіз, моніторинг і контролінг, діагностика фінансового стану, реформування [4, с. 126].

Визначаючи основні елементи фінансового механізму антикризового управління сільськогосподарських підприємств пропонуємо розглянути рисунок 3.

З метою стабілізації ефективного провадження господарської діяльності аграрного сектору економіки пропонуємо застосувати перелік заходів, спрямованих на реалізацію антикризового управління сільськогосподарських підприємств.

1. Фінансовий аудит та реструктуризація боргів: Проведення детального фінансового аудиту для оцінки поточного стану підприємства. Розробка плану реструктуризації боргів для зменшення фінансового навантаження.

2. Оптимізація витрат: Аналіз витрат і виявлення неефективних процесів. Впровадження заходів для зниження виробничих витрат, таких як енергозберігаючі технології, зменшення витрат на сировину та ресурси.

3. Диверсифікація виробництва: Розширення асортименту продукції для мінімізації ризиків, пов'язаних з ринковою нестабільністю. Перехід на вирощування більш рентабельних культур або розведення тварин.

4. Залучення інвестицій: Пошук зовнішніх інвесторів або партнерів для залучення додаткового фінансування. Це може допомогти у фінансуванні модернізації техніки та інфраструктури.

5. Управління ризиками: Розробка стратегій управління ризиками, таких як страхування врожаю, а також впровадження інноваційних технологій для зменшення впливу погодних умов на виробництво.

6. Маркетингові стратегії: Розробка ефективних маркетингових стратегій для розширення ринків збуту. Використання цифрових платформ для просування продукції, розширення експорту.

7. Кадрова політика: Підвищення кваліфікації працівників через навчання і тренінги. Мотивація персоналу для підвищення ефективності роботи.

Реалізацію антикризового управління в економічній літературі пропонують здійснювати за декількома етапами, наведеними на рисунку 4.

Антикризове управління створює передумови для пристосування сільськогосподарських підприємств до нових ринкових умов, мінімізувати збитки і вийти з кризи з мінімальними втратами здійснюючи поетапну реструктуризацію підприємств, яка може забезпечувати оновлення виробничих потужностей, основних засобів і реінжиніринг, передбачати технологічне оснащення, підтримку соціальної сфери, реорганізацію підприємств, що передбачає злиття з іншими підприємствами; оборотний лізинг; часткову або повну приватизацію; дроблення підприємства; продаж окремих підрозділів [1, с. 89].

ВИСНОВКИ

Таким чином, поліпшення фінансово-економічної ситуації агровиробників в умовах функціонування ринкового середовища залежить від ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств, спрямованих на подолання кризових або передкризових станів, своєчасного антикризового управління аграрного виробництва. Удосконалення системи управління при створенні потужних інформаційно-аналітичних систем; перепідготовки управлінської структури, зміни організаційної структури системи та керування; реорганізації систем управління персоналом має істотну роль при здійсненні антикризових заходів. Застосовуючи той чи інший метод антикризового управління сільгоспвиробники прагнуть не тільки зробити аграрний бізнес беззбитковим, але і фінансово прибутковим, забезпечуючи розвиток агропромислового комплексу країни в цілому.

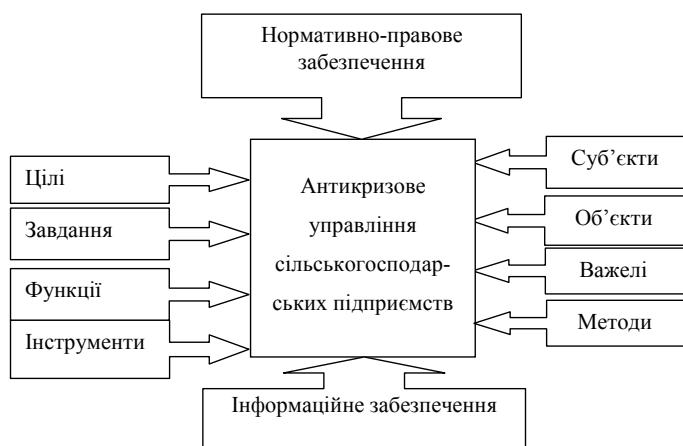

Рис. 3. Механізм антикризового управління сільськогосподарських підприємств

Джерело: складено авторами.

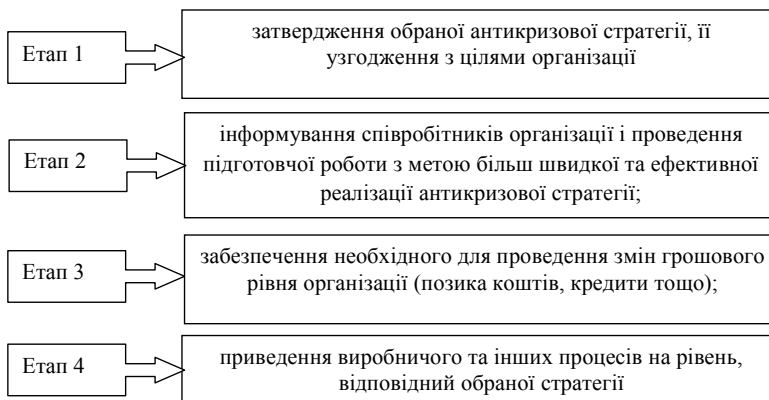

Рис. 4. Етапи реалізації антикризового управління сільськогосподарськими підприємствами

Джерело: складено авторами на підставі [3, с. 77].

Література:

1. Алмашій Я.І. Антикризове фінансове управління підприємством: сутність та механізми реалізації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. № 12. С. 66—69. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/12-2015/15.pdf> (дата звернення: 16.08.2024).
2. Косарева І.П., Хохлов М.П., Кобзар Ю.В. Економічна сутність та особливості антикризового фінансового управління на підприємстві. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 17. С. 273—280. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-39> (дата звернення: 17.08.2024).
3. Кривов'язюк І.В. Антикризове управління підприємством: навчальний посібник. 3-тє видання, доповн. і переробл. Київ: Видавничий дім "Кондор", 2020. 396 с.
4. Рябенко Г.М., Верланов О.Ю., Звягінцева О.Б., Клименко С.О. Антикризове фінансове управління підприємством: теоретичний аспект. Сталий розвиток економіки. 2024. № 1 (48).

С. 125—128. URL: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-17> (дата звернення: 20.08.2024).

5. Сак Т., Ющишина Л. Механізм антикризового управління в умовах забезпечення економічної безпеки підприємства. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2019. № 2. С. 66—74. URL: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-66-74> (дата звернення: 22.08.2024).

6. Хацер М.В. Антикризове фінансове управління на підприємстві: сутність, характеристика та механізм здійснення. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2019. Т. 30 (69). С. 71—77. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/30_69_1/16.pdf (дата звернення: 21.08.2024).

7. Шаранов Р.С. Алгоритм антикризового управління підприємства. Центральнотрапезький науковий вісник. Економічні науки. 2021. Вип. 6 (39). С. 288—296. URL: [http://economics.kntu.kr.ua/pdf/6\(39\)/30.pdf](http://economics.kntu.kr.ua/pdf/6(39)/30.pdf) (дата звернення: 19.08.2024).

8. Шевцова О.Й. Основи антикризового фінансового управління підприємством. Ефективна економіка. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1773> (дата звернення: 23.08.2024).

9. Khalatur S.M. (2017) Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine. Technology audit and production reserves. vol. 4. № 5 (36), pp. 19—26. URL: <http://journals-uran.ua/tarp/article/view/108918/104383> (дата звернення: 22.08.2024).

10. Khalatur S., Pavlova H., Vasilieva L., Karamushka D., Danilevica A. (2022). Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector. Entrepreneurship and Sustainability, vol. 9 (4), pp. 56—76. URL: [http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4\(3\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4(3)) (дата звернення: 19.08.2024).

11. Khalatur S., Honcharenko O., Karamushka O., Solodovnykova I., Shramko, I. (2022). Paradigm transformation of the economic crises modeling. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 4 (45), pp. 285—297. URL: DOI: 10.55643/fcaptp.4.45.2022.3833 (дата звернення: 24.08.2024).

References:

1. Almashiy, Y.I. (2015), "Anti-crisis financial management of the enterprise: essence and implementation mechanisms", Scientific Bulletin of the International Humanitarian University, vol. 12, pp. 66—69, available at: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/12-2015/15.pdf> (accessed August 16, 2024).

2. Kosareva, I.P., Khokhlov, M.P. and Kobzar, Yu.V. (2018), "Economic essence and features of

anti-crisis financial management at the enterprise", Economy and society, vol.17, pp. 273—280. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-39>

3. Kryvovoznyuk, I.V. (2020), Antykrizove upravlinnya pidpryyemstvom: navchal'nyy posibnyk [Anti-crisis management of the enterprise: a study guide]. 3rd edition, supplement. and processing, "Condor" Publishing House, Kyiv, Ukraine.

4. Ryabenko, H.M., Verlanov, O.Yu., Zvyagintseva, O.B. and Klymenko, S.O. (2024), "Anti-crisis financial management of the enterprise: theoretical aspect", Sustainable development of the economy, vol. 1 (48), pp. 125—128. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-17>.

5. Sak, T. and Yushchyshina, L. (2019), "The mechanism of anti-crisis management in the conditions of ensuring the economic security of the enterprise", Economic journal of Lesya Ukrainka East European National University, vol. 2, pp. 66—74. <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-66-74>.

6. Hatser, M.V. (2019), "Anti-crisis financial management at the enterprise: essence, characteristics and implementation mechanism", Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Economics and management, vol. 30 (69), pp. 71—77, available at: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/30_69_1/16.pdf (accessed August 21, 2024).

7. Sharanov, R.S. (2021), "Algorithm of anti-crisis management of the enterprise", Central Ukrainian scientific bulletin. Economic sciences, vol. 6 (39), pp. 288—296, available at: [http://economics.kntu.kr.ua/pdf/6\(39\)/30.pdf](http://economics.kntu.kr.ua/pdf/6(39)/30.pdf) (accessed August 19, 2024).

8. Shevtsova, O.Y. (2013), "Basics of anti-crisis financial management of the enterprise", Efficient economy, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1773> (accessed August 23, 2024).

9. Khalatur, S.M. (2017), "Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine", Technology audit and production reserves, vol. 4, no 5 (36), pp. 19—26, available at: <http://journals-uran.ua/tarp/article/view/108918/104383> (accessed August 22, 2024).

10. Khalatur, S., Pavlova, H., Vasilieva, L., Karamushka, D. and Danilevi'a, A. (2022), "Innovation management as basis of digitalization trends and security of financial sector" Entrepreneurship and Sustainability, vol. 9 (4), pp. 56—76. [http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4\(3\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.4(3)).

11. Khalatur, S., Honcharenko, O., Karamushka, O., Solodovnykova, I., and Shramko, I. (2022), "Paradigm transformation of the economic crises modeling", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 4 (45), pp. 285—297. DOI: 10.55643/fcaptp.4.45.2022.3833.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2024 р.

УДК 633.8:339.9

Т. О. Зінчук,

д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Поліський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

О. В. Ткачук,

аспірант, Поліський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-1532-7827>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.29

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ ЛІКАРСЬКО-РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ

Т. Zinchuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,

Head of the Department of International Economic Relations and European Integration, Polissia National University

O. Tkachuk,

Postgraduate student, Polissia National University

THE CONCEPTUAL APPROACH TO THE EXPORT-IMPORT SITUATION OF THE MEDICINAL PLANT RAW MATERIALS MARKET

Розкрито основні теоретичні підходи до функціонування і формування ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні. Виявлено сутність поняття "лікарська рослинна сировина" з точки зору соціально-економічного змісту та медично-фармакологічного значення галузі в умовах поглиблення виробничої спеціалізації підприємств та впровадження інноваційних технологій вирощування лікарських рослин і зростання попиту на внутрішньому й зовнішньому ринках. Здійснено статистичний аналіз динаміки обсягів збирання лікарських трав, кон'юнктури та ємності ринку лікарсько-рослинної сировини. Обґрунтовано характер змін в товарній структурі експорту та географічній структурі імпорту лікарської сировини. Виявлено комплексний ефект функціонування галузі лікарсько-рослинної сировини через сприяння розвитку бізнесу, забезпечення додаткової зайнятості, підтримку здоров'я і працездатності населення, збереження національного надбання культури, лікування та примноження традиційних медичних знань, використання з метою рекреації й реабілітації. Виділено пріоритети і гальмівні чинники розвитку галузі на умовах сталості, які визначають подальшу доцільність проведення наукових досліджень у напрямку формування і функціонування ринку лікарсько-рослинної сировини з посиленням акценту міжнародної спеціалізації вітчизняних підприємств.

The main theoretical principles of the functioning and formation of the medicinal plant raw materials market in Ukraine have been disclosed. The essence of the concept of "medicinal plant raw materials" has been formulated from the point of view of socio-economic significance and medical-pharmacological purpose with an emphasis on the specialization of enterprises and innovative cultivation technologies and the growth of demand dynamics on the territory of Ukraine. A statistical analysis of the collection of medicinal herbs dynamics and the capacity of the market of medicinal plant raw materials in Ukraine in the period from 2016 to 2023, the dynamics of export and the geographical structure of the import of medicinal plants has been carried out. The complex effect of the field of medicinal plant raw materials through promotion of business development, provision of additional jobs, support of health and working capacity of the population, preservation of the national heritage of treatment culture and traditional medical knowledge, use for the

purpose of recreation and rehabilitation has been revealed. The situation and peculiarities of the market of medicinal plant raw materials have been studied, the prospects and inhibiting factors of the development of the industry have been identified. The growing distribution and use of medicinal preparations of plant origin, various types of herbal teas, herbal preparations, products for beauty and medical recovery demonstrates the economic feasibility of cultivating plant raw materials for medical purposes for the purpose of producing medicinal plant raw materials and other derivative preparations of appropriate use. However, the need for medicinal plant raw materials of many species is not yet fully satisfied, as evidenced by data on the range and volume of import of medicinal plant raw materials. Despite the fact that the field of medicinal plants in Ukraine is at the stage of formation, its importance is extremely great, since it is an important component of the pharmaceutical and medical industries, which provide the population with effective and safe means of treatment, and also contributes to sustainable development and preservation of ecological balance in natural ecosystems.

Ключові слова: глобалізація, експорт, імпорт, ринок, лікарсько-рослинна сировина, сталий розвиток.

Key words: globalization, export, import, market, medicinal plant raw materials, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Тенденції розвитку сучасного економічного простору вимагає від учасників ринкових відносин постійного моніторингу світових, національних та регіональних змін у кон'юнктурі ринку, зокрема ринку лікарсько-рослинної сировини. Розповсюдження й застосування медичних препаратів рослинного походження, різних видів рослинних чаїв, фітопрепаратів, товарів для краси й медичного відновлення демонструє економічну доцільність культивування рослинної сировини медичного призначення з метою виробництва й нарощування експортного потенціалу лікарсько-рослинної сировини та інших похідних препаратів відповідного застосування.

Протягом останніх десяти років в Україні спостерігається тенденція до збільшення обсягів споживання медичних препаратів на основі природного походження сировини. Більше 30% лікарських препаратів медична промисловість виробляє з лікарської рослинної сировини, що отримується з лікувальних трав та рослин, а майже 80% препаратів, що застосовуються при серцево-судинних захворюваннях та захворюваннях шлунково-кишкового тракту, продукуються на основі лікарських рослин [5].

Однак за умов функціонування ринку лікарської сировини, потреба в багатьох її видах задовольняється не повною мірою, про що свідчать дані про асортимент та обсяг імпорту лікарсько-рослинної сировини. Виникнення та розповсюдження нових хвороб, недосконалість та побічні ефекти від препаратів на основі продуктів нафтопереробки, поява нових концепцій лікування, перехід на гомеопатичні препарати лікування формують потребу у збільшенні кількості якісних сертифікованих

лікарсько-рослинних медичних засобів та ґрунтовних додаткових досліджень ринку лікарсько-рослинної сировини.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні стало предметом уваги багатьох авторів, вчених та експертів. Серед них слід виділити авторські підходи щодо економічної ефективності виробництва лікарських рослин Мірзоевої Т. [4, 5]; Никитюка Ю. [6], який запропонував використовувати кластерний підхід у дослідженні питань формування і розвитку ринку лікарської рослинної сировини; Ольхович С., Крохтяк О., Ткач І., Гриник О. [8], які виокремили лікарське рослинництво як галузь та, водночас, як один із напрямів сільськогосподарського виробництва; Шактал М., Ткаченко М., Коломієць А. і Устименко О. [14], які є авторами наукових статей, присвячених дослідженню господарсько-біологічного значення лікарських трав; Попова В. — вчений, який зосереджується на використанні та значенні природних лікарських рослин для фармацевтичної промисловості та інші. Питання методики визначення ефективності розвитку галузі лікарського рослинництва в Україні досліджувалися Мазуліним О., Коноваловою О. [11], Смойловською Г., Дубровіною О., Бондаренко С. [3, 10] та іншими [12, 13]. Враховуючи економічне, соціальне, екологічне значення лікарських рослин для економічного зростання, з одного боку, та впливи глобалізації і врахування вимог сталого розвитку, існує наукова необхідність дослідження процесів формування сучасних концепцій функціонування ринку лікарсько-рослинної сировини.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті: аналіз особливостей формування зовнішньої кон'юнктури та обґрунтування перспектив розвитку ринку лікарсько-рослинної сировини в умовах сучасних глобальних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні ринок лікарсько-рослинної сировини має високий рівень спеціалізації та монополізації [9], а напрям аграрного виробництва лікарського рослинництва знаходиться на стадії становлення та потребує подальшої уваги науковців та практиків. Соціально-економічне значення галузі лікарсько-рослинної сировини визначається такими напрямками, як сприяння розвитку бізнесу, забезпечення працевлаштуванням й поліпшення загального стану здоров'я населення, збереження національного надбання культури профілактики захворювань та лікування тощо. Рослини, що містять фармакологічно активні речовини і мають той чи інший терапевтичний вплив на організм, називають лікарськими рослинами. Зокрема, існує близько 500 тис. видів трав і рослин, але лише близько 5% їх більш-менш досліджено на фармакологічну активність і є лікарськими рослинами [3, 12]. В Україні з 2219 видів лікарських рослин, що використовуються у сфері гуманної ветеринарної і народної медицини, 244 (10%) — це культивовані види, решта — дикорослі. З культивованих рослин сільськогосподарськими культурами є 32 види, 29 — плодово-ягідними; 150 видів рослин вирощуються в цілях одержання лікарської сировини; решта ростуть у садах, приватних колекціях та у парках [6].

У світі більше 90% урожаю лікарських трав збирають у вигляді дикорослих рослин і завжди попит на дикорослі трави вищий, ніж на культивовані рослини [7]. Дикоросла продукція має цілий ряд переваг, зокрема таких, як: насиченість лікувальними мікроелементами; низька забрудненість хімічними засобами догляду, відсутність потреби у посіві та догляді. Водночас, дикорослі рослини мають і певні недоліки: додаткові витрати робочого часу і живої праці, що відповідно відбивається на ціні продукції та менша врожайність через сусідство інших рослин. Найзатребуванішими лікарськими рослинами на ринку лікарських рослин є розторопша, перцева м'ята, ехінацея, ромашка, шавлія, череда, меліса, валеріана, чорниця, лаванда. Не менш економічно привабливими для культивування є такі нерозповсюд-

жені рослини, як алтей, материнка, кульбаба, чебрець, хоча їх промислове вирощування на сьогодні не набуло широкого поширення серед аграріїв. Близько 30% площі України припадає на масиви, де збереглася природна або вторинна (частково природна) рослинність, серед якої широкий видовий склад лікувальних (100 видів), вітамінних (понад 200 видів), олійних (250 видів), медоносних (понад 1000 видів), дубильних та фарбувальних (по 100 видів) [7].

Потужною ресурсною базою лікарсько-рослинної галузі є ліси України, які багаті на ягоди та гриби, плоди дикорослих рослин і лікарські рослини. Серед рослин, що використовуються в медицині, лікарськими вважаються майже 250 видів, у тому числі 150 традиційною медициною, а інші застосовуються лише в народній медицині [5]. Зазвичай в Україні заготовляються близько 100 видів, з яких у широких масштабах нараховується приблизно 40-50 видів. Основними районами їх збору є окремі ділянки Полісся, лісостепу та Карпат. У степовій зоні країни обсяг заготівлі лікарських рослин значно нижчий.

Природні ресурси України включають такі лікарські рослини, як валеріана, шипшина, фіалка триколірна, шавлія, дурман, кульбаба, материнка звичайна, барвінок малий, айр звичайний, суниця лісова, ромашка, брусниця, чорна смородина, чорниця, малина, калина, адоніс весняний, меліса, золототисячник, кропива, чистотіл, звіробій, подорожник, обліпиха, цикорій, мучниця, спориш, конвалія та багато інших. Деяка частина видів дикорослих лікарських рослин занесена до Червоної книги України — тирлич жовта, астрагал, цибуля ведмежа та ін. Більшість лікарських рослин виростає в природних умовах, деякі — культивуються людиною. З лікувальною метою використовується листя, стебла, плоди і коріння рослин, заготівля яких здійснюється переважно навесні, влітку та восени (рідше взимку).

Лікарська рослинна сировина (ЛРС) — рослинна сировина, що дозволена уповноваженим на те органом у встановленому порядку для медичного застосування; до ЛРС відносять переважно цілі, здрібнені чи різані лікарські рослини, частини рослин, водорості, гриби, лишайники, зазвичай у висушеному, іноді свіжому вигляді [2]. За морфологічними ознаками у товарознавстві виділяють такі категорії ЛРС: кора, корені, квітки, кореневища, ягоди, листя, цибулини, плоди, трави, бульби, бруньки, насіння, пагони, бутони, бульбо-цибулини. ЛРС має відповідати вимогам стандартів і використовується для первинної переробки або для

одержання лікарських субстанцій та лікарської продукції. До продуктів первинної переробки ЛРС належать: жирна олія (*Oleum pinguis*), воски (*Cerae*), бальзами (*Balsamum*), висушений сік (*Succus exsiccatus*), молочний сік або латекс (*Succus lacteus*, *Latex*), ефірна олія (*Oleum aethereum*), смоли (*Resinae*), камеді (*Gummi*), масло-смоли (*Oleoresinae*), масло-камеді-смоли (*Oleogummiresinae*) [1].

Особливістю вирощування лікарських культур є відтермінований збір першого культивованого врожаю — зазвичай на другий рік вирощування, а одержання прибутку можна розраховувати на 3—5-й роки збирання. Потреба в інвестиціях у перший рік розвитку трав'яного бізнесу варіюється від 50 до 250 тис. грн/га в залежності від обраної культури вирощування. Слід враховувати, що 1 га плантацій лікарських трав може потребувати затрат живої праці приблизно стільки ж, як 100 га зернових, де процеси догляду та збирання врожаю повністю механізовані і автоматизовані. Проте врожай з 1 га лікарських культур дозволяє отримати дохід у 20 тис. дол. США, що в 10—30 разів більше, ніж від реалізації пшениці. Дохід за сезон з 1 га поля засіяного лікарськими рослинами відрізняється, оскільки 0,5 т квітів ромашки реалізується на суму 50 тис. грн, а 3,5 т сухого кореня валеріани за 300 тис. грн тощо [4].

Площі під лікарськими у 2022 р. рослинами становили 1,8 тис. га (менше 1 % сільськогосподарських угідь України). Питому вагу площ наразі займають такі лікарські рослини: ехінацея пурпурова, ромашка лікарська, м'ята перцева, шавлія лікарська, череда трироздільна, меліса лікарська, нагідки лікарські, материнка звичайна, валеріана лікарська, алтея лікарська, чебрець звичайний. Найбільшим попитом в Україні користуються лікарські культури — шипшина, глід, корінь алтею, лист кропиви, цвіт та ягоди бузини, корені лопуха та ехінацеї [11]. Найбільш поширеною серед медичних засобів українських цілющих трав є м'ята, якої у нас нараховується 18 видів та 56 сортів; іншою перевагою рослини є великотоннажність, що створює додаткову привабливість для вирощування культури.

Економічно вигідною та популярною серед споживачів культурою є лаванда, з 1 га насаджень якої можна виробити 60—70 кг лавандової олії. Ринкова ціна лавандової олії досягає 34 тис. грн/л, а гідролату (концентрованої суспензії фракції легких речовин рослини в дистильованій воді) — 1300 грн/л, виняткової сировини 45 грн/кг, тому доходи від продажу продукції відповідно становитимуть 2,210 млн грн,

84,5 тис. грн та 250 тис. грн [3]. Лідерами вирощування лаванди за розміром площ серед регіонів України є Житомирська, Черкаська та Київська області. Щороку обсяг світового ринку лаванди та продукції з неї зростає на 7,2 % або на 82 млн дол. США [5]. Кліматичні умови України є сприятливими для вирощування багатьох інших видів трав: кропиви, хвощу польового, ромашки, алтею, мальви, шавлії, зубровки, мідниці, календули, меліси, дягелю, волошки, деревію, базилику, любистку, коріандру, валеріани, фіолетового бузку, чебрецю, материнки, лікарської вербени, які широко використовуються у харчуванні, косметичі та у фармацевтичній промисловості, тому за умови відповідної якості продукції збут продукції за вигідною ринковою ціною гарантовано. Культивування великих площ передбачає потреби у сушильні, додатковій робочій силі для закладання плантації, догляду, збиранні, сортуванні та приведення до товарного вигляду врожаю.

Концептуальний підхід до експортно-імпоротної кон'юнктури ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні включає дослідження попиту на лікарсько-рослинну сировину як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, визначення основних трендів в споживанні натуральних лікарських засобів, вивчення нормативно-правової бази, яка регулює експорт та імпорт лікарської сировини, включаючи сертифікацію та стандартизацію продукції, аналіз їх ролі та інтересів стейкхолдерів галузі у процесах експорту та імпорту.

Сприяючи розвитку бізнесу та забезпечуючи робочі місця, лікарсько-рослинна галузь має велике соціально-економічне значення для підтримки здоров'я і працездатності населення, а також становить важливу частину фармацевтичної промисловості. Важливими конкурентними перевагами лікарсько-рослинної продукції є натуральність складу, нижчі витрати на виробництво у порівнянні з синтетичними препаратами та відсутність серйозних побічних ефектів, що сприяє підвищенню конкурентоздатності підприємств лікарсько-рослинної галузі, забезпечуючи їх стабільними фінансовими надходженнями.

Екологічне значення лікарсько-рослинної галузі полягає у здатності до збереження біорізноманіття та раціонального використання природних ресурсів, включаючи світові тенденції сталого розвитку. Традиційно, рослинні ліки використовуються для профілактики та лікування різних хвороб у всьому світі. Культивування лікарських рослин сприяє збереженню і відновленню екосистем, оскільки їх вирощу-

щування менш вимогливе до хімічних пестицидів та добрив порівняно з іншими видами сільськогосподарської продукції. Важливо підкреслити здатність лікарських рослин до формування природний бар'єрів від пестицидів, бур'янів та фітохвороб, що допомагає зберегти родючість ґрунтів та зменшити вплив хімічних речовин на довкілля.

Використання лікарських рослинних препаратів має значний соціальний вплив, оскільки рослинні ліки можуть бути доступнішими та ефективнішими засобами для лікування різних захворювань для широкої групи людей. Лікарсько-рослинна галузь сприяє поліпшенню загального стану здоров'я суспільства та сприяє збереженню довкілля для майбутніх поколінь. Також важливою складовою соціального значення є збереження національного надбання культури лікування та традиційних медичних знань, притаманних для населення певних територій.

Становлення лікарсько-рослинної галузі також має туристично-ландшафтне значення, оскільки регіони відомі своїм унікальними флористичними ресурсами та багатством лікувальних рослин є ресурсною базою для розвитку екологічного туризму та популяризації природних ресурсів у туристичних маршрутах. Відвідування місць цвітіння Азалії Понтійської, споглядання долин лаванди, прогулянки луками трав'яного різноцвіття у поєднанні з чистим повітрям і захоплюючими краєвидами можуть мати не тільки естетичний, але й терапевтичний ефект. Такі локації привертають увагу туристів, які цікавляться краєзнавством, екологією і природними методами лікування. Прогулянки в лісах, ботанічних садах, гірських масивах, а також відвідування ароматичних насаджень, місць збору лікарських рослин сприяють релаксації та відновленню сил. Отже, лікарсько-рослинна галузь має важливе значення для забезпечення здоров'я населення, підтримки економіки країни, раціонального використання природних ресурсів, формування туристичної привабливості територій тощо.

Ефективність сектору виробництва й реалізації лікарської рослинної сировини залежить від низки факторів, основними з яких є кліматичні умови, якість ґрунтів, проходження сертифікації сировини, високий рівень нестабільності ринку нішевих лікарських рослин в Україні, затратність робочої сили, ризики спричинені військовим станом, пошкодження бур'янами та шкідниками, відсутність очікуваних сходів, затрати на підготовку площі для вирощування,

обробки й збирання, стан розвиненості агротехніки та системи догляду лікарських рослин, коливання цін на збут і закупку насіння та інших витратних матеріалів, що формує умови для порівняно "довгих" інвестицій і зменшує увагу потенційних інвесторів до галузі. За умови, що підприємство експортує продукцію — процес планування зовнішньоекономічної діяльності ускладнюється через специфічні чинники галузі: низьку активність посередників-трейдерів, що працюють з оптовими партіями, відсутність стабільної взаємодії потенційних заготівельників з виробниками сировини, зростаючу потребу освічених, кваліфікованих і досвідчених фахівців, зміни у кон'юктурі ринку (інтерес до України з боку Польщі, Сербії, Албанії, Болгарії). Під час реалізації лікарсько-рослинної сировини виникають фіскальні ризики, що можуть призводити до зменшення надходжень, та нефіскальні ризики, пов'язані з діяльністю в межах компетенції митних органів захисту національної безпеки, життя і здоров'я людей, тварин, рослин, довкілля, інтересів споживачів [10].

Кон'юнктура ринку лікарсько-рослинної галузі визначається рядом чинників, які, з одного боку, передбачають зростання попиту на натуральні та екологічно чисті методи лікування сприяє розвитку цього сегмента: клієнти все більше цікавляться альтернативними методами та лікуванням, яке базується на використанні лікарських рослин. З іншого боку, важливою складовою є налагодження постачання якісних та сертифікованих лікарських рослин, щоб забезпечити постійний доступ до сировини для виробництва лікарських препаратів. Крім того, регулююча система, стандарти якості та безпеки, а також інноваційні методи вирощування та переробки рослин є важливими факторами, що впливають на кон'юнктуру ринку. Експерти зазначають, що достатньо точно важко дослідити основні параметри ринку лікарсько-рослинної сировини (ціни на закупку сировини, обсяги переробки, світова кон'юнктура ринку); водночас валовий збір лікарських трав (рис. 1), характеризує нестійку динаміку ринку лікарських трав в Україні за досліджуваний період.

Динаміка збору лікарських трав в Україні до 2022 р. мала тенденцію до зростання, що свідчить про позитивну динаміку. Для прикладу, реалізаційна ціна на культивовану шавлію через чинники врожайності лікарських культур, погодних умов, насиченості ринку та світової кон'юнктури цін у 2017 р. становила 35 грн/кг, а в 2018 р. — 40 грн/кг. Економічна ефективність виробництва шавлії і меліси мала ви-

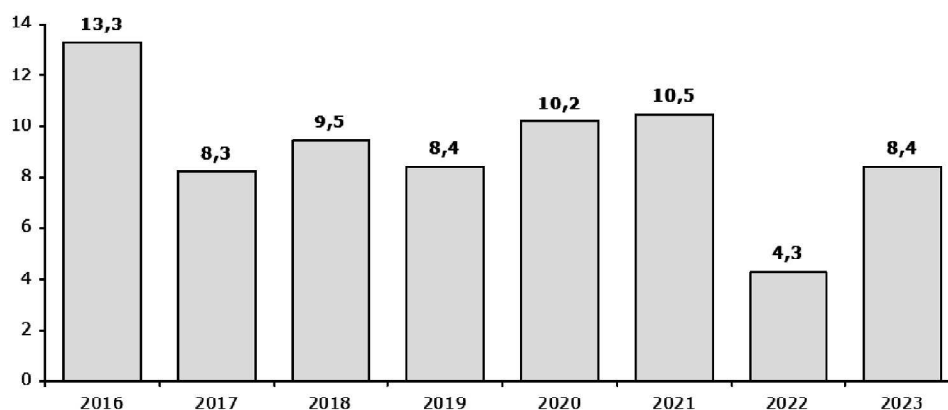

Рис. 1. Динаміка збору лікарських трав в Україні, 2016—2023 рр., тис. тонн

Джерело: на основі [7].

сокий рівень рентабельності — 167 та 170 % у 2018 р. відповідно. Виробництво меліси може бути більш ефективним, незважаючи на більш привабливою реалізаційною ціною шавлії у зв'язку з тим, що за меншого виходу сировини з 1 га забезпечує дещо вищу рентабельність. Також меліса є привабливою культурою у випадку наявності потужностей переробки сировини на ефірні олії, вартість якої до 8 тис. дол. США/ц сухої маси, тобто при врожайності 220—250 ц/га з 1 га меліси можна отримати до 35 кг ефірної олії або 35–40 ц/га сирової маси [9]. Ємність внутрішнього ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні протягом 2016—2023 рр. має тенденцію до стабільності, окрім 2022 р., за який у зв'язку з початком військових дій показник зменшився у 1,7 рази (рис. 2).

Ефіроолійна продукція, екстралати, чаї, лікарські препарати стають інноваційними продуктами, попит на які постійно зростає (рис. 3). Тому підприємствам, які працюють не тільки з оптовими трейдерами, доцільно розширювати

асортимент товарів для кінцевих споживачів, оскільки відбувається переорієнтація відношення до сучасних концепцій медицини та відновлення здоров'я. Перешкодами експортних операцій з продажу трав'яних та фруктових чаїв є розташування частини виробничих потужностей підприємств у безпосередній близькості до зон бойових дій, зміни логістичних ланцюгів (проходження маршрутів транспортування продукції через Росію та Білорусь, блокування українських портів), ускладнення торгових і договірних відносин з країнами, які перебувають у партнерстві з владою РФ.

Внутрішній ринок лікарсько-рослинної сировини в Україні має різні тенденції протягом 2006—2023 рр.: високі показники у 2008—2010 рр. — максимальна ємність ринку на рівні 2,44 тис. тон сировини на суму 5,8 млн дол. США. У період з 2010 р. до 2018 р. спостерігається тенденція на зниження ємності ринку, а з 2019 р. відновлюється зростання обсягів лікарсько-рослинної сировини з піком у р. на

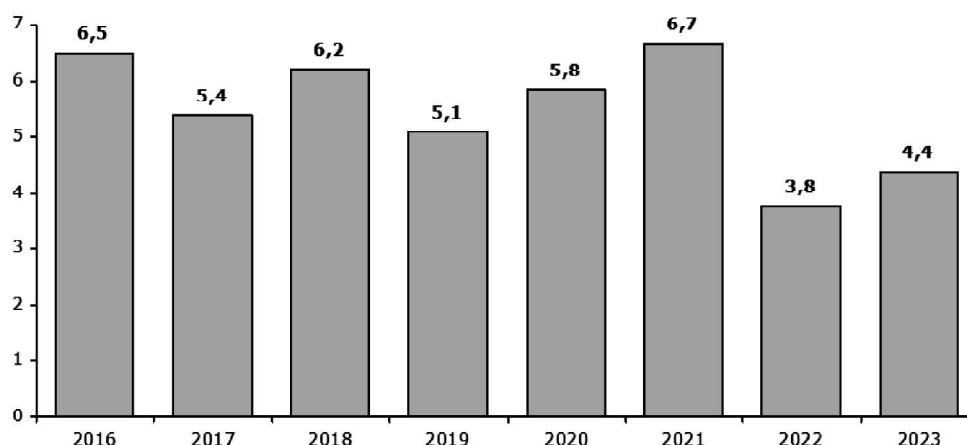

Рис. 2. Ємність внутрішнього ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні, 2016—2023 рр., тис. тонн

Джерело: на основі [7].

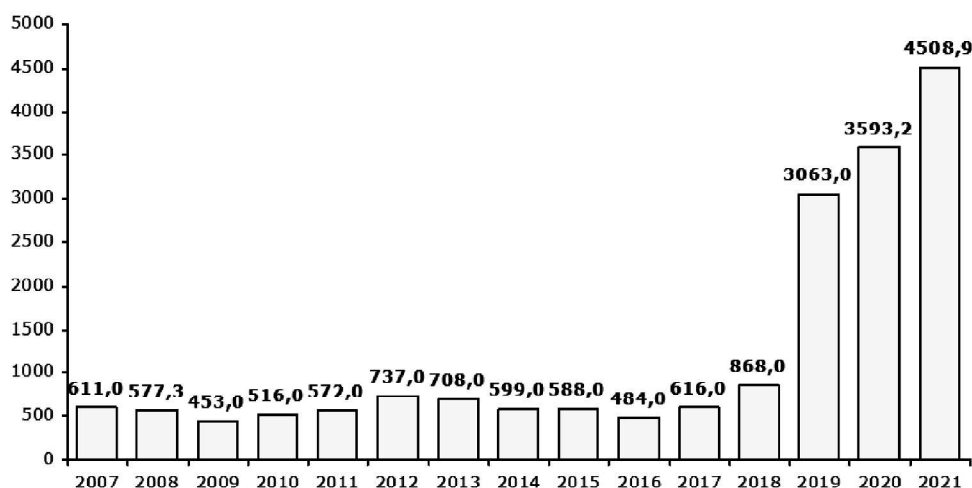

Рис. 3. Динаміка виробництва трав'яних та фруктових чаїв в Україні, 2016—2023 рр., тонн

Джерело: на основі [7].

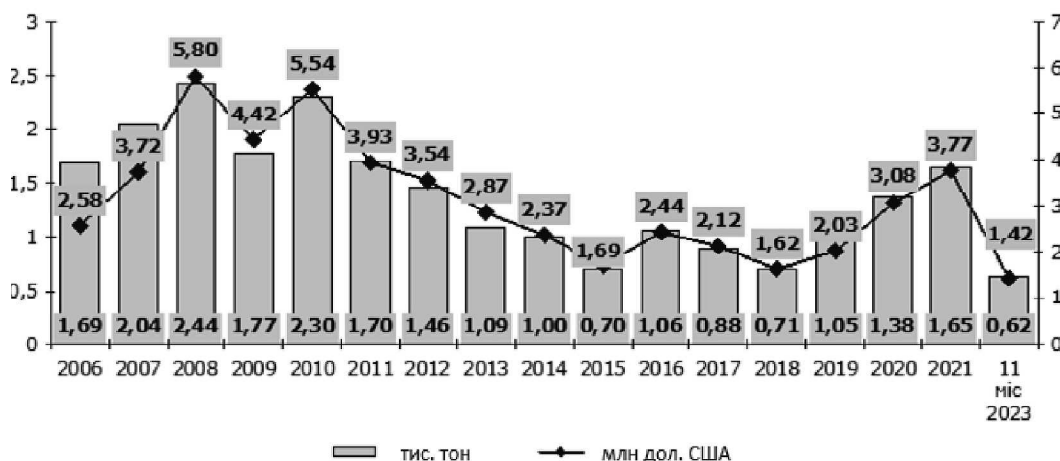

Рис. 4. Їмність внутрішнього ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні, 2016—2023 рр., тис. тонн, млн дол. США

Джерело: на основі [7].

рівні 1,65 тис. тон сировини на суму 3,77 млн дол. США. За 11 місяців 2023 р.¹ спостерігається слабе відновлення стабільності ємності ринку в обсязі 0,62 тис. тон лікарсько-рослинної сировини на суму 1,42 млн дол. США (рис. 4).

Товарна структура імпорту сировини за 11 місяців 2023 р. ромашка 19,5%, базилік 19,1%, м'ята 15,4 %, сіна 7,34%, орегано 4,8 %, корінь солодки 3,6 %, розмарин 3,5%, валеріана 3,0%, календула 2,8%, меліса 2,5 %, півонія 1,5 %, евкаліпт 1,5%. Основними закордонними постачальниками лікарських рослин є SIA ELPIS, Alfanar Co., Demaf For Export Ibshoway Fayoum, Orchid International, Golden Spices For Export New Sea, Martin Bauer Polska, AgroHerbal sh.p.k, Aromatic Herbs and Spices Saft Rashin Meison (Lianyungang) Co тощо. Основними підприєм-

ствами-імпортерами лікарських рослин є ТОВ "Сумифітофармація", ТОВ "Елпіс-Україна", ПрАТ "Ліктрави", Підприємство "Флагман", ТОВ "Фармацевтична компанія "Віола", АТ "Мономах", ТОВ "Шактіманн", ТОВ "Мастер Спайс", ТОВ "Океан Смаку". У період до 2022 р. лікарсько-рослинну сировину імпортували з Єгипту, Латвії, Естонії, Грузії, Польщі, Албанії, Китаю, Чорногорії, Узбекистану, Німеччини, Азербайджану та РФ. Рейтинг основних країн-постачальників імпортової сировини залишився майже незмінним у 2023 р. (рис. 5).

Спеціалізовані господарства культивують на 6 тис. га посівних площ 30—40 видів лікарських культур з близько 60, які можна вирощувати у кліматичній зоні України. Господарства, які культивують лікарські рослини: "Кук" (Закарпатська обл., Іршавський р-н). Обсяг валового виробництва — близько 100 т на рік, до основних культур належать валеріана лікарська,

¹ Крайні статистичні дані на основі [7].

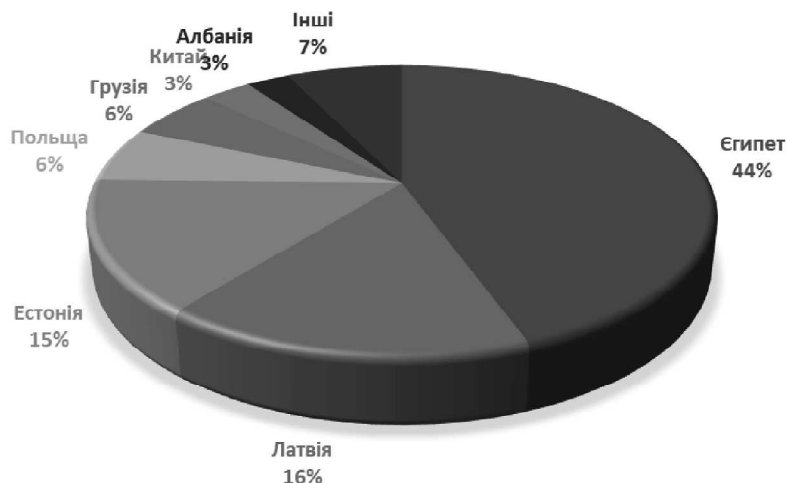

Рис. 5. Географічна структура імпорту лікарських рослин за 11 місяців 2023 р.

Джерело: на основі [7].

арніка гірська, череда трироздільна, нагідки лікарські, наперстянка шерстиста, обліпіха крушино видна; Староушицьке (Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н) з обсягом валового виробництва — 2 тис. т на рік, до основних культур належать нагідки лікарські, наперстянка шерстиста, подорожник великий, ромашка лікарська, фенхель звичайний, перець стручковий, аммі зубна; Більковецьке (Житомирська область, Коростишівський район) має обсяг валового виробництва майже 300 т на рік, до основних культур належать цмин пісковий, нагідки лікарські, ромашка аптечна, подорожник великий, обліпіха крушино видна; Семенівське (Чернігівська обл., Семенівський р-н., сел. Прогрес), має обсяг виробництва майже 200 т на рік, до основних культур належать валеріана лікарська, ромашка аптечна, подорожник великий, льон звичайний; Мостиське (Львівська обл., м. Мостиське) з обсягом валового виробництва 500 т на рік, до основних культур належать валеріана лікарська, череда трирозділь-

на, м'ята перцева, ромашка аптечна, спориння пурпурова (маткові ріжки); Монастирське (Тернопільська обл., с. Монастирське) з обсягом валового виробництва 150 т на рік, до основних культур належать вовчуг польовий, череда трироздільна, ромашка аптечна, подорожник великий, наперстянка шерстиста; "Дружба" (Полтавська обл., Лубенський р-н, с. Березотеча) з обсягом валового виробництва 2,5 тис. т на рік, до основних культур належать подорожник великий, вовчуг польовий, ромашка лікарська, валеріана лікарська, нагідки лікарські, оман високий, м'ята перцева [14]. Закордонний попит на українську лікарсько-рослинну сировину та внутрішня ємність ринку створюють передумови для зовнішньоекономічної діяльності підприємств лікарсько-рослинної галузі. У період з 2006 по 2023 рр. спостерігається позитивна динаміка експорту з України лікарських рослин: з 2,02 тис. тон у 2006 р. до 5,02 за 11 місяців 2023 р. або на 248 % (рис. 6). Надходження від експорту лікарських рослин

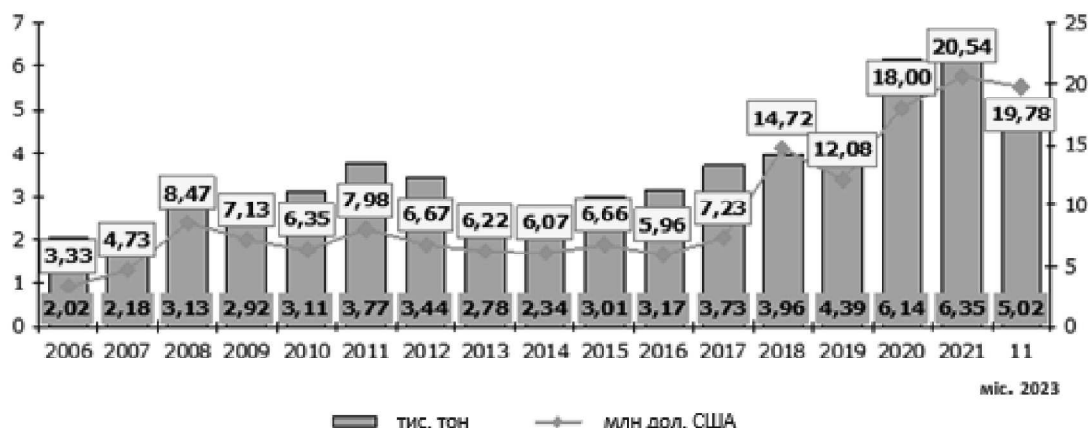

Рис. 6. Динаміка експорту з України лікарських рослин у період 2006—2023 рр., тис. тонн, млн дол. США

Джерело: на основі [7].

зросли з 3,33 млн дол. США у 2006 р. до 19,78 млн дол. США у 2023 р. (або на 593 %). Географічна структура експорту української лікарсько-рослинної сировини має такий вигляд у натуральному виразі за 11 місяців 2023 р.: Польща — 38,46%, Німеччина — 11,94 %, Іспанія — 8,9 %, Латвія — 7,68 %, Італія 4, 56 %, інші країни — 28,46 %. У 2021 р. Україна експортувала у Польщу, Німеччину, Латвію, Італію, Китай, Чехію, Болгарію, Албанію, Іспанію та інші країни.

Ринок лікарської рослинної сировини України є не лише досить привабливим для вкладення інвестицій, а й економічно привабливим бізнесом перш за все заготівлею лікарських трав у приватному та промисловому масштабах. У країні не вистачає сировини і пунктів щодо її заготівлі, така ситуація зумовлює попит на додаткові підприємницькі структури, які мали б можливість формувати пункти збору сировини. Гостра сировинна проблема частково вирішується співпрацею фармпідприємств із заготівельниками різного масштабу. Проте, потреба в імпорті свідчить про недостатні обсяги внутрішньої пропозиції. Перешкодою розвитку галузі лікарсько-рослинної сировини є значні витрати на сушильне обладнання (залежно від його потужності можуть становити 200-800 тис. грн) [13] та відсутність спеціалізованої збиральної техніки для лікарських трав в Україні (оскільки вітчизняного виробництва немає, підприємцям доводиться купувати дорогу імпортовану техніку). Рентабельність вирощування лікарсько-рослинної сировини залежно від виду, стадії обробки, обсягів товару може варіюватися від 20 до 100%, тому інвестиції окуповуються за 2—3 сезони.

ВИСНОВКИ

Галузь лікарсько-рослинної сировини відіграє важливу економічну, соціальну, екологічну роль та має стратегічне значення для економіки України у перспективі. У світовому агропромисловому комплексі виробництво продукції на основі лікарських, ефіроолійних і пряних культур є одним із найбільш прибуткових. Попит на натуральну продукцію оздоровчого та медичного призначення стрімко зростає через збільшення потреби підприємств у виробництві медичних препаратів на основі лікарсько-рослинної сировини, що спричинене появою нових концепцій профілактики захворювань, переходом на лікування гомеопатичними препаратами лікування, меншою кількістю побічних реакцій тощо.

Ємність внутрішнього ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні у період з 2006

по 2023 рр. має як позитивну, так і негативну динаміку, що пояснюється обмеженістю придатних територій для культивування лікарсько-рослинної сировини, зменшенням трудових ресурсів та переорієнтацією діяльності підприємницьких структур внаслідок військової агресії. Незважаючи на те, що галузь лікарського рослинництва в Україні перебуває на стадії становлення, значення її надзвичайно велике, оскільки вона є важливою складовою фармацевтичної і медичної галузей, які забезпечують населення ефективними та безпечними засобами лікування, а також сприяє сталому розвитку та збереженню екологічної рівноваги у природних екосистемах.

Основна концепція розвитку експортно-імпоротної кон'юнктури ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні передбачає аналіз конкурентного середовища у міжнародному контексті, вивчення нових технологій обробки та зберігання лікарських рослин, розробка стратегій виходу на міжнародні ринки та ідентифікація ключових країн для експорту, побудова бренду та маркетингових кампаній для покращення пізнаваності української продукції на світовому ринку, оцінка сильних та слабких сторін національних виробників в порівнянні з іноземними.

Література:

1. Лікарські рослини: традиції та перспективи досліджень. Бюро Президії НААН. URL: http://naas.gov.ua/news/?ELEMENT_ID=2829. (дата звернення: 05.08.2024).
2. Лікарські рослини України. URL: <https://esu.com.ua/article-55467>. (дата звернення: 01.08.2024).
3. Лікарське рослинництво: від досвіду минулого до новітніх технологій: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 листопада 2023 р., м. Полтава). Полтава: Видавництво ПП "Астроя", 2023. 134 с.
4. Мірзоева Т. В. Аналітична оцінка стратегій розвитку лікарського рослинництва. Економіка та суспільство. 2023. № 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-28>.
5. Мірзоева Т. В. Щодо питання економічної ефективності виробництва лікарських рослин і лікарської рослинної сировини. Проблеми економіки. 2018. № 3 (37). С. 267—272.
6. Никитюк Ю. А. Організаційно-економічний механізм еколого-збалансованого розвитку ринку лікарської рослинної сировини. Ефективна економіка. 2017. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5846>

7. Огляд ринку лікарської рослинної сировини України: аналітична збірка. Маркетингова компанія "Синергія". 2024. 15 с.

8. Ольхович С.Я., Крохтяк О.В., Ткач І.Я., Гриник О.І. Лікарське рослинництво — один із напрямів розвитку сільськогосподарського виробництва. Збалансоване природокористування: економіка. 2020. № 2. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.2.2020.20876>

9. Разумей Г. Ю., Разумей М. М. Аналіз ризиків у митній справі: навч. посіб. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2017. 245 с.

10. Тищенко В. Ф., Кулик Ю. С. Митні ризики: сутність та управління. Економіка та суспільство. 2023. № 55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-15>

11. Фармацевтичне ресурсознавство з основами інтродукції рослин: навч. посіб. для провізорів-інтернів вищ. мед. та фармац. навч. закл. III-IV рівнів акредитації / О. В. Мазулін, О. Ю. Коновалова, Г. П. Смойловська [та ін.]. Вид. 3-тє, доопрац. і доп. Запоріжжя: ЗДМУ, 2016. 208 с.

12. Karik U., Tuncur M. Production, Trade and Future Perspective of Medicinal and Aromatic Plants in Turkey. ANADOLU, J. of AARI. 2019. Vol. 29 (2): 154—163. DOI: [10.18615/anadolu.660316](https://doi.org/10.18615/anadolu.660316) (дата звернення: 16.07.2024).

13. Gritsenko V. V & Shnyder O. I. Flora of the botanical-geographical plot "Steppes of Ukraine" at the M. M. Gryshko National Botanical Garden of the NAS of Ukraine. Plant Introduction. 2022. Vol. (95/96). P. 96—129. DOI: <https://doi.org/10.46341/PI2022020>

14. Shtakal, M., & others. Economic and biological value of medicinal and fodder herbs for feed production. Scientific Horizons, 2023. Vol. 26 (7), P. 45—53.

References:

1. The site of Bureau of the Presidium of the National Academy of Sciences. (2024), "Medicinal plants: traditions and perspectives of research", available at: http://naas.gov.ua/news/?ELEMENT_ID=2829 (Accessed: 05.08.2024).

2. Encyclopedia of Modern Ukraine (2024), "Medicinal plants of Ukraine", available at: <https://esu.com.ua/article-55467>. (Accessed 01.08.2024).

3. Astraya (2023), "Medicinal plant cultivation: from past experience to the latest technologies", Likars'ke roslinnytstvo: vid dosvidu mynuloho do novitnikh tekhnolohij: materialy XI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Medicinal plant cultivation: from the experience of the past to the latest technologies. Materials of the 11th International Scientific and Practical Conference], "Astraya" Publishing House, Poltava, Ukraine.

4. Mirzoieva, T. V. (2023), "Analytical assessment of strategies for the development of medicinal plants", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-28>.

5. Mirzoieva, T. V. (2018), "Regarding the issue of economic efficiency of the production of medicinal plants and medicinal plant raw materials", Problemy ekonomiky, vol. 3 (37), pp. 267—272.

6. Nykytiuk, Yu. A. (2017), "Organizational and economic mechanism of ecologically balanced development of the market of medicinal plant raw materials", Efektyvna ekonomika, vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5846> (Accessed 01.08.2024).

7. Synerhiia (2024), Ohliad rynku likars'koi roslinnoi syrovyny Ukrainy [Overview of the market of medicinal plant raw materials of Ukraine], Marketynhova kompaniia "Synerhiia", Kyiv, Ukraine.

8. Ol'khovych, S.Ya., Krokhtyak, O.V., Tkach, I.Ya., and Hrynyk, O.I. (2020), "Cultivation of medicinal plants is one of the areas of development of agricultural production", Zbalansovane pryrodokorystuvannia: ekonomika, vol. 2. <https://doi.org/10.33730/2310-4678.2.2020.20876>

9. Razumej, H. Yu., and Razumej, M. M. (2017), Analiz ryzykiv u mytnij spravi [Analysis of risks in customs affairs], Universytet mytnoi spravy ta finansiv, Dnipro, Ukraine.

10. Tyschenko V. F., and Kulyk Yu. S. (2023), "Customs risks: essence and management", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-15>

11. Mazulin, O. V. et al. (2016), Farmatsevtichne resursoznnavstvo z osnovamy introduktzii roslin [Pharmaceutical resource science with the basics of plant introduction], 3rd ed, Zaporiz'kyj derzhavnoho medyko-farmatsevtichnoho universytet, Zaporizhzhia, Ukraine.

12. Gritsenko, V. V and Shnyder, O. I. (2022), "Flora of the botanical-geographical plot "Steppes of Ukraine" at the M. M. Gryshko National Botanical Garden of the NAS of Ukraine", Plant Introduction, Vol. (95/96), pp. 96-129, DOI: <https://doi.org/10.46341/PI2022020>

13. Karik, U., and Tuncur, M. (2019), "Production, Trade and Future Perspective of Medicinal and Aromatic Plants in Turkey". ANADOLU, J. of AARI, vol. 29 (2): 154—163. DOI: [10.18615/anadolu.660316](https://doi.org/10.18615/anadolu.660316)

14. Shtakal, M., Tkachenko, M., Kolomiiets, L., Holyk, L., and Ustymenko, O. (2023). "Economic and biological value of medicinal and fodder herbs for feed production". Scientific Horizons, 26(7), 45-53. DOI: [10.48077/scihor7.2023](https://doi.org/10.48077/scihor7.2023).

Стаття надійшла до редакції 10.09.2024 р.

УДК 330.341.1:658

Н. М. Котвицька,
 д. е. н., доцент кафедри економіки, фінансів та обліку,
 Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0864-1470>
 О. Ю. Ковальський,
 аспірант кафедри менеджменту та маркетингу,
 Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-7728-0629>
 Д. В. Великань,
 аспірант кафедри економіки, фінансів та обліку,
 Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6254-2624>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.39

ОПТИМІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ АВТОМОБІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО СТАНУ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ РИНКУ

N. Kotvytska,
 Doctor of Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Finance and Accounting,
 Private Higher Education Institution "European University"
 O. Kovalskyi,
 Postgraduate student of the Department of Management and Marketing,
 Private Higher Education Institution "European University"
 D. Velikan,
 Postgraduate student of the Department of Economics, Finance and Accounting,
 Private Higher Education Institution "European University"

OPTIMIZATION OF RESOURCE MANAGEMENT OF AUTOMOTIVE ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF MARTIAL LAW AND MARKET UNCERTAINTY

В умовах сучасних геополітичних реалій, що характеризуються воєнними конфліктами та економічною нестабільністю, автомобільні підприємства стикаються з безпрецедентними викликами. Воєнний стан та пов'язана з ним ринкова невизначеність зумовлюють суттєві зміни у традиційних підходах до управління ресурсами підприємств, зокрема, матеріальними, фінансовими, людськими та виробничими. Перебої в ланцюгах постачання, дефіцит сировини, зниження попиту на продукцію, а також загроза безпеці персоналу ставлять під загрозу стабільність і ефективність діяльності автомобільних підприємств. У статті досліджуються підходи до оптимізації управління ресурсами автомобільних підприємств в умовах воєнного стану та ринкової невизначеності. Особлива увага приділяється аналізу викликів, з якими стикаються підприємства автомобільної галузі під час військових конфліктів, включаючи порушення ланцюгів постачання, дефіцит матеріальних ресурсів та людських ресурсів, а також зниження попиту на продукцію. Розглядаються стратегічні рішення, що дозволяють підприємствам не лише вижити в умовах кризи, але й ефективно адаптуватися до змінних ринкових умов, зберігаючи конкурентоспроможність. Запропоновані підходи та інструменти оптимізації спрямовані на підвищення стійкості та ефективності діяльності автомобільних підприємств у довгостроковій перспективі. Військовий стан і невизначеність ринку призводять до нових ризиків, таких як пошкодження активів, перебої в ланцюгах поставок і зниження попиту. Важливо оцінювати ці ризики та розробляти стратегії їх мінімізації. Автомобільні підприємства повинні розробляти гнучкі стратегії управління ресурсами, які можуть швидко адаптуватися до змін ринкових умов. Це може включати зміни в управлінні запасами, скорочення або перенаправлення інвестицій і оперативне реагування на зміни попиту. У сукупності, ці підходи дозволяють підприємствам ефективно управляти ресурсами, знижувати витрати, підвищувати продуктивність і адаптуватися до швидких змін у зовнішньому середовищі.

In the conditions of modern geopolitical realities, characterized by military conflicts and economic instability, automotive enterprises face unprecedented challenges. The state of war and the associated market uncertainty cause significant changes in the traditional approaches to the management of enterprise resources, in particular, material, financial, human and production. Disruptions in supply chains, shortages of raw materials, reduced demand for products, as well as threats to personnel safety threaten the stability and efficiency of automotive enterprises. The article examines approaches to optimizing the management of resources of automobile enterprises in the conditions of martial law and market uncertainty. Particular attention is paid to analyzing the challenges faced by the automotive industry during military conflicts, including disruption of supply chains, shortages of material and human resources, and reduced demand for products. Strategic solutions that allow enterprises not only to survive in crisis conditions, but also to effectively adapt to changing market conditions while maintaining competitiveness are considered. The proposed approaches and optimization tools are aimed at increasing the sustainability and efficiency of automotive enterprises in the long term. Martial law and market uncertainty lead to new risks such as asset damage, supply chain disruptions and reduced demand. It is important to assess these risks and develop strategies to minimize them. Automotive companies must develop flexible resource management strategies that can quickly adapt to changing market conditions. This may include changes in inventory management, reduction or redirection of investment, and prompt response to changes in demand. Collectively, these approaches allow enterprises to effectively manage resources, reduce costs, increase productivity and adapt to rapid changes in the external environment. Optimizing the management of the resources of automotive enterprises in the conditions of martial law and market uncertainty is a critically important task to ensure their stable functioning and survival.

Ключові слова: конкурентоспроможність, ресурс, автомобільні підприємства, криза, управління, воєнний стан, стратегії.

Keywords: competitiveness, resource, automotive enterprises, crisis, management, martial law, strategies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема оптимізації управління ресурсами в умовах воєнного стану має не лише практичне, але й важливе наукове значення. Наукове дослідження в цій області спрямоване на розробку нових підходів, моделей та інструментів, які дозволять підприємствам адаптуватися до складних умов та зберегти свою конкурентоспроможність. З практичної точки зору, ефективне управління ресурсами в умовах кризи дозволяє підприємствам не лише виживати, але й знаходити нові можливості для розвитку, зберігаючи свої позиції на ринку. Розв'язання цієї проблеми включає в себе розробку адаптивних стратегій управління, що враховують особливості військових дій та ринкової нестабільності, а також інтеграцію сучасних цифрових технологій, які можуть значно підвищити ефективність використання ресурсів. Дослідження в цій сфері сприяють вирішенню практичних завдань, пов'язаних із забезпеченням стійкості підприємств у довгостроковій перспективі та створенням умов для їхнього подальшого розвитку. Таким чином, оптимізація управління ресурсами автомобільних підприємств у контексті воєнного стану та

ринкової невизначеності є важливим напрямом як наукових досліджень, так і практичної діяльності, що сприяє розвитку галузі та забезпеченню її стабільного функціонування в умовах кризи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останні роки ознаменувалися зростаючою увагою до проблеми управління ресурсами в умовах кризових ситуацій, включаючи воєнні конфлікти та економічну невизначеність. Це питання набуває особливого значення для автомобільної промисловості, яка залежить від складних глобальних ланцюгів постачання, значних капіталовкладень і стабільного попиту. В науковій літературі активно обговорюються підходи до управління ресурсами в умовах кризи, а саме такі науковці, як А.М. Орел [7], О.О. Красноруцький [5], Л.М. Ганущак, В.М. Орел [8], О.В. Корнієцький. Дослідники зосереджуються на таких аспектах, як диверсифікація ланцюгів постачання, використання альтернативних ресурсів, гнучкість виробничих процесів та адаптація до зміни попиту. Також важливим напрямом є розвиток моделей ризик-менеджменту, які дозволяють підприємствам оцінювати та мінімізувати ризики, пов'язані з кризовими явищами. В контексті воєнних

конфліктів увага дослідників зосереджується на аналізі специфічних ризиків, пов'язаних з війною, таких як фізична безпека персоналу, руйнування інфраструктури, та проблеми з доступом до критичних ресурсів. У публікаціях таких вчених Гриненко С.А., Демиденко В.В. [2], Коваленко Н.Н., пропонуються різні стратегії щодо управління цими ризиками, включаючи евакуацію підприємств, страхування від воєнних ризиків та розвиток внутрішніх резервів. Ще одним важливим аспектом, який розглядається в сучасних дослідженнях, є вплив економічної нестабільності на ринок автомобілів. Дослідження показують, що в умовах кризи попит на автомобілі може суттєво змінюватися, що вимагає від підприємств адаптивних маркетингових стратегій та переосмислення бізнес-моделей. У цьому контексті важливим є аналіз поведінки споживачів та розвиток нових підходів до продажу, зокрема через онлайн-платформи.

Сучасні дослідження та публікації вказують на необхідність інтегрованого підходу до управління ресурсами автомобільних підприємств, що поєднує традиційні методи з інноваційними рішеннями, спрямованими на підвищення стійкості та ефективності діяльності в умовах воєнного стану та ринкової невизначеності. Подальші дослідження мають зосереджуватися на розробці практичних рекомендацій для підприємств, які допоможуть їм не лише адаптуватися до поточних викликів, але й створити умови для стабільного розвитку в майбутньому.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті дослідити та обґрунтувати ефективні підходи до оптимізації управління ресурсами автомобільних підприємств в умовах воєнного стану та невизначеності ринку та визначити ключові виклики, з якими стикаються підприємства в сучасних реаліях, і розробити рекомендації щодо адаптації стратегій управління ресурсами для забезпечення їх стійкості, ефективності та конкурентоспроможності в кризових умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах, коли підприємства стикаються з масштабними викликами, зумовленими воєнними конфліктами та економічною невизначеністю, питання оптимізації управління ресурсами стає критично важливим. Автомобільні підприємства, як частина складної

промислової екосистеми, особливо вразливі до цих викликів через свою залежність від глобальних ланцюгів постачання, великих інвестицій у виробничі потужності та залежність від споживчого попиту.

Воєнний стан та економічна нестабільність вносять суттєві корективи у традиційні підходи до управління ресурсами. Зокрема, автомобільні підприємства стикаються з такими викликами:

- порушення ланцюгів постачання (через військові дії можливі значні перебої у постачанні сировини та компонентів, що безпосередньо впливає на виробничий процес);

- дефіцит матеріальних ресурсів (обмежений доступ до критично важливих матеріалів може призвести до зупинки виробництва або його часткової зупинки);

- людські ресурси (мобілізація, евакуація та загроза безпеці значно ускладнюють управління персоналом, що є важливим ресурсом для будь-якого підприємства);

- зниження попиту (економічна невизначеність та зниження купівельної спроможності населення суттєво зменшують попит на автомобілі, що ускладнює планування виробництва та продажів).

В умовах воєнного стану та ринкової невизначеності важливо розробити та впровадити стратегії, спрямовані на ефективне використання наявних ресурсів і мінімізацію ризиків. Підприємствам варто шукати альтернативні джерела постачання сировини та комплектуючих, а також розвивати локальне виробництво для зменшення залежності від зовнішніх поставальників. Оптимізація обсягів запасів, включаючи впровадження більш гнучких підходів до їхнього поповнення, допомагає уникнути дефіциту та надлишкових витрат. Впровадження технологій гнучкого виробництва, які дозволяють швидко перелаштовувати виробничі лінії відповідно до наявних ресурсів та змін попиту.

Використання гнучких графіків роботи, дистанційної зайнятості та програм збереження та розвитку кадрів, що дозволяють зберегти ключові компетенції навіть в умовах кризи. Забезпечення фінансової стійкості підприємства через оптимізацію витрат, ефективне управління кредитними ресурсами та активне використання державних програм підтримки.

Цифровізація та автоматизація управлінських процесів відіграють ключову роль в оптимізації управління ресурсами в умовах воєнного стану та невизначеності ринку. Впровадження систем управління ланцюгами постачання, ERP-систем, а також використання технологій

Таблиця 1. Основні виклики та можливі стратегії оптимізації управління різними типами ресурсів в умовах воєнного стану та ринкової невизначеності

Ключові ресурси	Виклики в умовах воєнного стану та невизначеності ринку	Стратегії оптимізації	Інструменти та підходи
Матеріальні ресурси	Порушення ланцюгів постачання, дефіцит сировини	Диверсифікація постачання, локалізація виробництва	Альтернативні постачальники, партнерські угоди, локалізація виробництва
Людські ресурси	Мобілізація, зменшення доступності кваліфікованих працівників	Гнучкість у роботі, програми збереження кадрів	Дистанційна робота, гнучкі графіки, навчання та перекваліфікація
Фінансові ресурси	Зниження прибутковості, обмежений доступ до кредитних ресурсів	Антикризове управління фінансами, оптимізація витрат	Управління витратами, кредитування, державні програми підтримки
Виробничі потужності	Зниження попиту, необхідність адаптації виробництва	Гнучкість у виробничих процесах, скорочення витрат на утримання	Гнучке виробництво, автоматизація, скорочення обсягів виробництва
Інформаційні та цифрові ресурси	Необхідність швидкої адаптації до змін ринку, управління ризиками	Впровадження цифрових технологій, автоматизація процесів	ERP-системи, SCM-системи, прогнозування попиту
Ринкові ресурси (споживачі, партнери)	Невизначеність попиту, зміни у поведінці споживачів	Адаптивні маркетингові стратегії, розвиток партнерських відносин	Аналіз ринку, динамічне ціноутворення, клієнтоорієнтовані підходи

Джерело: складено авторами на основі.

штучного інтелекту для прогнозування попиту та оптимізації виробничих процесів дозволяють швидко адаптуватися до змінних умов.

Оптимізація управління ресурсами в умовах воєнного стану та невизначеності ринку є важливою умовою для забезпечення стійкості та конкурентоспроможності автомобільних підприємств. Використання стратегій диверсифікації, гнучкості у виробничих процесах, цифрових технологій та антикризового управління дозволяє підприємствам не лише зберегти свої позиції, але й створити основу для майбутнього зростання у складних умовах. Інструменти, підходи та виклики, з якими сьогодні стикаються ресурси можна розглянути в табл. 1.

Це допомагає структурувати основні виклики та можливі стратегії оптимізації управління різними типами ресурсів в умовах воєнного стану та ринкової невизначеності. Адже порівняння можуть бути використані як інструмент для аналізу поточної ситуації та планування відповідних заходів для підвищення стійкості підприємства.

У сучасних умовах воєнного стану та високої невизначеності на ринку, автомобільні підприємства стикаються з численними викли-

ками, які вимагають ефективного управління ресурсами. Військові конфлікти, економічні санкції, обмеження на поставки, а також різке зниження купівельної спроможності населення значно ускладнюють планування та реалізацію стратегій розвитку підприємств.

Для забезпечення стабільної роботи в умовах кризи, підприємства повинні приділяти особливу увагу оптимізації управління фінансовими, матеріальними та людськими ресурсами. Це включає в себе необхідність оперативне адаптувати фінансові плани відповідно до змін у зовнішньому середовищі, скорочувати витрати, фокусуватися на найбільш пріоритетних напрямках діяльності. Оптимізація ланцюгів постачання в умовах воєнного стану можуть виникати перебої в постачанні матеріалів та комплектуючих. Тому важливо розробляти альтернативні ланцюги постачання, що зменшують ризики залежності від одного постачальника чи регіону.

Раціональне управління запасами та виробничими потужностями дозволяє мінімізувати втрати від простоїв, а також уникнути дефіциту чи надлишків готової продукції. Підвищення ефективності персоналу в умовах скорочен-

Таблиця 2. Оптимізації управління ресурсами автомобільних підприємств в умовах воєнного стану

Категорія ресурсу	Заходи оптимізації	Очікувані результати	Ризики	Контрольні показники ефективності
Фінансові ресурси	1. Перегляд бюджету та скорочення витрат на неключові напрямки. 2. Оптимізація податкових відрахувань.	Зниження витрат, збереження фінансової стабільності.	Можливе зниження рівня якості послуг через економію на ключових витратах.	Рентабельність, співвідношення витрат і доходів.
Матеріальні ресурси.	1. Оптимізація логістичних ланцюгів. 2. Розширення співпраці з місцевими постачальниками.	Підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів, зниження залежності від імпорتنих поставок.	Підвищення ризику перебоїв у постачанні.	Час доставки, рівень запасів, доступність матеріалів.
Людські ресурси	1. Перенавчання та перекваліфікація працівників. 2. Впровадження гнучких графіків роботи.	Підвищення продуктивності, утримання персоналу в умовах нестабільності.	Втрата кваліфікованих кадрів через складнощі адаптації до нових умов.	Продуктивність праці, рівень задоволеності працівників.
Технічні ресурси	1. Проведення регулярного технічного обслуговування. 2. Використання альтернативних джерел енергії.	Зменшення витрат на ремонт, підвищення надійності обладнання.	Високі початкові витрати на нове обладнання та технології.	Середній час роботи без поломок, витрати на техобслуговування.
Інформаційні ресурси	1. Впровадження системи управління ресурсами (ERP). 2. Посилення кібербезпеки.	Підвищення точності та оперативності прийняття рішень, захист даних.	Можливі складнощі з інтеграцією нових систем.	Швидкість обробки інформації, кількість інцидентів кібербезпеки.
Ресурси безпеки	1. Підвищення рівня фізичної охорони об'єктів. 2. Організація навчання з безпеки для персоналу.	Зниження ризиків втрат через воєнні дії, підвищення рівня безпеки персоналу.	Додаткові витрати на забезпечення безпеки.	Кількість інцидентів, рівень підготовки персоналу.

Джерело: складено авторами на основі.

ня штатів чи підвищення навантаження на працівників важливо розвивати систему мотивації, навчання та перекваліфікації персоналу. Також впровадження сучасних інформаційних технологій для автоматизації процесів управління ресурсами та покращення комунікацій між різними підрозділами підприємства.

Таким чином, ефективна оптимізація управління ресурсами є ключовим фактором для забезпечення конкурентоспроможності автомобільних підприємств у складних умовах воєнного стану та ринкової невизначеності. Це вимагає від керівників підприємств швидкої адаптації, стратегічного бачення та готовності до рішучих дій в умовах нестабільності. Таким чином, у регіоні з'явилися істотні обмеження ро-

сту економіки, обумовлені недостатнім розвитком транспортної системи. Необхідні дуже масштабні фінансові кошти й інвестиції для комплексного розвитку й фундаментальної модернізації всіх видів транспорту [8, с. 150].

Умови нестабільності, такі як економічні кризи, військові конфлікти та інші форс-мажорні обставини, створюють значні виклики для підприємств. У таких умовах виживання та успіх організацій багато в чому залежить від їх здатності до адаптації, наявності стратегічного бачення та готовності до рішучих дій.

Адаптація означає здатність підприємства оперативно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі. Це включає перегляд бізнес-моделі, оновлення асортименту продукції або по-

слуг, а також адаптацію виробничих процесів під нові реалії. Наприклад, у відповідь на зміни попиту або перебої в ланцюгах постачання, компанії можуть бути змушені швидко змінювати свої виробничі потужності або шукати нових постачальників.

Стратегічне бачення є основою для прийняття рішень в умовах невизначеності. Воно вимагає від керівництва підприємства не лише розуміння поточних викликів, але й здатності передбачити майбутні тенденції та можливі сценарії розвитку подій. Стратегічне бачення дозволяє підприємству не тільки адаптуватися до змін, але й знаходити нові можливості для росту навіть у складних умовах. Це включає довгострокове планування, інвестиції у нові технології та ринки, а також розвиток інноваційного потенціалу.

В умовах нестабільності успіх часто залежить від здатності приймати рішучі та оперативні дії. Це може означати як швидке впровадження змін, так і радикальні заходи, такі як реструктуризація, скорочення витрат або навіть зміна стратегії розвитку. Рішучість у прийнятті рішень дозволяє компаніям уникати втрат часу і ресурсів, що є особливо важливим в умовах кризових ситуацій. Однак, щоб залишатися конкурентоспроможними, підприємства мають спрямовувати частину свого доходу на маркетинг та рекламу. Адже урізання витрат на ці цілі є недоречним і помилковим рішенням, що буде мати негативні наслідки для майбутнього розвитку підприємства [5, с. 12].

Таким чином, для успішної діяльності в умовах нестабільності підприємствам необхідно бути готовими до швидкої адаптації, мати чітке стратегічне бачення та демонструвати рішучість у прийнятті необхідних заходів. Лише поєднання цих факторів дозволить бізнесу не лише вижити, але й знайти нові можливості для розвитку в умовах невизначеності.

Ризики та ресурси, можуть бути використані для аналізу та оптимізації управління ресурсами автомобільних підприємств в умовах воєнного стану (табл. 2).

Порушення транспортних маршрутів, блокади та знищення інфраструктури призводять до значних перебоїв у постачаннях необхідних матеріалів та комплектуючих. Військовий стан часто призводить до зменшення споживчого попиту на автомобілі, особливо у зв'язку зі зниженням купівельної спроможності населення та загальної економічної невизначеності. Важливим аспектом є також те, що питома вага техніки, яка імпортується із-за кордону, перева-

жає обсяги вітчизняного виробництва, що пов'язано з лідируючими позиціями закордонних виробників [7, с. 52]. Підприємства повинні шукати альтернативних постачальників та транспортні маршрути, що забезпечить зменшення залежності від конкретних регіонів або партнерів. Можливе перенесення частини виробництва до більш безпечних регіонів або країн може зменшити ризики, пов'язані з військовими діями.

Підготовка до можливих кризових ситуацій вимагає ретельного фінансового планування, включаючи розробку різних сценаріїв розвитку подій. Використання державних програм підтримки та міжнародних фондів може допомогти підприємствам зберегти ліквідність і забезпечити подальшу діяльність [8]. Переорієнтація на виробництво продукції, яка відповідає потребам воєнного часу (наприклад, військових або спеціалізованих транспортних засобів), може створити нові можливості для зростання. Для успішного подолання викликів, пов'язаних з воєнним станом, автомобільні підприємства повинні застосовувати гнучкі стратегії управління ресурсами, адаптуючись до нових реалій через диверсифікацію, інновації, та ефективне управління фінансами й людськими ресурсами. Це дозволить зберегти конкурентоспроможність та забезпечити стабільність діяльності навіть в умовах кризи.

ВИСНОВКИ

Оптимізація управління ресурсами автомобільних підприємств в умовах воєнного стану та ринкової невизначеності вимагає інтегрованого підходу, який поєднує стратегічну гнучкість, адаптацію до змін, інновації та ефективне використання фінансових і людських ресурсів. Сучасні виклики вимагають від підприємств швидкого реагування на зміни, створення резервів, диверсифікації постачальників та перенесення частини виробництва до безпечніших регіонів. Важливо впроваджувати цифрові та автоматизовані рішення для підвищення ефективності операцій та зниження витрат. Крім того, успішне управління ресурсами передбачає орієнтацію на підтримку персоналу, адаптацію продуктів до нових ринкових умов та використання можливостей для розвитку інноваційних рішень. Завдяки гнучкому підходу та стратегічному плануванню, автомобільні підприємства зможуть не лише зберегти стійкість у кризових умовах, але й закласти основу для подальшого зростання після стабілізації ринку.

Література:

1. Амоша О. І., Амоша О. О. Щодо формули стратегії повоєнної перебудови економіки. Економіка промисловості. 2023. № 1(101). С. 68–78. DOI: <https://doi.org/10.15407/econindustry2023.01.068>.

2. Демиденко В.В. Логістичне забезпечення інноваційного розвитку промислового виробництва. Економіка та держава. 2006. № 2. С. 49–52.

3. Дудник І. М. Транспортна географія: підручник. Київ: НАУ, 2016. 288 с.

4. Зборовська О.М. Актуальність використання логістики у виробничо-господарській діяльності підприємств. Вісник національного технічного університету "ХПІ" № 5, 2010. С. 36–42.

5. Красноручський О. О., Маренич Т. Г., Марченко В. А., Помогалова Н. В. Трансформація маркетингу аграрних підприємств в умовах воєнного часу. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Том 8. № 3. С. 10–17. URL: <http://ujae.org.ua/transformsitiya-marketyngu-agrarnyh-pidpryyemstv-v-umovah-voennogo-chasu/>

6. Крикавський Є. В. Логістика. Для економістів: підручник. Львів: Львівська політехніка, 2004. 448 с.

7. Орел А.М. Стратегічні підходи щодо активізації виробничої діяльності в сільськогосподарському машинобудуванні. Актуальні проблеми інноваційної економіки. Всеукраїнський науковий журнал. 2018. № 1. С. 49–53.

8. Орел В. М. Інноваційна привабливість транспортної системи в умовах міжрегіональної транспортно-логістичної стійкості. Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості: матеріали II Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 18 листопада 2021 року. Т. 2. Київ: КНУТД, 2021. С. 147–153. https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/19592/1/Innovatyka2021_V2_P147-153.pdf

References:

1. Amosha, O.I. and Amosha, O.O. (2023), "On the formula of the strategy of post-war economic restructuring", *Ekonomika promyslovosti*, vol. 1 (101), pp. 68–78. <https://doi.org/10.15407/econindustry2023.01.068>.

2. Demydenko, V.V. (2006), "Formation of regional transport logistics systems under spatial economic transformation", *Ekonomika ta derzhava*, vol.2, pp. 49–52.

3. Dudnyk, I. M. (2016), *Transportna heohrafiya* [Transport geography], NAU, Kyiv, Ukraine.

4. Zborovska, O.M. (2010), "The relevance of the use of logistics in the production and economic activity of enterprises", *Visnyk natsional'noho tekhnichnoho universyteti*, vol. 5, pp. 36–42.

5. Krasnorutsky, O. O. Marenich, T. G. Marchenko, V. A. and Pomogalova, N. V. (2023), "Transformation of marketing of agrarian enterprises in wartime conditions", *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky ta tekhniky*, vol. 8, no. 3, pp. 10–17, available at: <http://ujae.org.ua/transformsitiya-marketyngu-agrarnyh-pidpryyemstv-v-umovah-voennogo-chasu/> (Accessed 01 September 2024).

6. Krykavskiy, E.V. (2004), *Lohistyka* [Logistics], Lviv Polytechnic, Lviv, Ukraine.

7. Orel, A.M. (2018), "Strategic approaches to the activation of production activities in agricultural engineering", *Aktual'ni problemy innovatsiy-noyi ekonomiky*, vol. 1, pp. 49–53.

8. Orel, V. M. (2021), "Innovative attractiveness of the transport system in the conditions of interregional transport and logistics sustainability", *Innovatyka v osviti, nautsi ta biznesi: vyklyky ta mozhlyvosti. Vseukrayins'ka konferentsiya* [Innovation in education, science and business: challenges and opportunities. All-Ukrainian conference], KNUITD, Kyiv, Ukraine, pp. 147–153, available at: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/19592/1/Innovatyka2021_V2_P147-153.pdf (Accessed 01 September 2024).

Стаття надійшла до редакції 03.09.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 371:354

О. Ф. Якимчук,

к. держ. упр., керівник групи розрахунків відділу бізнес-систем,

ПрАТ "Рівнеобленерго", м. Рівне, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0960-8835>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.46

"ЗЕЛЕНІ" СЕРТИФІКАТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

O. Yakymchuk,

PhD in Public Administration, Head of the Group of Calculations of Business Systems Division

of the Information Technologies and Telecommunications Department, PJSC "Rivneoblenergo", Rivne, Ukraine

"GREEN" CERTIFICATES AS A TOOL OF ENERGY SECURITY

"Зелені" сертифікати є важливим інструментом підвищення енергетичної безпеки, стимулюючи розвиток відновлюваних джерел енергії. Вони сприяють зменшенню залежності від викопних ресурсів, забезпечують стабільність енергетичної системи та сприяють екологічній стійкості. Для максимізації їх ефективності необхідно продовжувати розвиток законодавчої та регуляторної бази, а також підтримувати інновації у сфері ВДЕ. Багато країн світу вже активно використовують "зелені" сертифікати як інструмент розвитку ВДЕ та підвищення енергетичної безпеки. У ЄС сертифікати стали важливим елементом ринку електроенергії, дозволяючи країнам-учасникам виконувати зобов'язання щодо скорочення викидів парникових газів. Відомі істотні економічні переваги від застосування "зелених" сертифікатів у різних країнах, таких як Німеччина, Швеція, США, Китай, Італія та Норвегія. Ринок "зелених" сертифікатів України починає розвиватися, що сприяє зростанню частки ВДЕ в енергетичному балансі країни та зменшенню залежності від імпортованих енергоресурсів. Метою даної наукової роботи є дослідити перспективи застосування "зелених" сертифікатів як інструменту стимулювання розвитку відновних джерел енергії у розвинених державах світу задля імплементації кращого досвіду в Україні. Хоча "зелені" сертифікати мають значний потенціал для підвищення енергетичної безпеки, їх впровадження має певні труднощі. Серед них можна виділити високу вартість початкових інвестицій у ВДЕ, складності з регуляторним середовищем й необхідність інтеграції ВДЕ в існуючі енергетичні мережі. Німеччина й Швеція демонструють найбільший успіх у застосуванні "зелених" сертифікатів, що привело до значного зростання частки ВДЕ й зниження викидів CO₂. Країни північної Європи віддають перевагу високим ставкам податку на викопне паливо. США мають значні регіональні відмінності у застосуванні сертифікатів, що призводить до нерівномірного розвитку ВДЕ. Китай показує швидке зростання потужностей ВДЕ, але має певні проблеми щодо регуляції й забезпечення стабільності ринку сертифікатів. Італія робить акцент на підтримці малих ВДЕ-установок, що сприяє зростанню екологічно чистої енергії у домогосподарствах. Норвегія і Швеція демонструють успішну співпрацю у створенні спільного ринку "зелених" сертифікатів, що сприяє стабільному розвитку ВДЕ.

"Green" certificates are an important tool for improving energy security, stimulating the development of renewable energy sources. They help reduce dependence on fossil resources, ensure the stability of the energy system and contribute to environmental sustainability. To maximize their effectiveness, it is necessary to continue the development of the legislative and regulatory framework, as well as to support innovations in the field of RES. Many countries of the world are already actively using "green" certificates as a tool for renewable energy development and improving energy security. In the EU, certificates have become an important element of the electricity market, allowing member countries to fulfill their obligations to reduce greenhouse gas emissions. Significant economic benefits from the use of "green" certificates are known in various countries, such as Germany, Sweden, the USA, China, Italy and Norway. The market of "green" certificates of Ukraine is beginning to develop, which contributes to the growth of the share of RES in the energy balance of the country and the reduction of dependence on imported energy resources. The purpose of this scientific work is to investigate the prospects for the use of "green" certificates as a tool for stimulating the development of renewable energy sources in the developed countries of the world for the implementation of best practices in Ukraine. Although "green" certificates have significant potential for improving energy security, their implementation has certain difficulties. Among them, one can single out the high cost of initial investments in RES, difficulties with the regulatory environment, and the need to integrate RES into existing energy networks. Germany and Sweden demonstrate the greatest success in the application of "green" certificates, which led to a significant increase in the share of renewable energy sources and a reduction in CO₂ emissions. Northern European countries prefer high tax rates on

fossil fuels. The USA has significant regional differences in the application of certificates, which leads to uneven development of RES. China is showing rapid growth in RES capacity, but has some challenges in regulating and ensuring the stability of the certificate market. Italy emphasizes the support of small RES installations, which contributes to the growth of environmentally clean energy in households. Norway and Sweden demonstrate successful cooperation in creating a common market for "green" certificates, which contributes to the sustainable development of RES.

Ключові слова: "зелені" сертифікати, безпека, відновні джерела енергії, сталий розвиток.
Key words: "green" certificates, security, renewable energy sources, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Енергетична безпека є ключовим аспектом національної безпеки для будь-якої країни, забезпечуючи стійкість й незалежність енергетичних систем. У сучасному світі, де викопні ресурси вичерпуються, а екологічні загрози стають дедалі більш актуальними, розвиток відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) набуває важливого значення. Одним із інструментів стимулювання розвитку ВДЕ є "зелені" сертифікати, які сприяють підвищенню енергетичної безпеки й зменшенню залежності від традиційних енергетичних ресурсів.

"Зелені" сертифікати є фінансовими інструментами, які підтверджують виробництво певної кількості електроенергії зі відновлюваних джерел. Вони є свідченням того, що певна кількість енергії була вироблена з екологічно чистих джерел, таких як сонячна, вітрова або гідроенергетика. Кожен сертифікат представляє певну кількість мегават-годин (МВт·год) виробленої зеленої енергії.

"Зелені" сертифікати дозволяють виробникам ВДЕ отримувати додатковий дохід, що робить інвестиції у відновлювану енергетику більш привабливими. Споживачі ж отримують можливість підтримувати виробництво зеленої енергії, зменшуючи свій вуглецевий слід.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У контексті дослідження "зелених" сертифікатів як інструменту енергетичної безпеки важливо розглянути літературу, присвячену теоретичним основам, практичному застосуванню й викликам впровадження "зелених" сертифікатів у різних країнах. Треба зауважити, що багато наукових робіт присвячені аналізу сутності "зелених" сертифікатів. Зокрема, вчені М. Джонсон та Дж. Сміт, А. Браун визначають "зелені" сертифікати як фінансовий інструмент, що підтверджує виробництво певної кількості енергії з відновлюваних джерел [7];

15]. У цих дослідженнях наголошується, що сертифікати є індикатором екологічної чистоти енергії та інструментом стимулювання розвитку ВДЕ. Андерсон П. та Ванг Х. також досліджують питання регулювання ринку "зелених" сертифікатів [1; 16]. Вони підкреслюють важливість регуляторного середовища, яке має забезпечувати ефективність і прозорість цього механізму.

У дослідженнях А. Гонзалеса [5] та ін, Р. Петерсона [12] аналізується вплив "зелених" сертифікатів на розвиток ВДЕ. Зокрема, вони показують, що наявність сертифікатів підвищує привабливість інвестицій у відновлювану енергетику, що сприяє збільшенню частки ВДЕ в енергетичному балансі країн.

Більшість літератури зосереджена на європейському досвіді впровадження "зелених" сертифікатів. Наприклад, Х. Мартін, С. Вебер [11] розглядають досвід Німеччини, де система "зелених" сертифікатів стала ключовим елементом у розвитку ВДЕ. Автори підкреслюють важливість підтримання державою й наявності розвиненого ринку для успішного функціонування системи. Дослідження А. Джансена та Р. Шольца [6] демонструють, що країни Північної Європи, такі як Данія й Швеція, також досягли значних успіхів завдяки впровадженню "зелених" сертифікатів. Вони акцентують увагу на необхідності гнучкої системи, що дозволяє адаптуватися до змінних умов ринку та політики. Авторські колективи Х. Шен [14] і Т. Ліанг [9] досліджують застосування "зелених" сертифікатів у Китаї і США. Вони вказують на значну роль цих інструментів у стимулюванні розвитку ВДЕ, але також зазначають наявність викликів, пов'язаних із регуляторним середовищем та ринковими умовами.

У багатьох дослідженнях, таких як Н. Бейкера [2] й В. Лю, М. Жанга [10] вчені обговорюють виклики, що виникають під час впровадження "зелених" сертифікатів. Зокрема, вони акцентують увагу на складностях із інтеграцією ВДЕ в існуючі енергетичні мережі та необхідності вдосконалення законодавчої бази. Дослідження М. Джонсона [7] та П. Сантоза [13]

аналізують перспективи розвитку "зелених" сертифікатів. Вони відзначають важливість інновацій у сфері ВДЕ, що можуть знизити витрати на виробництво зеленої енергії та підвищити ефективність використання сертифікатів. Крім того, автори наголошують на необхідності міжнародної співпраці для створення глобального ринку "зелених" сертифікатів.

Огляд літератури демонструє значний інтерес науковців до теми "зелених" сертифікатів як інструменту енергетичної безпеки. Більшість досліджень наголошують, що "зелені" сертифікати є ефективним механізмом стимулювання розвитку ВДЕ й підвищення енергетичної безпеки. Однак, автори також відзначають виклики, пов'язані з регуляторними та ринковими умовами, що потребують подальших досліджень і вдосконалення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити застосування "зелених" сертифікатів як інструменту стимулювання розвитку відновних джерел енергії у розвинених державах світу задля імплементації кращого досвіду в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Енергетична безпека залежить від надійності постачання енергії, її доступності та екологічної стійкості. "Зелені" сертифікати сприяють усім цим аспектам, оскільки:

— розвиток ВДЕ зменшує залежність від імпортованих енергоресурсів, що важливо для країн з обмеженими власними запасами викопного палива. Зменшення залежності від викопного палива також знижує вразливість енергетичної системи до глобальних коливань цін на нафту та газ.

— завдяки "зеленим" сертифікатам, інвестори отримують додаткові стимули вкладати в інфраструктуру ВДЕ, що сприяє зниженню вартості виробництва енергії в довгостроковій перспективі. Це може призвести до зменшення кінцевих тарифів на електроенергію.

— ВДЕ мають мінімальний вплив на навколишнє середовище порівняно з традиційними джерелами енергії, такими як вугілля або газ. Використання "зелених" сертифікатів стимулює перехід на більш екологічно чисті технології, що важливо для збереження кліматичної рівноваги.

Багато країн світу вже активно використовують "зелені" сертифікати як інструмент розвитку ВДЕ та підвищення енергетичної безпеки. Наприклад, у Європейському Союзі ці сер-

тифікати стали важливим елементом ринку електроенергії, дозволяючи країнам-учасницям виконувати зобов'язання щодо скорочення викидів парникових газів.

В Україні, попри початкові труднощі, ринок "зелених" сертифікатів також починає розвиватися, зокрема завдяки підтримці держави й міжнародних організацій. Це сприяє зростанню частки ВДЕ в енергетичному балансі країни та зменшенню залежності від імпортованих енергоресурсів.

Хоча "зелені" сертифікати мають значний потенціал для підвищення енергетичної безпеки, їх впровадження стикається з певними викликами. Серед них можна виділити високу вартість початкових інвестицій у ВДЕ, складності з регуляторним середовищем й необхідність інтеграції ВДЕ в існуючі енергетичні мережі.

Перспективи розвитку "зелених" сертифікатів пов'язані, насамперед, з удосконаленням законодавчої бази, збільшенням підтримки з боку держави й міжнародних організацій, а також з подальшим розвитком технологій ВДЕ, що дозволить знизити витрати на їх виробництво.

Систему державних регулюючих інструментів можна ґрадувати на такі види:

1) декларативні (закони, положення, зобов'язання, гарантії, сертифікати);

2) економічні (інвестиції, податки, дотації, пільги, тарифи);

3) освітньо-наукові (семінари, тренінги, освітні програми, НДДКР, наукові проекти).

Наприклад, завдяки Закону про відновлювальні джерела енергії Німеччина ще в 2007 р. досягла основних цілей ЄС щодо розвитку ВДЕ як за структурою первинного споживання, так й за структурою виробництва електроенергії. В системі регульованих тарифів виробникам електроенергії надають міцні гарантії закупівлі електроенергії впродовж двадцятирічного періоду за сталою ціною, в умовах квот виручка зі продажу струму чи сертифікатів непередбачувана й залежить від низки факторів. Досвід країн ЄС і, зокрема, Федеративної Республіки Німеччини, впродовж тридцяти останніх років демонструє, що механізм сприяння розвитку ВДЕ довів свою ефективність безпосередньо в секторі електроенергетики.

ФРН, на вимогу директиви ЄС 2001/77/ЕС щодо доведення частки відновлювальних джерел енергії в структурі спожитої електроенергії до рівня 21%, вжила заходів, необхідних для досягнення визначених пріоритетних завдань. У виборі інструментів країнам ЄС було надано

принципову свободу. Втім, ЄС залишив за собою право здійснювати моніторинг розвитку процесу в окремих державах.

Сьогодні з метою збільшення частки ВДЕ у національному енергетичному комплексі європейські країни застосовують різні стимулятивні інструменти. Так, країни північної Європи віддають перевагу високим ставкам податку на викопне паливо разом із застосуванням податкових пільг суб'єктам сфери ВНДЕ. Великобританія встановила дотаційні виплати виробникам "зеленої" електроенергії шляхом податку на електроенергію. У ФРН поширені субсидії на інвестиції в нетрадиційну енергетику, відпрацьована система "фіксованих" закупівельних цін на "зелену" енергію. Донині найбільш поширеними в країнах ЄС, а отже, і визнаними з точки зору своєї ефективності, є такі два інструменти державного регулювання розвитку ВДЕ:

- 1) сталий тариф (при підведенні електроенергії з ВД до національної електромережі);
- 2) квота (часто у поєднанні із видачею "зелених" сертифікатів) [3; 4; 8].

Щоправда, домінуючим європейським інструментом сприяння відновлювальній енергетиці в секторі електроенергетики є сталі тарифи. Гарантований державою тариф на електроенергію, вироблену з нетрадиційних джерел, уможливив підведення електроенергії від незалежних виробників до єдиної національної системи електромереж. При цьому, в угоді, укладеній між виробником й покупцем (оператором ринку електроенергії), чітко визначений термін дії сталого тарифу, що надає виробнику певні гарантії. Теоретично тарифи визначають на основі граничної собівартості електроенергії, виробленої з відновлювальних джерел. Головним аргументом на користь моделі сталих тарифів є мінімізація фінансового ризику для незалежних виробників електроенергії зі відновлювальних джерел та сталий прибуток для них. Поряд із високою ефективністю модель сталих тарифів характеризують також невисокі виробничі витрати і середній рівень трансакційних та управлінських витрат (статична ефективність). Зменшення розміру виробничих витрат обумовлюється визначеним обсягом коштів сприяння відповідно до специфіки технологій та обсягу отримуваного доходу, а також щорічним зниженням тарифу, пов'язаним із рівнем освоєння технологічного обладнання [2; 7; 8; 9].

Порівняно новим інструментом є квоти для частки відновлювальної електроенергії в її загальному виробництві. На відміну від гаранто-

ваних сталих тарифів, при яких законодавством встановлюється ціна відновлювальної електроенергії, в системах квот визначається об'єм електроенергії, який потрібно виробити із відновлювальних джерел. Власне такий обсяг повинні виробити, продати або придбати учасники ринку (виробники, трейдери, мережеві оператори, споживачі) протягом встановленого проміжку часу. Ця система здебільшого комбінується із механізмом торгівлі "зеленими" сертифікатами з метою здійснення контролю щодо заявленого походження електроенергії. Кожен учасник енергоринку, що постачає в мережу електроенергію з відновлювальних джерел, доводить походження електроенергії, представляючи сертифікати, які купує на ринку. Учасників, котрі не спромоглися сертифікувати вироблену електроенергію, піддають штрафним санкціям. Зазвичай, водночас із запуском моделі квотування відкривається ринок торгівлі сертифікатами.

Інколи системи квот вважають більш близькими до ринкового інструменту сприяння розвитку відновлювальної енергетики, незважаючи на його меншу популярність серед країн ЄС [4; 6; 7]. Врегулювання квот стимулює конкуренцію як між виробниками відновлювальної енергії, так і між виробниками устаткування для її отримання. Суттєвим є також те, що, діючи, система квот безпосередньо чинить вплив на розвиток найменш витратних технологій. Це спричиняє зменшення виробничих витрат відновлювальної енергетики. Втім, головним недоліком систем квот можна вважати те, що кошти, необхідні для її впровадження, є зазвичай більшими, ніж у системах підведення електроенергії із поступово змінюваними тарифами. Істотним елементом збільшення сукупних витрат у системах квот є плата за ризик, здійснювана інвестором задля страхування від майбутнього ризику зміни ціни на "зелені" сертифікати. Ця плата за ризик підвищує передбачувані капітальні кошти відновлювальних технологій [2; 3; 5].

Податкові пільги є важливим інструментом, що сприяють розвитку відновлювальної енергетики шляхом звільнення виробників від податків. Порівняно зі моделлю сталих тарифів, яка означає додатковий прибуток для виробників "зеленої" електроенергії, виробничо зумовлені податкові пільги означають зменшення виробничих витрат.

Необхідно звернути увагу, що існує справді широкий спектр діючих інструментів сприяння розвитку відновлювальної енергетики в країнах-членах ЄС, до того ж механізм спри-

Рис. 1. Інструменти сприяння розвитку ВДЕ у світі

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 4; 10; 11; 12; 17].

яння урядами держав розвитку ВДЕ не обмежується лише економічними важелями впливу [17]. Окрім вищевказаних, важливими заходами державної політики в сфері ВДЕ є такі:

1) пропагування ресурсозбереження та використання ВДЕ серед населення та в промисловому секторі;

2) широкомасштабна державна підтримка розвитку ВДЕ;

3) стимулювання ініціатив об'єктів ВДЕ окремими федеральними землями у ФРН задля рівномірного розподілу навантаження на електромережу;

4) робота щодо створення карт розподілу (щільності) ВДЕ — т.зв. кадастрів ВДЕ.

Рис. 1 узагальнює найважливіші інструменти сектору відновлювальної електроенергетики, що нині діють в окремих країнах ЄС.

Таблиця 1. Аналіз застосування, фінансування та ефекти від використання "зелених" сертифікатів у різних країнах

Країна	Застосування «зелених» сертифікатів	Фінансування	Ефекти
Італія	Застосування з 2001 року, зокрема для малих ВДЕ-установок, таких як сонячні панелі.	Фінансування через податкові пільги та гранти для домогосподарств.	Зростання частки ВДЕ, особливо в малих домогосподарствах, зменшення енергетичної залежності.
Китай	Впровадження на національному рівні з 2010 року, фокус на сонячну та вітрову енергетику.	Державне фінансування через державні банки та пільгові кредити.	Стрімке зростання потужностей ВДЕ, але виклики з регуляцією ринку сертифікатів.
Німеччина	Активне застосування з 2000-х років як частина політики <i>Energiewende</i> . Сертифікати стимулюють розвиток ВДЕ.	Державна підтримка через субсидії й податкові пільги для інвесторів.	Значне зростання частки ВДЕ у національному енергобалансі, зменшення викидів CO ₂ .
Норвегія	Спільний ринок «зелених» сертифікатів із Швецією з 2012 року, акцент на гідроенергетиці.	Співфінансування з Швецією, державні та приватні інвестиції.	Стабільне зростання ВДЕ, збереження екологічної стійкості та енергетичної незалежності.
США	Застосування залежить від штатів: деякі використовують активно, інші — обмежено.	Державні та приватні інвестиції; у деяких штатах — субсидії.	Різниця в ефективності між штатами, збільшення інвестицій у ВДЕ в окремих регіонах.
Швеція	Використання «зелених» сертифікатів з 2003 року, особливо для розвитку вітрової енергетики.	Фінансування через національний ринок електроенергії та сертифікатів.	Підвищення частки ВДЕ до понад 50%, значне зменшення залежності від викопного палива.

Джерело: узагальнено автором на основі [1—4; 15; 16].

У даній роботі автором сформовано порівняльну таблицю, яка відображає застосування, фінансування й основні ефекти від використання "зелених" сертифікатів у різних країнах (таб. 1).

Як свідчать дані таблиці, Німеччина й Швеція демонструють найбільший успіх у застосуванні "зелених" сертифікатів, що привело до значного зростання частки ВДЕ та зниження викидів CO₂. США мають значні регіональні відмінності у застосуванні сертифікатів, що призводить до нерівномірного розвитку ВДЕ. Китай показує швидке зростання потужностей ВДЕ, але стикається з викликами у регуляції та забезпеченні стабільності ринку сертифікатів. Італія робить акцент на підтримці малих ВДЕ-установок, що сприяє зростанню екологічно чистої енергії у домогосподарствах. Норвегія і Швеція демонструють успішну співпрацю у створенні спільного ринку "зелених" сертифікатів, що сприяє стабільному розвитку ВДЕ.

Німеччина є одним із лідерів у використанні "зелених" сертифікатів. Ця країна активно розвиває свою політику щодо відновлюваних джерел енергії через програму *Energiewende*. У рамках цієї ініціативи сертифікати допомогли Німеччині значно збільшити частку ВДЕ у національному енергетичному балансі.

З економічної точки зору, "зелені" сертифікати привели до зростання інвестицій у відновлювану енергетику. За даними Х. Мартіна, С. Вебера [11], впровадження сертифікатів обсяг інвестицій у ВДЕ збільшився на 25%. Це створило додаткові робочі місця в енергетичному секторі та стимулювало розвиток супутніх галузей, таких як виробництво обладнання для ВДЕ та наукові дослідження у сфері зеленої енергетики. Крім того, розвиток ВДЕ дозволив Німеччині зменшити залежність від імпортованих викопних енергоресурсів, що позитивно вплинуло на торговий баланс країни [11].

Швеція, разом із Норвегією, запровадила спільний ринок "зелених" сертифікатів у 2012 році. Цей ринок став основним механізмом фінансування проєктів ВДЕ у цих країнах. З моменту впровадження спільного ринку, Швеція змогла значно збільшити частку ВДЕ у своїй енергетичній системі.

Згідно А. Джансеном й Р. Шольцом [6], економічні результати застосування "зелених" сертифікатів у Швеції включають зростання інвестицій у ВДЕ, що у свою чергу, призвело до зниження вартості електроенергії для споживачів. За оцінками, вартість електроенергії в країні знизилася на 5% завдяки розвитку відновлюваних джерел, підтриманих сертифікатами. Крім того, Швеція змогла зміцнити свою енергетичну незалежність, що важливо для стабільності економіки.

У Сполучених Штатах застосування "зелених" сертифікатів варіюється залежно від штату. Деякі штати, такі як Каліфорнія та Техас, активно використовують цей інструмент для підтримки ВДЕ, що призвело до значних економічних вигод. За даними Т. Ліанг [9], застосування сертифікатів у Каліфорнії сприяло залученню понад 30 мільярдів доларів інвестицій у ВДЕ впродовж останніх 20 років. Відносно економічного впливу, "зелені" сертифікати сприяли створенню нових робочих місць у галузі ВДЕ, що стало важливим фактором для економічного зростання у штатах, які активно використовують цей інструмент. Наприклад, у Каліфорнії сертифікати допомогли створити понад 100 тис робочих місць у сфері сонячної й вітрової енергетики. Крім того, зниження залежності від імпортованих енергоресурсів та стабілізація цін на електроенергію позитивно вплинули на місцеві економіки.

Китай є одним із найбільших світових виробників зеленої енергії. Впровадження "зелених" сертифікатів на національному рівні з 2010 року сприяло розвитку відновлюваної енергетики, особливо в сонячному та вітровому секторах. Однак Китай також стикається з певними викликами у сфері регулювання цього ринку.

З економічної точки зору, "зелені" сертифікати в Китаї стали важливим стимулом для залучення інвестицій у ВДЕ. За даними співавторів [14], протягом останніх 10 років Китай залучив понад 100 мільярдів доларів у проєкти зеленої енергетики. Це призвело до створення численних робочих місць і сприяло розвитку інновацій у виробництві ВДЕ-обладнання. Однак ринок сертифікатів у Китаї зіткнувся з проблемами нерівномірного розвитку, що пов'язано

но з регіональними відмінностями у впровадженні політики та низьким рівнем інтеграції ВДЕ у національну енергетичну мережу. Ці виклики обмежують потенціал економічних вигод, які могли б бути отримані від ефективнішого використання сертифікатів.

Італія застосовує "зелені" сертифікати з 2001 року, зокрема для підтримки малих ВДЕ-установок, таких як сонячні панелі для домогосподарств. Цей підхід мав значний економічний ефект, особливо на рівні малих підприємств та домогосподарств. Згідно з [12], використання сертифікатів у Італії призвело до зниження вартості електроенергії для споживачів, що важливо в умовах зростання цін на традиційні енергоресурси. Крім того, сертифікати сприяли створенню нових робочих місць у галузі монтажу та обслуговування ВДЕ-установок. В економічному плані це також дозволило Італії зменшити залежність від імпорту газу та нафти, що позитивно вплинуло на національний торговий баланс.

Норвегія, як і Швеція, активно використовує "зелені" сертифікати в рамках спільного ринку з 2012 року. Норвегія, маючи великі запаси гідроенергії, додатково підтримала розвиток вітрової та сонячної енергетики через систему сертифікатів. З економічної точки зору, співпраця зі Швецією у створенні спільного ринку "зелених" сертифікатів дозволила Норвегії залучити значні інвестиції у ВДЕ. За даними [6], Норвегія змогла залучити близько 10 мільярдів доларів інвестицій протягом перших 5 років функціонування спільного ринку. Це призвело до зростання частки ВДЕ у загальному енергетичному балансі країни та зниження викидів парникових газів, що позитивно вплинуло на міжнародний імідж Норвегії як екологічно відповідальної країни [17].

Ще у 2007 р. Хорватія прийняла систему тарифів на електроенергію, вироблену з відновлювальних джерел, на рівні: та 26 євроцентів за 1 кВт-год. — для систем потужністю від 30 кВт; 41 євроцент за 1 кВт-год. — для систем потужністю від 10 до 30 кВт; 8,8 євроцента за 1 кВт-год. — для вітроагрегатів; 46 євроцентів за 1 кВт-год. — для фотоелектричних систем потужністю до 10 кВт. Уряд держави встановив обов'язкові платежі за споживання електроенергії, що спрямовували на фінансування "зеленого" тарифу й реалізацію подальших урядових планів просування відновлювальної енергетики. Нині розмір обов'язкового платежу за використану електроенергію становить близько 0,5 євроцента за 1 кВт-год. Враховуючи незначний розмір обов'язкових платежів та

за умови грамотної інформаційної кампанії споживачам було нескладно прийняти ці "правила гри" [6; 8; 16; 17].

Таким чином, відновлювальну енергетику розвивають не лише ті країни, які виконують зобов'язання, продиктовані вищими об'єднаннями, а й ті, що в довгостроковій перспективі прагнуть заощадити запаси вичерпних енергоресурсів, зменшити свою енергозалежність від країн-експортерів нафти та газу, хочуть зберегти високі позиції свого розвитку на світовому ринку в технологічному плані, дбають про стан довкілля. З поміж наявних фінансових інструментів є спеціальні тарифи на електроенергію й тепло, вироблені зі відновлювальних джерел, — найбільш розповсюджені. Однак, механізми пільгового оподаткування та субсидіювання також мають місце й доволі ефективно забезпечують інвесторам певні гарантії окупності їх інвестицій.

Практика розвинутих країн світу, — Німеччини, Іспанії, Данії — свідчить, що термін дії тарифу потрібно буде продовжити на 20 і більше років. Окрім цього, повинна діяти відповідна методика розрахунку величини "зеленого" тарифу для кожного виду відновлювальної енергетики. Запровадження "зеленого" тарифу в Україні є досить важливим позитивним сигналом для інвесторів, які до цього часу вагалися, чи вкладати кошти у дорогі об'єкти нетрадиційної енергетики. Основними перешкодами для них були такі:

- штучно низькі ціни на електроенергію;
- відсутність гарантій держави щодо придбання виробленої енергії до резерву;
- обмеженість інформації щодо обсягів попиту на енергоресурси.

Нині зрозумілі, стійкі й сталі ринкові правила, в тому числі розробка інструментів впливу на розвиток відновлювальної енергетики в Україні, є головним стимулом для інвестицій й чесної конкуренції. При цьому і якість послуг для громадян також покращиться.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Розвиток зеленої енергетики є ключовим елементом стратегії багатьох країн світу. У процесі проведеного дослідження автором було сформовано низку таких висновків.

1. "Зелені" сертифікати є важливим інструментом підвищення енергетичної безпеки, стимулюючи розвиток відновлюваних джерел енергії. Вони сприяють зменшенню залежності від викопних ресурсів, забезпечують стабільність енергетичної системи та сприяють екологічній стійкості. Для максимізації їх ефективності необхідно продовжувати розвиток зако-

нодавчої та регуляторної бази, а також підтримувати інновації у сфері ВДЕ.

2. Багато країн світу вже активно використовують "зелені" сертифікати як інструмент розвитку ВДЕ та підвищення енергетичної безпеки. Наприклад, у Європейському Союзі ці сертифікати стали важливим елементом ринку електроенергії, дозволяючи країнам-учасникам виконувати зобов'язання щодо скорочення викидів парникових газів. Відомі істотні економічні переваги від застосування "зелених" сертифікатів у різних країнах, таких як Німеччина, Швеція, США, Китай, Італія та Норвегія.

3. Ринок "зелених" сертифікатів України починає розвиватися з підтримкою міжнародних організацій. Це сприяє зростанню частки ВДЕ в енергетичному балансі країни та зменшенню залежності від імпортованих енергоресурсів. Хоча "зелені" сертифікати мають значний потенціал для підвищення енергетичної безпеки, їх впровадження має певні труднощі. Серед них можна виділити високу вартість початкових інвестицій у ВДЕ, складності з регуляторним середовищем й необхідність інтеграції ВДЕ в існуючі енергетичні мережі.

Література:

1. Anderson P. (2016). *Regulating Green Energy: Legal and Market Frameworks*. Berlin: Springer-Verlag. P. 201—218.
2. Barker N. (2018). Challenges in Integrating Green Energy: A Regulatory Perspective. *Journal of Environmental Law*, 12 (3). P. 305—322.
3. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC (Text with EEA relevance). European Parliament, Council of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009L0028>.
4. Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/27/oj>.
5. Gonzalez A., Martinez F., Lopez S. (2019). The Impact of Green Certificates on Renewable Energy Investment in Europe. *Journal of Energy Policy*, 45 (4), P. 453—472.
6. Jansen, A., Scholz R. (2016). Renewable Energy in Scandinavia: The Impact of Green Certificates. *Energy Studies Review*, 29 (2), P. 134—156.

7. Johnson M. (2015). *Green Certificates: A Path to Sustainable Energy*. New York: Oxford University Press. P. 123—145.

8. Johnson M., Roberts E., Lewis T. (2022). *Innovation in Renewable Energy and the Future of Green Certificates*. London: Taylor & Francis. P. 53—72.

9. Liang T. (2021). *Energy Markets in the United States: Green Certificates and Their Impact*. New York: Routledge. P. 145—167.

10. Liu, W., Zhang M. (2020). *The Future of Green Energy: Regulatory and Market Challenges*. Singapore: Springer Nature. P. 99—112.

11. Martin H., Weber C. (2014). *Germany's Energiewende: The Role of Green Certificates*. Heidelberg: Springer. P. 77—98.

12. Peterson R. (2020). *Incentives for Renewable Energy: The Role of Green Certificates*. Boston: MIT Press. P. 102—118.

13. Santos P., Pereira M. (2023). *Global Cooperation in Green Energy: The Role of Green Certificates*. *International Journal of Renewable Energy Research*, 51 (6). P. 662—685.

14. Shen X., Li Y., Chen Z. (2017). *Green Certificates and Renewable Energy Development in China*. Hong Kong: World Scientific. P. 215—229.

15. Smith J., Brown L. (2017). *Renewable Energy Markets and Green Certificates*. London: Palgrave Macmillan. P. 67—89.

16. Wang H. (2018). *Energy Policy and Green Certificates in the EU*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 89—105.

17. Yakymchuk, A. (2024). *The Carbon Dioxide Emissions' World Footprint: Diagnosis of Perspectives*. *Scientific Papers of Silesian University of Technology — Organization and Management Series — Issue No. 195*. Wydawnictwo Politechniki Slaskiej. doi: <http://dx.doi.org/10.29119/1641-3466.2024.195.41>.

References:

1. Anderson, P. (2016), *Regulating Green Energy: Legal and Market Frameworks*, Springer-Verlag, Berlin, Germany, pp. 201—218.

2. Barker, N. (2018), "Challenges in Integrating Green Energy: A Regulatory Perspective", *Journal of Environmental Law*, vol. 12 (3), pp. 305—322.

3. European Parliament, Council of the European Union (2009), "Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC (Text with EEA relevance)", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/>

[ALL/?uri=celex%3A32009L0028](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ALL/?uri=celex%3A32009L0028) (Accessed 20 August 2024).

4. European Parliament, Council of the European Union (2012), "Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC", available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/27/oj> (Accessed 20 August 2024).

5. Gonzalez, A., Martinez, F., & Lopez, S. (2019), "The Impact of Green Certificates on Renewable Energy Investment in Europe", *Journal of Energy Policy*, vol. 45 (4), pp. 453—472.

6. Jansen, A., & Scholz, R. (2016), "Renewable Energy in Scandinavia: The Impact of Green Certificates", *Energy Studies Review*, vol. 29 (2), pp. 134—156.

7. Johnson, M. (2015), *Green Certificates: A Path to Sustainable Energy*, Oxford University Press, New York, USA, pp. 123—145.

8. Johnson, M., Roberts, E., & Lewis, T. (2022), *Innovation in Renewable Energy and the Future of Green Certificates*, Taylor & Francis, London, UK, pp. 53—72.

9. Liang, T. (2021), *Energy Markets in the United States: Green Certificates and Their Impact*, Routledge, New York, USA, pp. 145—167.

10. Liu, W., & Zhang, M. (2020), *The Future of Green Energy: Regulatory and Market Challenges*, Springer Nature, Singapore, pp. 99—112.

11. Martin, H., & Weber, C. (2014), *Germany's Energiewende: The Role of Green Certificates*, Springer, Heidelberg, Germany, pp. 77—98.

12. Peterson, R. (2020), *Incentives for Renewable Energy: The Role of Green Certificates*, MIT Press, Boston, USA, pp. 102—118.

13. Santos, P., & Pereira, M. (2023), "Global Cooperation in Green Energy: The Role of Green Certificates", *International Journal of Renewable Energy Research*, vol. 51(6), pp. 662—685.

14. Shen, X., Li, Y., & Chen, Z. (2017), *Green Certificates and Renewable Energy Development in China*, World Scientific, Hong Kong, pp. 215—229.

15. Smith, J., Brown, L. (2017), *Renewable Energy Markets and Green Certificates*, Palgrave Macmillan, London, UK, pp. 67—89.

16. Wang, H. (2018), *Energy Policy and Green Certificates in the EU*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, pp. 89—105.

17. Yakymchuk, A. (2024), "The Carbon Dioxide Emissions' World Footprint: Diagnosis of Perspectives", *Scientific Papers of Silesian University of Technology — Organization and Management Series*, vol. 195. doi: <http://dx.doi.org/10.29119/1641-3466.2024.195.41>.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2024 р.

УДК 338.43:631.51

T. Kulinich,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management of Organizations,
Lviv Polytechnic National University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0110-7080>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.54

STRATEGIES FOR ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS IN POST-WAR GREEN RECOVERY OF UKRAINE'S ECONOMY

Т. В. Кулініч,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій
Національний університет "Львівська політехніка"

СТРАТЕГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ПОВОЄННЕ ЗЕЛЕНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Russia's military aggression has inflicted colossal economic losses on Ukraine, estimated at \$9.6 billion as of December 2023. Additionally, the aggressor country may have caused up to 150 million tons of additional greenhouse gas emissions into the atmosphere, which can be regarded as climate damage. These emissions are typically not accounted for during wartime, but they have global consequences. Therefore, the crisis period the country is experiencing should open up new opportunities for economic transformation. In particular, the priority should be green recovery (or low-carbon rebuilding), which is based on the principles of sustainable development and can become a powerful catalyst for economic growth. This article aims to define the fundamental principles for developing a strategy to attract foreign investments in post-war green recovery. The research concludes that attracting foreign investments in green recovery is strategically important for Ukraine. This will help to rebuild the destroyed infrastructure, ensure sustainable economic development, enhance energy security, and improve the environmental situation. Key strategies for attracting foreign investments in Ukraine's post-war green recovery include creating an attractive investment climate, developing and promoting investment projects, engaging international financial institutions, and collaborating with the private sector. It has been proven that rebuilding the destroyed infrastructure and transitioning to a "green" economy requires significant financial resources, which can be secured through attracting foreign investments. It has been proven that foreign investors can bring modern technologies and expertise to Ukraine, enabling the modernization of the national economy and enhancing its competitiveness. It has been proven that foreign investments in green recovery will create new jobs in promising sectors such as renewable energy, energy efficiency, and environmentally friendly manufacturing. Attracting foreign investments in green recovery will enable Ukraine to transition to a sustainable development model that integrates economic growth, social development, and environmental protection. Considering the above points, future research should focus on studying countries' experiences that have successfully implemented green recovery programs and developed strategies for attracting foreign investments.

Військова агресія Російської Федерації завдала Україні колосальних економічних збитків, які станом на грудень 2023 року оцінювалися у 9,6 мільярда доларів. Крім того, країна-агресор могла спричинити до 150 мільйонів тонн додаткових викидів парникових газів в атмосферу, що можна розглядати як кліматичні збитки. Зазвичай їх не враховують під час війни, однак ці викиди мають глобальні наслідки. Відтак, кризовий період, який переживає країна, повинен відкрити нові можливості для трансформації економіки. Зокрема, пріоритетом має стати зелене відновлення (або низьковуглецева відбудова), яке базується на принципах сталого розвитку та може стати потужним каталіза-

тором економічного зростання. Метою статті є визначення основних засад формування стратегії залучення іноземних інвестицій у повоєнне зелене відновлення економіки України. У межах дослідження встановлено, що залучення іноземних інвестицій у зелене відновлення є стратегічно важливим завданням для України. Це дозволить не лише відновити зруйновану інфраструктуру, але й забезпечити стійкий розвиток економіки, підвищити енергетичну безпеку та поліпшити екологічну ситуацію. Серед ключових стратегій залучення іноземних інвестицій у повоєнне зелене відновлення економіки України можна виділити такі напрями: створення привабливого інвестиційного клімату, розробка та просування інвестиційних проєктів, залучення міжнародних фінансових інституцій, а також співпраця з приватним сектором. Доведено, що відновлення зруйнованої інфраструктури та перехід до "зеленої" економіки потребують значних фінансових ресурсів, які можуть бути забезпечені через залучення іноземних інвестицій. Іноземні інвестори здатні привнести в Україну сучасні технології та знання, що сприятиме модернізації національної економіки та підвищенню її конкурентоспроможності. Доведено, що іноземні інвестиції в зелене відновлення сприятимуть створенню нових робочих місць у перспективних галузях, таких як відновлювана енергетика, енергоефективність та екологічно чисте виробництво. Фактично, залучення іноземних інвестицій у зелене відновлення дозволить Україні перейти до моделі сталого розвитку, що поєднує економічне зростання, соціальний розвиток та охорону довкілля. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні досвіду країн, які успішно реалізували програми зеленого відновлення, та їхньої стратегії залучення іноземних інвестицій.

Key words: "green" economy; climate damages; economic losses; strategy; low-carbon recovery; large-scale projects.

Ключові слова: "зелена" економіка; кліматичні збитки; економічні збитки; стратегія; низько-вуглецева відбудова, масштабні проєкти.

PROBLEM STATEMENT

The military aggression by the Russian Federation has inflicted not only colossal economic damage on Ukraine (estimated at \$9.6 billion as of December 2023) [7]. The aggressor country has also caused up to 150 million tons of additional greenhouse gas emissions into the atmosphere, which can be considered as a climate damage (typically not accounted for during wartime, yet they have global consequences) [7]. Emissions from combat activities, including fuel consumption, are estimated at 37 million tons of CO₂e. Additionally, 22.2 million tons of emissions were caused by fires (notably, the number of fires increased 36 times during the first year of the full-scale war compared to the 12 months before the invasion) [2; 7]. However, the largest source of war-related emissions is the potential emissions from the post-war reconstruction of damaged and destroyed infrastructure. These are projected to amount to 57 million tons of CO₂e.

At the same time, these damages can be minimized through green recovery efforts. Thus, the crisis period that the country is enduring should open up new opportunities for transforming the economy. In particular, the priority should be green recovery (or low-carbon reconstruction), which is based on the principles of sustainable development and has the potential to become a powerful catalyst for economic growth. Through such a recovery, total emissions could be reduced by 30% or even 50% with proper incentives.

Therefore, attracting foreign investment in this sector is crucial for modernizing Ukrainian industry, creating new jobs, and enhancing the country's energy security.

The analysis of recent researches and publications. At the beginning of Russia's full-scale invasion, some Ukrainian experts expressed optimistic forecasts regarding the duration of the war and the pace of the country's recovery. However, with a year of Russian aggression ongoing and the continued destruction of Ukrainian territories, it means that economic and climate costs are rising. Ukrainian scientists are actively researching various aspects of the country's recovery.

Specifically, O. Bulyk has developed a detailed recovery plan that includes the following priority areas: restoration and modernization of housing and infrastructure, energy independence and transition to a "green economy," expansion of logistical connections with the EU, and macro-financial stability. Similar issues were addressed in the research by Becker T. B., Eichengreen Y., Gorodnichenko S., Goryev S., Johnson T., Milovano K., Rogoff, and B. Veder di Mauro.

One of the key elements of post-war recovery is attracting foreign investment. Post-war green recovery involves not only the restoration of damaged infrastructure but also a transition to more environmentally friendly technologies and energy sources. However, it is crucial to create a favorable investment climate, ensure trans-

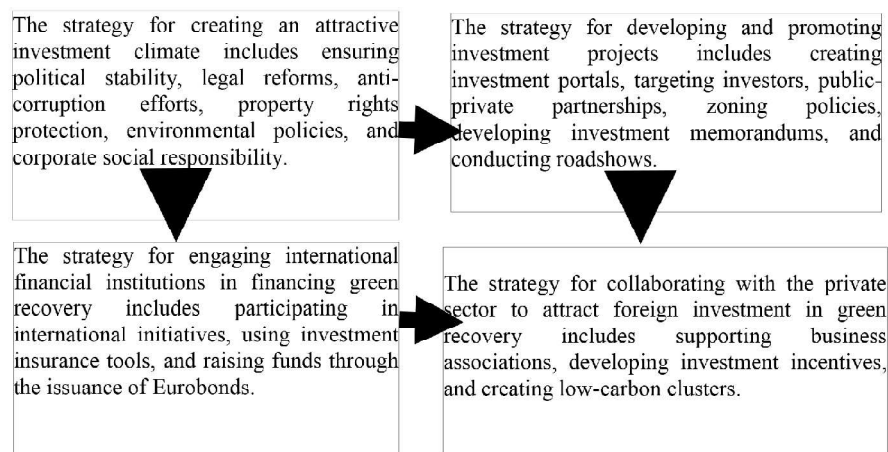

Figure 1. List and format of strategies for attracting foreign investment in the post-war green recovery of Ukraine's economy

Source: formulated by the author based on [1-2; 7].

parency, and uphold the rule of law to attract investment successfully.

Despite the extensive research on post-war recovery issues, there is still no unified and agreed-upon strategy. Most studies by researchers such as Tymoshenko N., Vyshnevskaya A., Pavlenko O.H., Nikolchuk Y.M., and Lopatovska O.O. focus on the potential for attracting foreign investment but rarely provide a detailed analysis of the specific mechanisms and tools for its implementation.

PURPOSE OF THE ARTICLE

The article aims to identify the fundamental principles for developing a strategy to attract foreign investment in the post-war green recovery of Ukraine's economy.

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

Post-war recovery in Ukraine involves not just rebuilding infrastructure, but also offers a unique opportunity to transition to a "green" economy. Green recovery is particularly relevant for Ukraine given the economic damage caused by military aggression, as well as the fact that the impact of the war on the climate is worsening each month due to combat activities, fires, infrastructure destruction, and other direct and indirect effects.

According to the European Climate Foundation (ECF), of the 150 million tons of additional greenhouse gas emissions released into the atmosphere, 12% were produced by civil aviation; 36% resulted from the reconstruction of damaged and destroyed infrastructure; 10% came from the operation of Nord Stream 1 and 2; 2% were due to the mass flow of refugees; 15% were caused by large-scale fires and explosions; and 25% were the

result of active combat operations [7]. The most pressing issue is that large-scale attacks on Ukraine's electrical grid have resulted in significant uncontrolled leaks of SF₆ (sulfur hexafluoride) — a potent greenhouse gas that is more powerful than carbon dioxide, methane, and nitrous oxide [7].

On one side, Russia should compensate Ukraine for all damages (including climate damages) as reparations for the emissions caused by the war. However, neither international climate policy nor international humanitarian law provides a mechanism to compel such compensation. Currently, Ukraine, along with international allies, is developing an International Compensation Mechanism to fund reconstruction. At the same time, building a green economy in Ukraine is a cornerstone of the Association Agreement with the EU. Therefore, the fastest and most effective way to achieve green recovery is through the active attraction of foreign investment into Ukraine's economy.

It should be noted that the project "Support for Green Recovery in Ukraine" has already been launched, aiming specifically at post-war green recovery by attracting foreign investment, driven by the following advantages of foreign investors:

1. Foreign investors have access to substantial financial resources, enabling the mobilization of necessary funds for large-scale projects [4; 6].

2. Foreign companies are often leaders in developing and implementing innovative technologies in green energy, energy efficiency, and sustainable production [4].

3. Foreign companies have extensive experience executing large-scale projects in green recovery [5].

4. Investments in green recovery create new jobs in sectors such as renewable energy, energy

efficiency, eco-friendly transportation, and others [4].

Attracting foreign investment in green recovery is a strategically important task for Ukraine. It will help restore the damaged infrastructure, ensure sustainable economic development, enhance energy security, and improve the environmental situation.

Core strategies for attracting foreign investment in the post-war green recovery of Ukraine's economy include [1—3; 7]:

— Creating an attractive investment climate.

— Developing and promoting investment projects.

— Engaging international financial institutions.

— Collaborating with the private sector.

Each strategy is a set of measures that have a combinatorial nature and are implemented in high-carbon sectors or areas, as illustrated by the data in Figure 1.

The strategy for creating an attractive investment climate is a set of measures aimed at establishing conditions in the country that encourage foreign investors to invest their capital in economic development. This is an important tool for economic growth, creating new jobs, and improving the living standard in high-carbon sectors. The core components of such a strategy are outlined in Table 1.

The table of strategy components creating an attractive investment climate is fundamental and can be expanded and detailed according to the country-specific needs. The expected effects of implementing the outlined measures include:

1. Increased investor confidence and attraction of new partners.
2. Reduced time and costs of doing business and engagement of small and medium-sized enterprises.
3. Enhanced transparency, reduced corruption levels, and increased investor trust.
4. Reduced investment risks and attraction of long-term investments.
5. Decreased greenhouse gas emissions and development of a green economy.
6. Improved national image and attraction of social investments.

The strategy for creating and promoting investment projects involves a comprehensive action plan to develop, evaluate, and present investment proposals to potential investors. This plan covers all stages, from project idea formation

Table 1. Core components of the strategy for creating an attractive investment climate

Core measures forming the action plan	Features of implementing measures that form the action plan	Example of implementing a measure
Political stability	Demonstrating resilience to external threats and ensuring transparent rules for investors.	Organizing regular international economic forums to showcase political stability and openness to investment
Legal reform	Further modernization of legislation regulating investment activities and reduction of bureaucracy.	Creating an online platform for business registration and permit acquisition, and streamlining procedures..
Combating corruption	Creating transparent decision-making mechanisms and strengthening accountability for corruption crimes	Implementing e-government in the investment sector and establishing independent anti-corruption bodies
Protection of property rights	Guaranteeing investment protection and providing an effective dispute resolution system.	Developing an effective investment protection system and ensuring judicial independence.
Environmental policy	Establishing favorable conditions for the development of eco-friendly technologies and implementing strict environmental standards.	Implementing a carbon emissions tax system and stimulating investment in clean technologies.
Corporate social responsibility	Encouraging companies to adopt environmental standards and social programs.	Establishing public-private partnerships to implement social projects.

Source: formulated by the author based on [2; 4—5].

to successful implementation in high-carbon sectors or areas. The core components of this strategy are detailed in Table 2.

The table of strategy components for developing and promoting investment projects in high-carbon sectors can be expanded and detailed according to the country-specific needs. In Ukraine, this strategy is still in the formative stage, but the DREAM investment portal has already been implemented [2; 7]. The platform at the London Recovery Conference was initially introduced, and beta testing of its functionality began in November 2023. By November 2023, the platform became accessible via an API, significantly easing its use for investors [7]. However, this is not enough, as the effects of implementing the outlined measures must be comprehensive and focus on decarbonization (i.e., reducing carbon dioxide and other greenhouse gas emissions into the atmosphere).

All projects should have a clear plan for transitioning to low-carbon technologies. Under these conditions, it is possible to create an economy where most processes incorporate "green" and climate elements, especially at the

Table 2. Core components of the strategy for developing and promoting investment projects in high-carbon sectors

Core measures forming the action plan	Features of implementing measures that form the action plan	Example of implementing a measure
Creation of investment portals	Convenient online platforms for finding investment opportunities	Creating an online platform where investors can find information about projects in the energy sector, including detailed technical-economic justifications and financial models *
Targeting investors	Identifying key countries and sectors for attracting investments.	Collaboration with international financial institutions (such as the IMF and World Bank) that specialize in financing green projects.
Public-private partnerships	Joint implementation of infrastructure and other projects.	Establishing a joint venture with a foreign company to build a new gas processing plant using carbon capture and storage technologies.
Zoning policy	Establishing research zones and clusters with simplified investment procedures.	Establishing research and development zones for green energy, where companies involved in renewable energy equipment manufacturing can collaborate with scientists, engineers, and businesses and benefit from simplified business registration procedures.
Development of investment memorandums	Creating detailed documents outlining the investment project, its market, financial metrics, and potential risks.	Developing an investment memorandum for biofuel production plant construction, including a detailed market analysis, cost and revenue estimates, and a project implementation plan.
Conducting roadshows	Organizing project presentations for potential investors in key financial centers.	Conducting a roadshow in European cities to attract investment for solar power plant construction.

Note

* Currently in the testing phase, the DREAM platform is a government electronic platform that collects, organizes, and publishes open data on all stages of recovery projects in real time.

Source: formulated by the author based on [1—2; 5].

local level. It is often related to the requirements or priorities of international partners, the search for alternative, decentralized energy sources, and the need to restore basic ecological infrastructure [7].

The strategy for attracting international financial institutions (IFIs) to finance green economic recovery is a set of measures aimed at securing financial resources from international organizations to implement projects focused on economic recovery and transitioning to a more sustainable and environmentally friendly development model. Currently, green projects are funded by organizations such as the World Bank, the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), the Asian Development Bank (ADB), and the Green Climate Fund [1—2]. During the military invasion, these organizations have increasingly begun to work with local communities

and local non-governmental organizations. As a result, such collaboration has the potential to become multi-tiered. The strengthening of such collaboration is driven by the demands of communities needing to rebuild damaged or destroyed critical infrastructure or enhance resilience (e.g., preparing for winter without electricity or heating) [7].

Additionally, community organizations and international partners in local initiatives can immediately see the tangible results of their collaboration. The core components of such a strategy are outlined in Table 3.

It is important to note that engaging international financial institutions in financing green economic recovery is a complex and multi-layered process that requires a systematic approach and active involvement from various stakeholders [2]. Therefore, the proposed measures can only serve as a foundation for developing a more detailed and effective strategy tailored to each country. It may involve creating a national green investment agency, establishing a national taxonomy for green finance, promoting mechanisms such as "green auctions" for carbon emission permit sales, and establishing national green finance funds, among other initiatives [1].

The strategy for collaborating with the private sector to attract investment in green recovery is a set of measures

aimed at leveraging financial resources and expertise from private companies to implement projects focused on economic recovery and transition to a more sustainable and environmentally friendly development model. Since we are discussing "cooperation with the private sector," it can involve domestic and international businesses. At the same time, we have provided the main components of such a strategy in Table 4. The best example of collaboration with the private sector was its involvement in 2023 in discussions on the new Regional Development Strategy, aimed at further attracting investments at the local level [7].

Attracting financial resources and know-how from private companies can accelerate the implementation of economic recovery projects and transition to a more sustainable and environmentally friendly development model.

Table 3. Core components of the strategy for attracting international financial institutions

Key measures forming the action plan	Features of implementing measures that form the action plan	Example of implementing a measure
Participation in international initiatives	Active participation in global initiatives such as the Paris Agreement and the UN Sustainable Development Goals. Collaboration with international organizations focused on climate change and green development.	Joining the "Belt and Road" initiative with a focus on green projects, and participating in COP conferences**.
Utilization of investment insurance tools	Securing government guarantees and investment insurance from international insurance agencies to reduce risks for investors	Collaborating with government export-credit agencies to insure investments in renewable energy projects
Raising funds through the issuance of euro bonds	Issuing green euro bonds to finance specific projects in the field of green development.	Issuing green euro bonds to finance the construction of a network of electric vehicle charging stations

Note

*The global infrastructure initiative proposed by China, which involves building transportation, energy, and other infrastructure projects connecting Asia with Europe and Africa.

**The Conference of the Parties (COP) to the UN Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) is an annual meeting of government representatives, international organizations, businesses, and civil society to discuss global climate change issues.

Source: formulated by the author based on [1; 5; 6; 7].

Stakeholders—including the government, partners, the public, businesses, and local authorities — have yet to develop a green recovery understanding. Besides general statements about green recovery and the need to address climate and environmental issues, the public discourse in 2023 lacked a structured, substantive discussion on green recovery concept [7]. While strategies for attracting foreign investments in post-war green recovery have various focuses, the Ukrainian government should adhere to the principle of building back better and greener regardless of the specific approach or format.

The strategy chosen should be the one that most effectively accelerates the achievement of sustainable development goals, strengthens the country's energy security, creates new jobs in green sectors, enhances the competitiveness of the national economy, and minimizes the climate damage caused by the Russian invasion of Ukraine.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS DIRECTION

The study confirms that attracting foreign investment for green recovery is strategically important for Ukraine. It will help restore the damaged infrastructure, ensure sustainable

economic development, enhance energy security, and improve the environmental situation. Among the core strategies to attract foreign investments into Ukraine's post-war green recovery are: creating an appealing investment environment;

Table 4. The core components of a strategy for cooperation with the private sector to attract foreign investments in green recovery

Key measures forming the action plan	Features of implementing measures that form the action plan	Example of implementing a measure
Support for business associations	Establishing a platform for dialogue between the government, business, and international organizations. Involving associations in policy development and joint initiatives.	Establishing a Green Development Council that brings together government representatives, business associations, and experts.
Development of investment incentives	Creating favorable conditions for investing in green projects through tax incentives, government guarantees, direct investments, and special economic zones.	Introducing tax incentives for companies investing in renewable energy
Creation of low-carbon clusters	Concentrating efforts, resources, and expertise in specific geographic areas to develop green technologies. Collaborating among companies, research institutions, and universities.	Creating an electric vehicle manufacturing cluster in a specific region.

Source: formulated by the author based on [4–5; 7].

developing and promoting investment ventures; involving international financial organizations; and partnering with the private sector. Here are the conclusions drawn by the author:

1. Restoring the destroyed infrastructure and transitioning to a "green" economy requires significant financial resources, which can be provided by attracting foreign investments.

2. Foreign investors can bring advanced technologies and knowledge to Ukraine, enabling the modernization of the national economy and enhancing its competitiveness.

3 Foreign investments in green recovery will create new jobs in promising sectors such as renewable energy, energy efficiency, and environmentally friendly production.

Attracting foreign investment in green recovery will enable Ukraine to transition to a model of sustainable development that integrates economic growth, social development, and environmental protection. Given the above points, the prospects for further research lie in studying the experiences of countries that have successfully implemented green recovery programs and developed strategies for attracting foreign investment.

Література:

1. Беккер Т.Б., Айхенгрін Ю., Городніченко С., Гур'єв С., Джонсон Т., Милованов К., Рогофф і Б. Ведер ді Мауро. План реконструкції України. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf (дата звернення: 18.03.2024)

2. Булик О. Стратегія відновлення економіки України після війни. Економіка та суспільство. 2023. № 48. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51> (дата звернення: 18.03.2024)

3. Karyy O., Hlynsky N., Girn O. Strategic planning of a city development on the results of the previous strategic plan of its development. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 2019, № 1 (6), P. 36—46.

4. Славкова А.А., Колісник Д. Р. Інвестиційна привабливість України: реалії в умовах війни та перспективи повоєнної відбудови. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3081> (дата звернення: 18.03.2024).

5. Нікольчук Ю. М. Лопатовська О. О. Інвестиційна привабливість України: основні тенденції, проблеми та ключові вектори вирішення. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 1. URL: <https://ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/article/view/158> (дата звернення: 08.03.2024).

6. Павленко О. Г. Проблеми та перспективи підвищення інвестиційної привабливості металургійної галузі України. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6712> (дата звернення: 08.03.2024).

7. Яким може та має бути зелене відновлення під час війни. Представництво Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні. 2024. URL: <https://ua.boell.org/uk/2024/06/06/yakym-mozhe-ta-maye-buty-zelene-vidnovlennya-pid-chas-viyny>. (дата звернення: 01.03.2024).

References:

1. Becker, T. B., Eichengreen, Y., Gorodnichenko, S., Guriev, S., Johnson, T., Mylovanyov, K., Rogoff, and B., Vedder di Mauro (2022), "Plan of reconstruction of Ukraine", [Online], available at: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf (Accessed: 18.03.2024).

2. Bulyk, O. (2023), "Strategy for the restoration of the economy of Ukraine after the war", *Ekonomika ta suspil'stvo*, [Online], vol 48, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51> (Accessed: 18.03.2024)

3. Karyy, O., Hlynsky, N. and Girn, O. (2019), "Strategic planning of a city development on the results of the previous strategic plan of its development", *Economics, Entrepreneurship, Management*, vol. 1 (6), pp. 36—46.

4. Slavkova, A.A. and Kolisnyk, D.R. (2023), "Investment attractiveness of Ukraine: realities in war conditions and prospects for post-war reconstruction", *Ekonomika ta suspil'stvo*, [Online], vol. 56, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3081> (Accessed: 18.03.2024).

5. Nikolchuk, Yu.M. and Lopatovska, O.O. (2023), "Investment attractiveness of Ukraine: main trends, problems and key vectors of solutions", *Innovation and Sustainability*, [Online], vol. 1, available at: <https://ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/article/view/158> (Accessed: 08.03.2024).

6. Pavlenko, O.G. (2018), "Problems and prospects of increasing the investment attractiveness of the metallurgical industry of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6712> (Accessed: 01.03.2024).

7. Predstavnytstvo Fondu imeni Haynrikha B'ollya v Ukrayini (2024), "What a green wartime recovery can and should be", [Online], available at: <https://ua.boell.org/uk/2024/06/06/yakym-mozhe-ta-maye-buty-zelene-vidnovlennya-pid-chas-viyny>. (Accessed: 01.03.2024).

Стаття надійшла до редакції 06.09.2024 р.

УДК 338.246.88

N. Shevchuk,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, National Technical University of Ukraine

"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0355-9793>

A. Kleshchov,

PhD in Technical Sciences, Doctoral candidate of the Department of Smart Economics, Kyiv

National University of Technology and Design;

National Project Coordinator, United Nations Industrial Development Organisation

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9412-4156>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.61

INFLUENCE OF ECO-INDUSTRIAL PARKS ON REGIONAL SUPPLY CHAINS

Н. А. Шевчук,

к. т. н., доцент, факультет менеджменту та маркетингу, кафедра економіки і підприємництва, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

А. Й. Клещов,

к. т. н., докторант кафедри смарт-економіки, Київський національний університет технологій та дизайну; Національний координатор проєкту, Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку

ВПЛИВ ЕКО-ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПАРКІВ НА РЕГІОНАЛЬНІ ЛАНЦЮГИ ПОСТАЧАННЯ

The article analyses the changes in supply chains in Ukraine after the beginning of Russian aggression in 2022. The impact of eco-industrial parks (EIPs) on regional development, in particular through supply chains, is assessed. Eco-industrial parks contribute to regional economic growth, sustainability and innovation by increasing efficiency and environmental friendliness. Based on the analysis of the most promising industrial supply chains, a study of inter-sectoral linkages was conducted to develop new clusters of eco-industrial parks. The authors proposes to use the strategy of complexity, which focuses on ensuring the availability of goods within the EIP and their use in the conditions of expected demand for products. The essence of the strategy is to organise an extensive system of interaction focused on the participants of the EIP and their customers. The main stages of achieving strategic supply chain compliance are analysed. The functioning of eco-industrial parks is a crucial factor in regional development by ensuring the sustainability of supply chains. The concept of supply chain sustainability involves gaining knowledge about all components of the supply chain from suppliers to customers. It implies the ability to effectively adapt and respond to unforeseen changes, including changes in demand, supply or external circumstances. Provides additional backup and resource allocation systems to ensure continuity of operations in the event of disruption. Ensures collaboration and information sharing and effective interaction with partners, suppliers and stakeholders. Supply chain-based analyses will help ensure the efficiency of the companies participating in eco-industrial partnerships, increase their profitability and investor interest. The key industrial supply chains concentrated in western Ukraine will contribute to increased profitability, job creation, clustering to reduce production costs and the possibility of hosting internally displaced persons.

У статті проведено аналіз зміни в ланцюгах постачання в Україні після початку російської агресії у 2022 році. Проведена оцінка впливу еко-індустріальних парків (ЕІП) на регіональний розвиток, зокрема через ланцюги поставок. Еко-індустріальні парки сприяють регіональному економічному зростанню, стійкості та інноваціям шляхом підвищення ефективності та екологічності. На основі аналізу найбільш перспективних промислових ланцюгів постачання було проведено дослідження міжгалузевих зв'язків для розробки нових кластерів еко-індустріальних парків. Запропоновано використання стратегії комплексності, яка зосереджена на забезпеченні наявності товарів у межах ЕІП і використання в умовах передбачуваного попиту на продукцію. Суть стратегії полягає в організації розгалуженої системи взаємодії, орієнтованої на учасників ЕІП та їхніх клієнтів. Було проаналізовано основні етапи досягнення

відповідності стратегічного ланцюга постачання. Функціонування еко-індустріальних парків є вирішальним фактором регіонального розвитку за рахунок забезпечення стійкості ланцюгів постачання. Концепція стійкості ланцюга постачання передбачає отримання знань про всі компоненти ланцюжка поставок від постачальників до клієнтів. Передбачає здатність ефективно пристосовуватися та реагувати на непередбачені зміни, включаючи зміни в попиті, пропозиції чи зовнішніх обставинах. Забезпечує додатковими системами резервного копіювання та розподілу ресурсів для безперервності операцій у разі збоїв. Забезпечує співпрацю і обмін інформацією та ефективну взаємодію з партнерами, постачальниками та зацікавленими сторонами. Проведений аналіз на основі ланцюгів постачання, дозволить забезпечити ефективність роботи підприємств-учасників еко-індустріальних парків, збільшить їх прибутковість та зацікавленість інвесторів. Ключові промислові ланцюги постачання зосереджені на заході України будуть сприяти підвищенню прибутковості, створенню робочих місць, розвитку кластеризації для зниження собівартості виробництва та можливості прийняття внутрішньо переміщених осіб.

Key words: eco-industrial park, supply chain, regional development, industrial symbiosis, industrial park.

Ключові слова: еко-індустріальний парк, ланцюг постачання, регіональний розвиток, індустріальний симбіоз, індустріальний парк.

The development of eco-industrial parks is of particular relevance, as traditional production models no longer meet the requirements of sustainable development. Manufacturing companies need to meet new environmental standards, minimise their negative impact on the environment and use resources efficiently. Establishing supply chains within an industrial or eco-industrial park will help to reduce inventory, shorten lead times and improve service quality. Efficiency will be achieved through the integration and coordination of business processes to maintain a constant balance between demand and supply along the entire value chain within the eco-industrial park. In this regard, it is relevant to study the impact of eco-industrial parks on regional development based on supply chains, which will ensure the efficiency of participating enterprises, increase their profitability and investor interest.

ANALYSIS OF THE LATEST RESEARCH AND PUBLICATIONS

In the scientific works of domestic and foreign experts, the problems of defining, forming and efficiency of supply chains have been studied by scientists, including: Glynn F. [1], Kolodizieva T.O. [2], Sigida L.O. and Sigida N.O. [3], UNIDO conducted a study of supply chains in post-conflict conditions in Ukraine [4]. The issue of regional development is highlighted in the works of domestic scientists. Kryshchal T.M., Chechetova N.F., Goncharuk V.V. devoted their research to the peculiarities of regional development in terms of social, economic and environmental subsystems [5]. Lisnichuk O.A. analysed the factors of regional development [6]. Zane Zeibote, Tatjana Volkova, Kiril Todorov identified the impact of globalisation

on regional development and competitiveness on the example of individual regions [7]. The development of eco-industrial parks is covered in the following studies Hein A.M. [8], Thu Trang Vu [9], Tulchynska S.O. [10—12], as well as the United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) [13—15]. However, most scholars have focused on the concept of supply chain management, while the definition of the supply chain in eco-industrial parks remains open and needs to be studied.

The article is aimed at determining the impact of eco-industrial parks on regional development based on supply chains.

SUMMARY OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

Ukraine has a diverse economy, with a strong agricultural sector and a growing industrial base. The country is also a major producer of energy, including natural gas and coal.

The socio-economic context of Ukraine has been challenging in recent years. The country has been plagued by political instability, corruption, and economic recession. The war in the east of Ukraine, which began in 2014, and the armed conflict with Russia since 2022, have further exacerbated these challenges.

As of the year 2024, Ukraine has undergone a crisis related to unpreparedness for a full-scale war and is preparing for the recovery of its economy, which suffered significant losses during the period from 2022 to 2024.

The Ukrainian industrial sector has been hit hard by the war. Many factories have been damaged or destroyed, and there has been a significant decline in industrial output. The war has also disrupted the country's transportation and

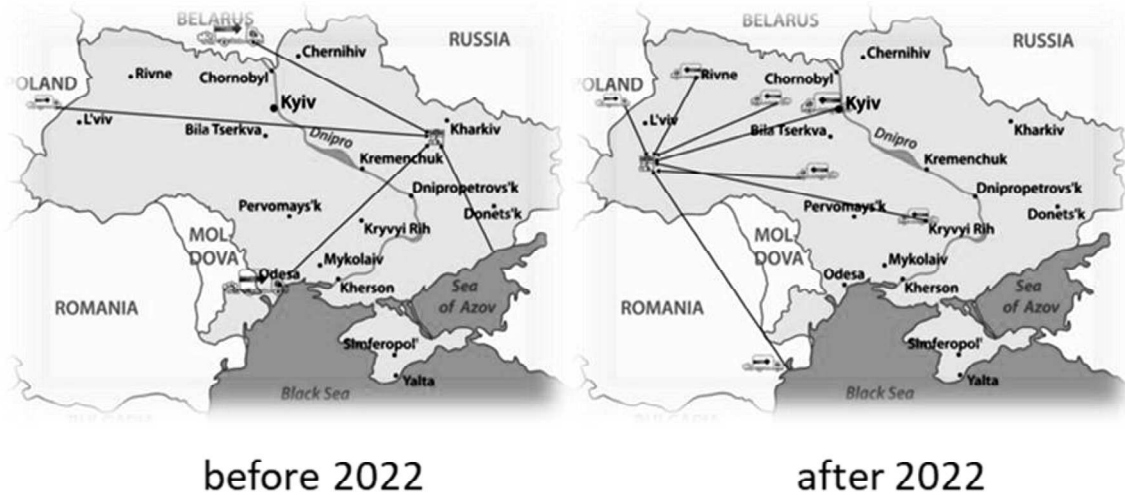

Figure 1. Change of supply chains in Ukraine

Source: Systematized, summarized and grouped according to data [4].

energy infrastructure, which has made it difficult to get goods to market.

The challenges facing the Ukrainian industrial sector are significant, but there are also reasons for optimism. The country has a skilled workforce and a number of natural resources.

The industry is reorienting towards Western markets and shifting its capacities to the western regions of Ukraine, forming new clusters.

Figure 1 shows the change in supply chains in Ukraine after the start of Russian aggression in 2022.

After the shock of the year 2022, the Ukrainian economy is gradually recovering, as evident from the GDP dynamics depicted in the figure 2.

Eco-Industrial Parks are industrial zones designed to promote environmental sustainability, economic efficiency, and social responsibility by fostering collaboration among businesses and integrating ecological principles into industrial processes. This assessment evaluates the impact of EIPs on regional development, particularly through their influence on supply chains. The focus

is on understanding how EIPs contribute to regional economic growth, sustainability, and innovation by enhancing the efficiency, resilience, and environmental performance.

The post-war recovery of Ukraine's economy has great potential for the development of industrial parks according to the principles of EIPs by implementing resource efficiency and circular economy approaches, attracting investments, increasing the employment of the population, in particular internally displaced persons, and ensuring balanced regional and local development. The transformation of ordinary industrial parks into EIPs provides an opportunity to achieve inclusive and sustainable industrial development and achieve the goal of the Industrial Parks Development Strategy for the period up to 2030 of supply chains.

Based on an analysis of the most promising industrial supply chains, a cross-industry linkage study was conducted to develop new EIPs clusters.

To date, 87 industrial parks (IP) have been registered, and even more industrial zones are

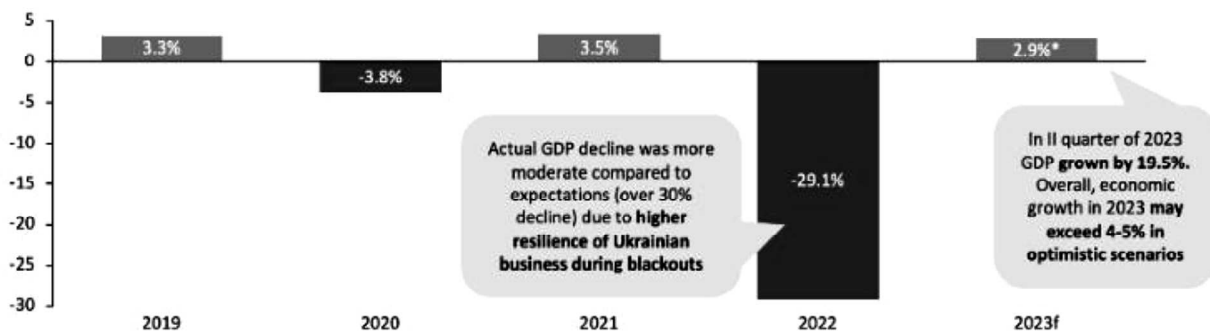

Figure 2. GDP dynamic in Ukraine

Source: Systematized, summarized and grouped according to data [4].

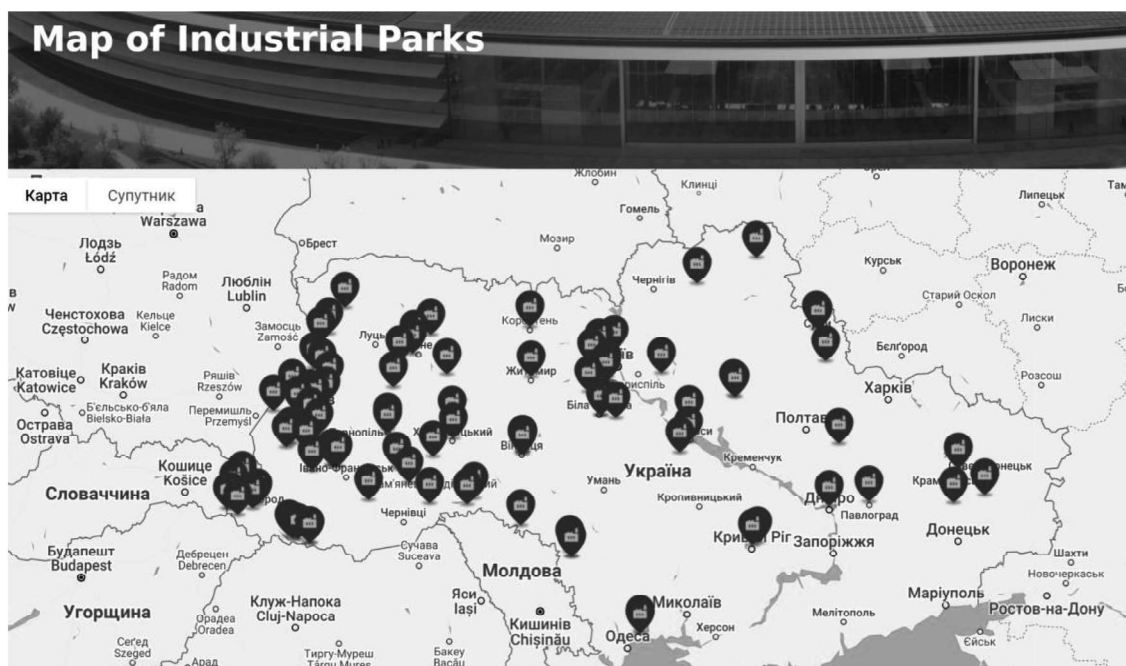

Figure 3. The GEIPP Ukraine free online platform "Map of Industrial Parks"

Source: Systematized, summarized and grouped according to data [4].

operating without been registered. To monitor promote the available industrial areas/zones/parks (registered and not registered), the GEIPP Ukraine is providing the free online platform "Map of Industrial Parks" Figure 3.

As can be seen from the map, the majority of IP is concentrated in the Western part of Ukraine. Also, it is important to note that significant economic growth is predominantly occurring in the western regions of Ukraine, as illustrated in the figure below.

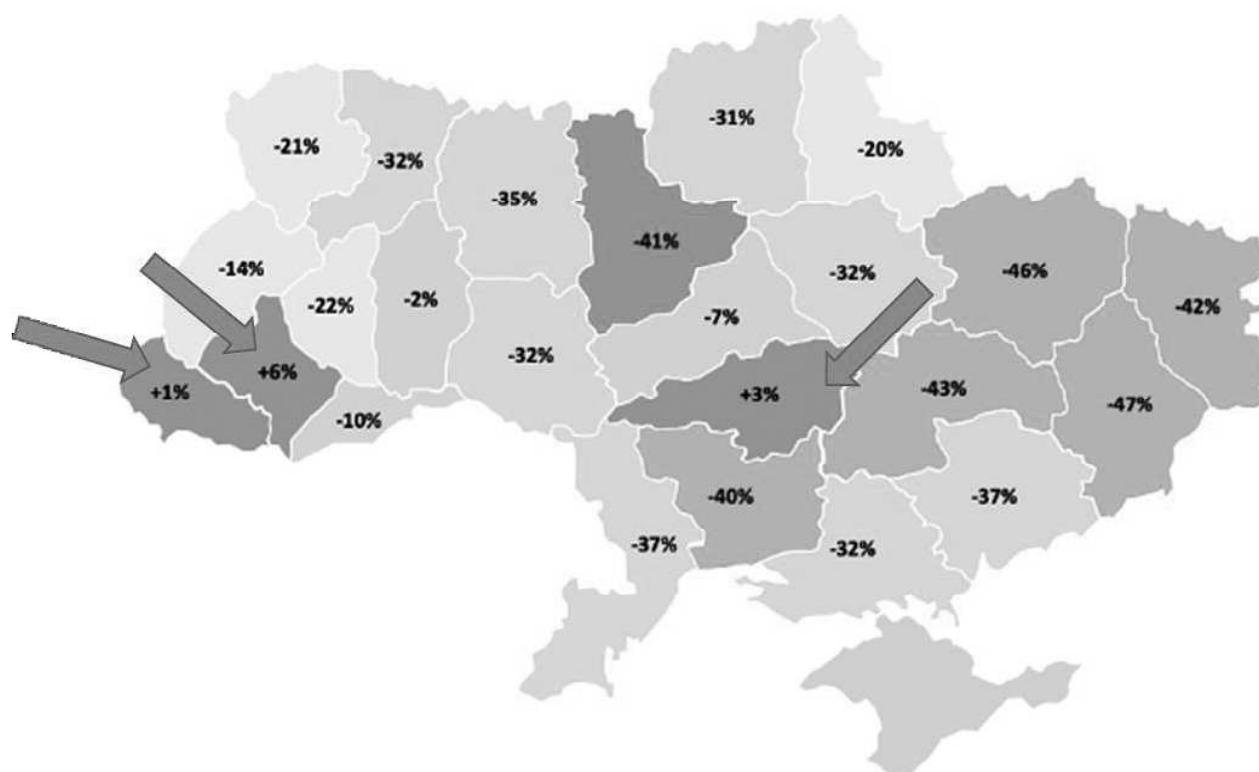

Figure 4. GDP growth in 2023 in Ukraine by oblast

Source: Systematized, summarized and grouped according to data [4].

This is explained by the relocation of enterprises away from the conflict zone. Particularly noteworthy is the Kirovohrad region in the center of Ukraine. The growth of its GDP is attributed to a large number of internally displaced persons from the eastern and southern regions of Ukraine.

Thus, one can speak of a gradual recovery of the Ukrainian economy close to the borders with the EU, which is explained by the search for business-safe locations and short logistical distances to new markets.

The supply chain can be the following strategies can be implemented:

- comprehensiveness
- focus on sales channels;
- individualised customer service;
- operational dynamism.

For EIPs the most appropriate using a comprehensiveness strategy. This strategy focuses on ensuring the availability of goods within the EIPs and is used in conditions of predictable demand for products. The supply chain is responsible for ensuring that the product is available in the the right place at the right time. The essence of this strategy is to organise an extensive sales system, heavily focused on EIPs participants and their customers.

There are three main stages of achieving strategic supply chain compliance:

The significance of supply chain resilience in the dynamic realm of international trade cannot be overemphasised. Contemporary businesses encounter a diverse array of obstacles that have the potential to impede the smooth operation of goods and services, encompassing interruptions spanning from natural calamities to geopolitical tensions. The strategic utilisation of industrial parks is a crucial factor in augmenting the resilience of supply chains.

Prior to exploring the significance of industrial parks, it is imperative to gain a comprehensive understanding of the idea of supply chain resilience. Supply chain resilience pertains to the capacity of a supply chain to swiftly recuperate from unanticipated disruptions while mitigating the adverse effects on operational processes and clientele. The process entails adopting a proactive stance in identifying vulnerabilities and executing solutions to effectively minimise risks.

The concept of supply chain resilience encompasses more than just the ability to endure and recover from disruptions; it also involves the capacity to flourish and succeed in the midst of challenging circumstances. This entails:

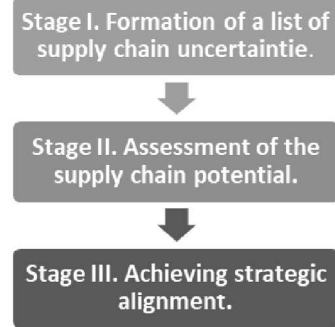

Figure 5. Stages of achieving strategic supply chain compliance

Source: Systematized, summarized and grouped according to data [3—4].

— **Visibility:** Gaining comprehensive knowledge of all components within the supply chain, spanning from suppliers to customers.

— **Flexibility:** Flexibility refers to the ability to effectively adjust and respond to unforeseen alterations, encompassing shifts in demand, supply, or external circumstances.

— **Redundancy:** Redundancy refers to the practice of establishing additional backup systems and allocating resources to ensure the continuity of operations in the event of disruptions.

— **Collaboration:** Collaboration entails the proficient exchange of information and effective cooperation with partners, suppliers, and stakeholders.

Industrial parks, also known as industrial estates or business parks, are designated zones that accommodate numerous industrial and commercial establishments. These parks provide a variety of advantages that can greatly assist in the improvement of supply chain resilience.

Shared resources and facilities are commonly offered by industrial parks, encompassing various amenities such as warehouses, transportation hubs, and utilities. The utilisation of shared infrastructure can serve as a crucial resource during periods of interruptions, enabling firms to adjust their operations temporarily without the need for substantial financial investments. For example, in the event of an unforeseen interruption in the supply chain, a manufacturing company could potentially mitigate the impact by relocating production to an alternative facility situated inside the same industrial park.

Security and risk mitigation are key priorities for numerous industrial parks. Organisations allocate resources towards implementing several strategies, including the adoption of robust security systems, the development of disaster preparedness plans, and the establishment of

redundant utility systems. The implementation of a proactive risk management strategy enhances the resilience of industrial parks, thereby safeguarding the uninterrupted functioning of firms operating inside them.

Industrial parks frequently cultivate a communal atmosphere among the enterprises that operate inside their premises. The collaborative nature of this environment fosters cooperation and the exchange of information, which can be of great value in times of disturbances. Organisations have the ability to consolidate their resources, exchange optimal methodologies, and collaboratively tackle obstacles, thus augmenting their total capacity to withstand adversity.

Regulatory and environmental advantages are commonly observed in industrial parks, wherein they frequently enjoy advantageous regulatory conditions and incentives, such as tax exemptions or expedited approval procedures. Furthermore, it is possible that they prioritise sustainability and adhere to environmental regulations. These features have the potential to mitigate regulatory risks and bolster the long-term viability of firms operating within the park.

Partnership among stakeholders in the supply chain, enhancing product quality, and implementing effective marketing strategies are crucial for fostering economic growth and job creation in western Ukraine.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS OF FURTHER INVESTIGATIONS IN THIS DIRECTION

Based on the results of the EIP impact assessment on regional development based on supply chains, the following conclusions can be drawn: Improving the efficiency and sustainability of the supply chain will contribute to the better development of the EIP through more efficient, integrated and sustainable supply chains with an emphasis on resource sharing and collaboration.

EIPs will contribute to sustainable regional economic development by attracting green industries, creating jobs and increasing the competitiveness of local enterprises.

Assessing the environmental benefits associated with EIPs, including reducing emissions, waste and resource consumption, and promoting circular economy practices.

The implementation of the EIP policy will contribute to the stimulation of innovation and the introduction of sustainable technologies in regional supply chains.

The findings will be valuable for policymakers, businesses, and stakeholders in optimizing the

design and implementation of EIPs to maximize their economic, social, and environmental benefits.

Література:

1. Glynn F. 5 tips to improve supply chain efficiency. 6 River System: website. 2019. URL: <https://6river.com/how-to-increase-supply-chain-efficiency/> (дата звернення: 05.09.2024).
2. Колодізева Т.О. Визначення ланцюгів поставок та їхня роль у підвищенні ефективності логістичної діяльності підприємств. Проблеми економіки. 2015. № 2. С. 133-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2015_2_20 (дата звернення: 05.09.2024).
3. Сигида Л.О., Сигида Н.О. Оцінювання ефективності ланцюгів поставок: методичний аспект. Бізнес-навігатор: наук.-виробн. журнал. 2017. Вип. 2 (41). С. 63-69.
4. Survey of supply chains in post conflict conditions in Ukraine. 2023. <https://geipp-ukraine.org/doslidzhennya-lancjugiv-postachannya-u-postkonfliktnih-umovah-v-ukraini/> (дата звернення: 05.09.2024).
5. Кришталь Т.М., Чечетова Н.Ф., Гончарук В.В. (2018) Особливості регіонального розвитку в умовах соціальних та еколого-економічних імператив. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики 2018, № 9. — С. 31—42.
6. Лісничук О.А. Інституціональні чинники забезпечення регіонального розвитку. Наукові записки Національного університету "Острозька академія", серія "Економіка", 2018, № 8 (36). С. 53—57.
7. Zane Zeibote, Tatjana Volkova, Kiril Todorov. The impact of globalization on regional development and competitiveness: cases of selected regions. Insights into Regional Development, 2019, 1 (1), pp. 33—47. [ff10.9770/ird.2019.1.1\(3\)ff.fhal-02115275f](https://doi.org/10.9770/ird.2019.1.1(3)ff.fhal-02115275f).
8. Hein A.M, Jankovic M, Farel R, Yannou B. (2015). A Conceptual Framework for Eco-Industrial Parks. Proceedings of the ASME 2015, International Design Engineering Technical Conferences & Computers and Information in Engineering Conference IDETC/CIE. Link: <https://bit.ly/2XQwzFk>.
9. Thu Trang Vu, Thi Song, Thuong Phan and Khanh Duong Phan (2021). Eco-industrial parks in Vietnam towards sustainable industrial zones. E3S Web Conf., 258 (2021) 03002 DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/20212580300>.
10. Tulchynska, S., Shevchuk, N., Popelo, O., Pohrebniak A., Kravchuk Y. (2021). Operation of industrial parks in the conditions of sustainable development and the paradigm of circular

economy. Laplage em Revista (International), vol. 7, n. 3C, Sept.-Dec. 2021, p. 238—247.

11. Tulchynska, S., Shevchuk, N., Kleshchov, A., Kryshchop, I., Zaburmekha, Ye. (2021). The Role of Higher Education Institutions in the Development of EcoIndustrial Parks in Terms of Sustainable Development. IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, Vol. 21 No. 10 pp. 317—323.

12. Nataliia Shevchuk, Svitlana Tulchynska, Liudmyla Severyn-Mrachkovska, Olena Pidlisna, Iryna Kryshchop. (2021). Conceptual Principles of the Transformation of Industrial Parks into Eco-Industrial Ones in the Conditions of Sustainable Development. IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, Vol. 21 No. 12 pp. 349—355.

13. UNIDO Implementation Handbook for Eco-Industrial Parks. Vienna, Austria, 2017. <http://surl.li/bigpd>.

14. UNIDO. Global assessment of EIPs in developing and emerging countries (2016). <http://surl.li/bigou>.

15. UNIDO, World Bank Group, GIZ. An International framework for EIPs. The World Bank Group (2017). <http://surl.li/bigoi>.

References:

1. Glynn, F. (2019), "5 tips to improve supply chain efficiency", 6 River System, available at: <https://6river.com/how-to-increase-supply-chain-efficiency/> (Accessed: 05.09.2024).

2. Kolodizeva, T.O. (2015), "Definition of supply chains and their role in increasing the efficiency of logistics activities of enterprises", Problems of the economy, vol. 2, pp. 133—139, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2015_2_20. (Accessed: 05.09.2024).

3. Sigida, L.O. and Sigida, N.O. (2017), "Evaluating the efficiency of supply chains: a methodological aspect", Scientific and industrial magazine "Business-navigator", vol. 2 (41), pp. 63—69.

4. GEIPP (2023), "Survey of supply chains in post conflict conditions in Ukraine", available at: <https://geipp-ukraine.org/doslidzhennya-lancjugiv-postachannya-u-postkonfliktnih-umovah-v-ukraini/> (Accessed: 05.09.2024).

5. Kryshchop, T.M. Chechetova, N.F. and Honcharuk, V.V. (2018), "Features of regional development in the context of social, environmental and economic imperatives", Peculiarities of regional development in terms of social and ecological and economic imperatives. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky, vol. 9, pp. 31—42.

6. Lisnichuk, O.A. (2018), "Institutional factors of regional development", Institutional factors of ensuring regional development. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia", seria "Ekonomika", vol. 8 (36), pp. 53—57.

7. Zeibote, Z. Volkova, T. and Todorov, K. (2019), The impact of globalization on regional development and competitiveness: cases of selected regions. Insights into Regional Development, vol. 1 (1), pp. 33—47.

8. Hein, A.M. Jankovic, M. Farel, R. and Yannou, B. (2015), "A Conceptual Framework for Eco-Industrial Parks", Proceedings of the ASME 2015, International Design Engineering Technical Conferences & Computers and Information in Engineering Conference IDETC/CIE. available at: <https://bit.ly/2XQwzFk>. (Accessed: 05.09.2024).

9. Thu Trang, Vu Thi Song Thuong, Phan and Khanh Duong, Phan (2021), "Eco-industrial parks in Vietnam towards sustainable industrial zones", E3S Web Conf., 258. available at: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/20212580300> (Accessed: 05.09.2024).

10. Tulchynska, S. Shevchuk, N. Popelo, O. Pohrebniak, A. and Kravchyk, Y. (2021), "Operation of industrial parks in the conditions of sustainable development and the paradigm of circular economy", Laplage em Revista (International), vol.7, n. 3C, Sept.-Dec. 2021, pp. 238—247.

11. Tulchynska, S. Shevchuk, N. Kleshchov, A. Kryshchop, I. and Zaburmekha, Ye. (2021), "The Role of Higher Education Institutions in the Development of EcoIndustrial Parks in Terms of Sustainable Development", IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, Vol. 21, No. 10, pp. 317—323.

12. Shevchuk, N. Tulchynska, S. Severyn-Mrachkovska, L. Pidlisna, Olena. and Kryshchop, I. (2021), "Conceptual Principles of the Transformation of Industrial Parks into Eco-Industrial Ones in the Conditions of Sustainable Development", IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, Vol. 21, No. 12, pp. 349—355.

13. UNIDO. (2017), "Implementation Handbook for Eco-Industrial Parks". Vienna, Austria. available at: <http://surl.li/bigpd>. (Accessed: 05.09.2024).

14. UNIDO. (2016), "Global assessment of EIPs in developing and emerging countries", available at: <http://surl.li/bigou>. (Accessed: 05.09.2024).

15. UNIDO, (2017), "An International framework for EIPs". The World Bank Group. available at: <http://surl.li/bigoi> (Accessed: 05.09.2024).

Стаття надійшла до редакції 09.09.2024 р.

УДК 303:331.1

О. В. Демченко,

к. е. н., докторант кафедри торговельного підприємництва,

товарознавства та управління бізнесом, Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0796-7164>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.68

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

O. Demchenko,

PhD in Economics, Doctoral candidate of the Department of Trade Entrepreneurship,

Merchandising and Business Management, Odesa National University of Technology

THE IMPACT OF EUROPEAN INTEGRATION ON THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN THE RURAL AREAS OF UKRAINE

В статті розкрито основні теоретичні аспекти впливу європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України завдяки гармонізації освітніх та професійних стандартів, покращенню доступу до знань та інновацій, а також через спрощення процесу міграції кваліфікованої робочої сили між країнами Європейського Союзу. Досліджено фактори, що перешкоджають формуванню людського капіталу сільських територій. Виділено основні аспекти впливу європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій, зокрема політичний, правовий, економічний, культурний, та виявлено, що економічний аспект є рушійним. Сформовано модель економічного кругообігу "доходи-витрати" в умовах змішаної відкритої економіки України із закордонним сектором, представленим Європейським Союзом, як стратегічним партнером, відмінною рисою якої є нова умова — якість закордонного сектору в сегменті "Європейський Союз", що обумовлена поглибленим характером взаємодії України і Європейського Союзу завдяки підписанню Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Виявлено, що економічний вплив європейської інтеграції на національну економіку, в тому числі на формування та розвиток людського капіталу її сільських територій, здійснюється через три внутрішні ринки — ринок товарів і послуг, ринок капіталу та ринок праці. З використанням інструментарію кореляційно-регресійного аналізу обґрунтовано кількісні параметри впливу українсько-європейської торгівлі агропродовольчою продукцією, прямих інвестицій Європейського Союзу в сільське господарство України, трудової еміграції українського сільського населення в Європейському Союзі на динаміку фактичних значень інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України. Виявлено, що найбільший вплив має кількісний параметр "збільшення експорту в Європейський Союз українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі".

The article reveals the main theoretical aspects of the impact of European integration on the formation and development of human capital in rural areas of Ukraine through the harmonization of educational and professional standards, improved access to knowledge and innovations, and the simplification of the migration process of skilled labor between European Union countries. It explores the factors that hinder the formation of human capital in rural areas. The main aspects of the impact of European integration on the formation and development of human capital in rural areas are highlighted, including political, legal, economic, and cultural factors, with the economic aspect identified as the driving force. A model of the economic circular flow of "income-expenditure" in the conditions of Ukraine's mixed open economy with the foreign sector, represented by the European Union as a strategic partner, is formed. Its distinctive feature is a new condition — the quality of the foreign sector in the "European Union" segment, which is determined by the deepened nature of the interaction between Ukraine and the European Union following the signing of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. It is found that the economic impact of European integration on

the national economy, including the formation and development of human capital in its rural areas, is realized through three internal markets — the market of goods and services, the capital market, and the labor market. Using the tools of correlation-regression analysis, the quantitative parameters of the impact of Ukrainian-European trade in agri-food products, direct investments of the European Union in Ukraine's agriculture, and labor emigration of Ukraine's rural population to the European Union on the dynamics of the actual values of the integral indicator of sustainable development of human capital in rural areas of Ukraine are substantiated. It is revealed that the greatest impact comes from the quantitative parameter of "increasing exports of Ukrainian food semi-finished products and ready-to-eat food to the European Union".

Ключові слова: людський капітал, формування людського капіталу, розвиток людського капіталу, людський капітал сільських територій, європейська інтеграція.

Key words: human capital, formation of human capital, development of human capital, human capital in rural areas, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Європейська інтеграція — це стратегічний курс, обраний українським народом і закріплений Конституцією України. Він передбачає комплексну та ефективну роботу всіх державних інституцій, координацію зусиль, злагоджену діяльність усіх гілок влади та потужну політичну підтримку. Цей курс спрямований на досягнення майбутнього членства України в Європейському Союзі (ЄС) та відповідності політичним, економічним і правовим критеріям, які ЄС висуває до країн-кандидатів. Вплив європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України є надзвичайно багатограним, отже виникає нагальна необхідність дослідження цього феномену.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням теоретичних засад формування людського капіталу присвячено велику кількість наукових праць. Зокрема проблеми формування людського капіталу сільських територій висвітлені в роботах Юхименко П.І., Паска І.М., Загурський О.М. [1], Мацибори Т.В. [2], Васильєвої О.О., [3], Савіцької І.М. [4], Сокольської Т., Джегура Г., Поліщука С., Лобачова С. [5], Корженівської Н., Ясінецької І., Беспалого І. [7] та ін. та вимагає систематизації наукових викладок.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження сучасних наукових розробок показало, недостатньо уваги приділяється питанню впливу євроінтеграційних процесів в Україні на формування людського капіталу сільських територій. Отже метою статті є систематизація існуючих теоретичних засад та дослідження впливу європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Без сумніву, Європейська інтеграція значно впливає на формування та розвиток людського капіталу країн-учасниць завдяки гармонізації освітніх та професійних стандартів, покращенню доступу до знань та інновацій, а також через спрощення процесу міграції кваліфікованої робочої сили між країнами ЄС. Інтеграційні процеси стимулюють обмін досвідом і кращими практиками в галузі освіти та науки, що підвищує конкурентоспроможність робочої сили. Створення спільного ринку праці сприяє підвищенню мобільності, що дозволяє спеціалістам з різних країн працювати у відносно стабільних умовах, підвищуючи свій професійний рівень та компетенції.

Задля забезпечення найвищої ефективності вітчизняного сільськогосподарського виробництва, необхідно створити умови для формування й розвитку трудового потенціалу сільських територій України у їх найбільш якісно-

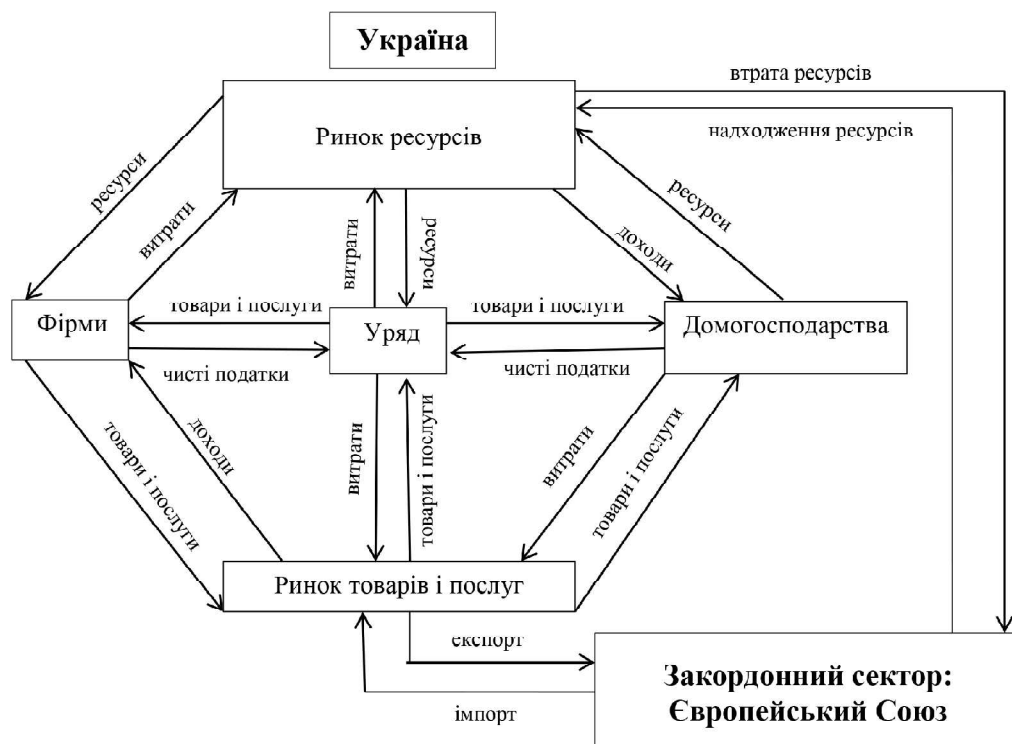

Рис. 1. Модель економічного кругообігу "доходи-витрати" в умовах змішаної відкритої економіки України із закордонним сектором, представленим ЄС, як стратегічним партнером

Джерело: розроблено автором.

му вираження — у формі людського капіталу. З цього приводу Юхименко П.І., Паска І.М. і Загурський О.М. слушно зауважують, що в постіндустріальному суспільстві найважливішим фактором розвитку сільських територій є наявність людського капіталу [1]. Мацибора Т.В. відмічає прямий зв'язок між ефективністю функціонування вітчизняного аграрного виробництва та рівнем розвитку людського капіталу: "Основу зростання та розвитку аграрної економіки становлять інвестиції. При цьому найважливішими факторами економічного зростання виступають якість і сталість інституцій, забезпечення технічного й технологічного прогресу, розвиток людського та соціального капіталу" [2].

На існування проблем у реалізації стратегічного завдання відтворення та розвитку людського капіталу сільських територій вказує Савіцька І.М.: "У процесі формування людського капіталу в сільській місцевості спостерігається низка проблем, які заважають ефективній інноваційній діяльності сільськогосподарських підприємств. Ключовими проблемами розвитку аграрного сектору економіки України є низький рівень інноваційності та технологічної модернізації в аграрному секторі, як наслідок — низька продуктивність праці" [4]. На існування проблем та навіть руйнацію людського капіталу сільських територій України вка-

зують Сокольська Т., Джегур Г., Поліщук С. та Лобачова С. [5]. Такої ж думки Васильєва О.О., яка стверджує, що соціально-демографічний стан села нині можна охарактеризувати як кризовий, як і соціально-демографічну ситуацію в Україні в цілому [3].

На тісний взаємний зв'язок розвитку людського капіталу і сільських територій вказує Сікора О.А.: "Умови формування людського капіталу пов'язані переважно із соціально-економічним розвитком сільської території. Разом з тим, накопичення і розвиток сукупного людського капіталу сільської території та зростання віддачі від нього визначає розвиток самої сільської території, можливості її економічного зростання і досягнення добробуту населення" [6].

Корженівська Н., Ясінецька І. та Беспалый І. зробили спробу систематизації факторів, що перешкоджають формуванню людського капіталу сільських територій:

історичні та ментальні: низька організація, переважно сировинний напрям сільськогосподарського виробництва;

природні: низька щільність заселення, складні ландшафти;

економічні: незадовільний рівень інфраструктури, логістики, надмірність посередників, засилля крупнотоварного бізнесу;

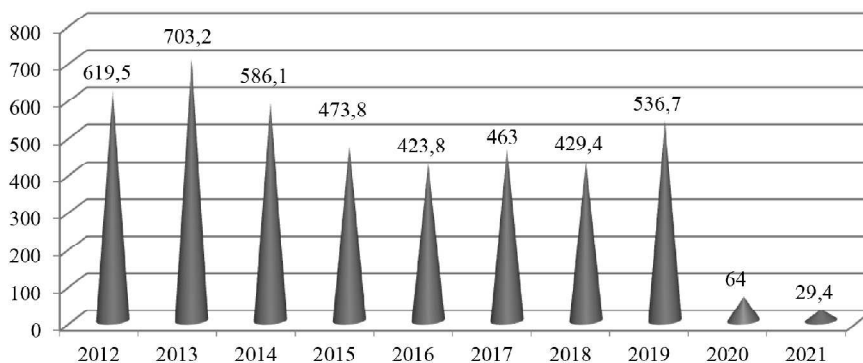

Рис. 2. Обсяги прямих інвестицій з країн ЄС в сільське, лісове та рибне господарство України, млн дол.

Джерело: побудовано автором за даними [10].

соціальні: демографічна криза, високий рівень трудомісткості праці, низька мотиваційна складова;

управлінські: забюрократизованість, корумпованість, низький рівень інституційної підтримки держави, перешкоди притоку інвестицій та розвитку вітчизняних наукоємних галузей [7].

Вплив європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України є надзвичайно багатограним. Тут можна виділити такі аспекти, як політичний, правовий, економічний, культурний тощо. Оцінка такого впливу важко піддається формалізації та відповідним розрахункам. Адже значна частина факторів формують нову якість. Фактори ж кількісного впливу важко оцінити внаслідок наявності суттєвого часового лагу між початком їх дії та реакцією на них з боку національної соціально-економічної системи.

Серед оголошених чинників, поза всяким сумнівом, примат належить економічним. Адже економіка — це сфера реалізації економічних інтересів людини і суспільства ступінь задоволення яких в значній мірі детермінує задоволення неекономічних інтересів — культурних, екологічних тощо. Економічний вплив європейської інтеграції на розвиток української економіки, в тому числі на її важливу складову — людський капітал, можна продемонструвати за допомогою концептуальної моделі економічного кругообігу "доходи-витрати" в умовах змішаної відкритої економіки. Такий вплив здійснюється через два національні ринки — ринок товарів та послуг і ринок ресурсів (рис. 1).

На ринку ресурсів, в даному контексті, слід виділити два сегменти — ринок капіталу та ринок праці.

Особливістю представленої моделі, на відміну від традиційної, є нова умова — якість

закордонного сектору в сегменті "Європейський Союз". Вона обумовлена поглибленим характером взаємодії України і ЄС завдяки підписанню Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [8]. Двома важливими моментами даної Угоди, що свідчать про особливий характер відносин України і ЄС, є зона вільної торгівлі та безвізовий режим.

В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВ ЗВТ). Ними передбачено суттєву лібералізацію торгівлі (усунення тарифів чи квот) між сторонами, гармонізацію законодавства і нормативно-регуляторної бази. Створення ПВ ЗВТ між Україною та ЄС відбуватиметься поступово, протягом 10 років. Результатами запровадження ПВ ЗВТ між Україною та ЄС стануть тісна економічна інтеграція, створення практично таких же умов для торгівлі між Україною та ЄС, що мають місце у торгівлі всередині Союзу, покращення інвестиційного клімату та прозорі правила ведення бізнесу в Україні, збільшення вибору, підвищення безпечності та якості товарів, зниження цін для українських споживачів, можливість доступ українських підприємств, крім ринку ЄС, до ринків третіх країн у зв'язку з переходом на прийняті в усьому світі стандарти [9].

Наразі майже 50% державного бюджету спрямовується на потреби Збройних сил України та вітчизняного військово-промислового комплексу. Із того, що залишилося більшість ресурсів йде на поточні видатки — соціальну реабілітацію внутрішньо-переміщених осіб, виплату заробітних плат, мінімальне фінансування ключових соціальних сфер (освіта, медицина, охорона правопорядку тощо). За таких обставин в держави немає ресурсів для фінансування видатків розвитку. І тому надзвичайно важливим інвестиційним драйвером україн-

	Y	x ₁	x ₂	x ₃	x ₄	x ₅	x ₆
Y	1	0,764017	0,7906	0,4277496	0,7347012	-0,772	0,7301666
x ₁	0,7640170	1	0,988232	0,8223161	0,9891935	-0,882	0,1924945
x ₂	0,7906003	0,988232	1	0,7609547	0,9671394	-0,937	0,2130928
x ₃	0,4277496	0,822316	0,760955	1	0,8874524	-0,522	-0,140202
x ₄	0,7347012	0,989194	0,967139	0,8874524	1	-0,826	0,1566629
x ₅	-0,771931	-0,88194	-0,93695	-0,521840	-0,825615	1	-0,247674
x ₆	0,7301666	0,192495	0,213093	-0,140202	0,1566629	-0,248	1

Рис. 3. Кореляційна матриця

Джерело: розраховано автором за даними [15–16].

нського сільського господарства є надходження іноземних інвестицій. В даному контексті — з країн ЄС.

Максимального обсягу прямих європейських інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство України було досягнуто в 2013 р. — 703,2 млн дол. США. (рис. 2). Різкий обвал мав місце в 2020 р. і був пов'язаний з економічною кризою, спровокованою пандемією COVID-19. До фактору пандемії коронавірусу, в 2021 р. додався фактор очікування в найкоротшій перспективі відновлення широкомасштабної російської військової агресії проти України [12].

Разом з тим, слід відмітити, що проблеми надходження європейських інвестицій в економіку України пов'язані не тільки із російсько-українською війною. Насправді, такі проблеми мають системний характер.

Недовіра до судової системи посіла перше місце серед перешкод для іноземних інвестицій в Україну. Про це свідчать результати п'ятого щорічного опитування іноземних інвесторів, яке Європейська Бізнес Асоціація, інвестиційна компанія Dragon Capital та Центр економічної стратегії провели наприкінці жовтня 2020 року. Антирейтинг перешкод для іноземних інвестицій вперше за п'ять років очолила недовіра до судової системи, випередивши навіть розповсюдженість корупції, яку інвестори називали найбільшою перешкодою чотири роки поспіль. Ці дві перешкоди назвали найважливішими як стратегічні, так і портфельні інвестори. На третьому місці — монополізація ринків та захоплення влади олігархами, також у ТОП-5 перешкод — обтяжливе і мінливе законодавство та репресивні дії правоохоронних органів [13].

Європейський бізнес вимагає чітких правил гри. Представники Євросоюзу вказують, що Україна має працювати над передбачуваністю правил гри, правової системи, поведінки влади та партнерів в бізнесі. Цієї передбачуваності нашої державі завжди історично не вистачало. Правова система нерідко використовується як тактичний важіль, щоб натиснути на бізнесмена, а не захистити його. Ці фактори "сприяють"

тому, що європейські інвестори не дуже охоче вкладають гроші в український ринок, попри те, що за можливими доходами він значно перспективніший, ніж аналогічні ринки в ЄС [14].

Міграційний рух українського населення у частині еміграції — один із найскладніших напрямків національного статистичного обліку. Адже, враховуючи тіньовий сегмент міжнародного ринку праці за рахунок нелегального працевлаштування при виїзді за межі України по короткострокових (туристичних) дозволах, оцінка реальних масштабів кількості українських трудових мігрантів за кордоном досі є не доконаним фактом, а припущенням.

Отже, точних даних про те, скільки українців працює за кордоном немає. За даними Міністерства соціальної політики, в 2019 році налічувалося 3,2 млн трудових мігрантів. В окремі періоди, під час сезонних робіт, було 7—9 млн мігрантів. Водночас на постійне проживання за кордон виїхали 11311, а повернулися — 1996 осіб. У 2020 році, за даними голови Національного банку України, було близько 3 млн трудових мігрантів. Протягом року в країну повернулися 400—500 тисяч осіб, але переважно через пандемію коронавірусу. Країни Євросоюзу закривалися на локдаун, люди втрачали роботу і змушені були повертатися. На постійне місце проживання за кордон в 2020 році виїхали 3259 українців. Також через пандемію цифра знизилася. У 2021 році, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень, кількість трудових мігрантів становить 2,5—3 млн [15].

Наступним етапом є спроба з'ясувати кількісні параметри впливу українсько-європейської торгівлі агропродовольчою продукцією, прямих інвестицій ЄС в сільське господарство України, трудової еміграції українського сільського населення в ЄС на динаміку фактичних значень інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України, який був сформований у попередніх дослідженнях. Для цього доцільно використати інструментарій кореляційно-регресійного аналізу:

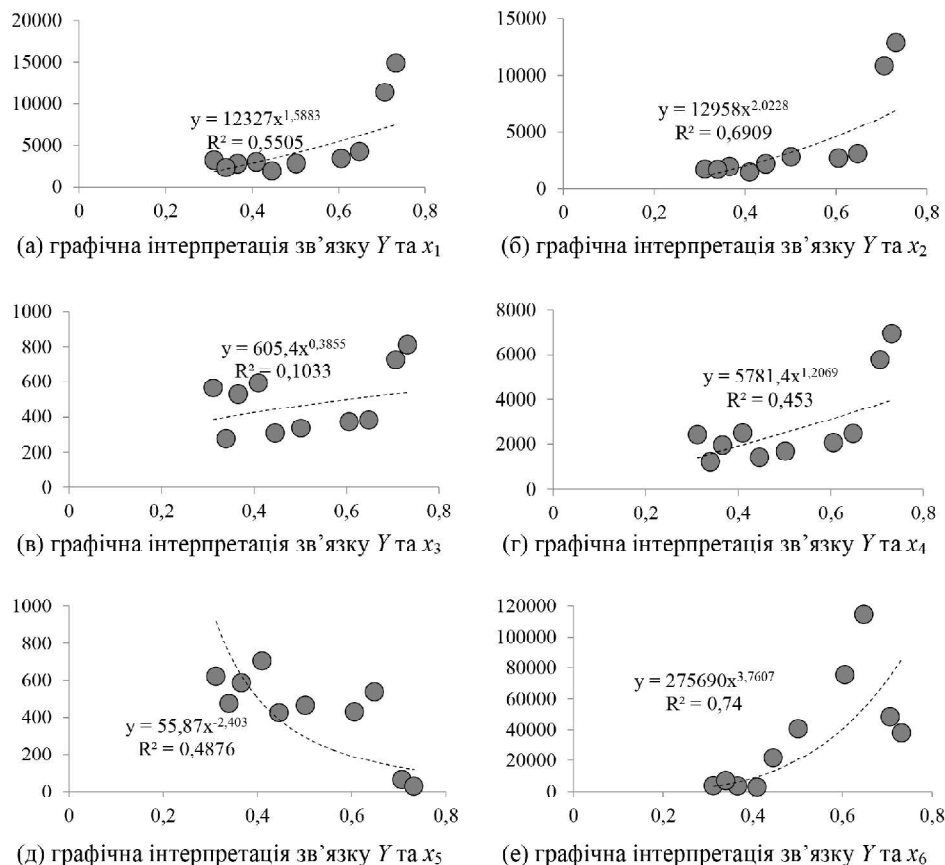

Рис. 4. Графічна інтерпретація зв'язку між результативною ознакою "інтегральний показник сталого розвитку людського капіталу сільських територій України" та обраними факторами впливу

Джерело: розраховано автором за даними [15–16].

1) Y — інтегральний показник сталого розвитку людського капіталу сільських територій України;

2) x_1 — експорт сільськогосподарської сировини, млн дол.;

3) x_2 — експорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі, млн дол.;

4) x_3 — імпорт сільськогосподарської сировини, тис. дол.;

5) x_4 — імпорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі, млн дол.;

6) x_5 — прямі інвестиції з ЄС в сільське, лісове та рибне господарство України, млн дол.;

7) x_6 — трудова міграція жителів сільських територій України в країни ЄС, осіб.

Результати кореляційно-регресійного аналізу показали високі показники регресійної статистики: $R = 0,981$, отже ступінь зв'язку — висока, $R^2 = 0,962$, отже мінливість функції на 96,2% визначається мінливістю вибраних факторів. Однак, подальші розрахунки поставили під сумнів можливість використання отриманих результатів (рис. 3).

Побудова кореляційної матриці вказує на наявність мультиколінеарності — коефіцієнти кореляції між усіма регресорами (за виключенням $r_{x_1x_6}$) вказують на тісний зв'язок між ними. При цьому вони більші за парні коефіцієнти кореляції між результативною ознакою з кожним із регресорів (r_{Yx_i}). Не виконується також умова допустимих значень похибки (P -значення): оптимальна умова — $p \leq 0,01$, мінімальна умова — $p \leq 0$.

Проблема із усуненням мультиколінеарності в даній моделі полягає в тому, що її не можна позбутися традиційними методами — виключенням із аналізу окремих регресорів, заміна їх іншими. Адже вони відображають безальтернативні канали зв'язку національної макросистеми із закордонним сектором. Тому необхідно застосувати інший спосіб — побудова парних криволінійних моделей зв'язку результативної ознаки із кожним із факторів впливу за допомогою степеневої функції:

$$Y = a \cdot x^b \quad (1).$$

Таблиця 1. Характеристики зв'язку результативної та факторних ознак за результатами його графічної інтерпретації

Фактор	Коефіцієнт кореляції, r	Тіснота зв'язку	Характер зв'язку	Коефіцієнт еластичності, E
Експорт сільськогосподарської сировини (x_1)	0,742	Сильна	Прямий	1,588
Експорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі (x_2)	0,831	Сильна	Прямий	2,023
Імпорт сільськогосподарської сировини (x_3)	0,321	Слабка	Прямий	0,386
Імпорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі (x_4)	0,673	Середня	Прямий	1,207
Прямі інвестиції з ЄС в сільське, лісове та рибне господарство (x_5)	0,860	Сильна	Обернений	2,403
Трудова міграція жителів сільських територій в країни ЄС (x_6)	0,742	Сильна	Прямий	3,761

Джерело: розраховано автором за даними [15—16].

Особливістю даної функції є те, що коефіцієнт регресії b є одночасно коефіцієнтом еластичності (E), який показує на скільки одиниць зміниться результативна ознака при зміні факторної на одиницю.

Доцільно побудувати зведену таблицю за результатами графічної інтерпретації зв'язків між результативною та факторними ознаками (табл. 1).

Збільшення експорту сільськогосподарської сировини, напівфабрикатів та готової до споживання їжі чинить сильний позитивний вплив на динаміку інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України. Очевидно збільшення експорту даної продукції, як прямий наслідок зростання відповідного виробництва, зумовлює збільшення доходів жителів сільських територій. Це забезпечує покращення доступу до найважливіших товарів та послуг, підвищує рівень життя тощо.

Імпорт сільськогосподарської сировини чинить слабкий позитивний вплив на досліджувану функціональну ознаку, отже можна не брати його до уваги.

Імпорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі чинить середній позитивний вплив на досліджувану ознаку, що можна спробувати пояснити, як покращення доступу сільських жителів до широкого асортименту цінних продуктів харчування — свіжих фруктів, овочів, винограду, горіхів, молочної та м'ясної продукції тощо.

Прямі інвестиції з ЄС в сільське, лісове та рибне господарство чинять сильний обернений

вплив на динаміку інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України. Даний парадокс можна спробувати пояснити тим, що під дією інших факторів функціональна ознака зростала в той час, як прямі інвестиції з ЄС скорочувалися. Тобто, скорочення європейських інвестицій компенсувалося дією інших факторів, що забезпечували зростання інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України.

Зростання трудової міграції жителів сільських

територій в країни ЄС справляє сильний позитивний вплив на збільшення інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України. Іншими словами, депопуляція сільських територій за рахунок трудової еміграції їх жителів позитивно впливає на динаміку функціональної ознаки. Дана суперечність пояснюється, якщо взяти до уваги короткострокову та довгострокову дію даного фактору. В короткостроковому періоді збільшення трудової еміграції сільських жителів в країни ЄС забезпечує підвищення доходів сільських домогосподарств, що зумовлює зростання рівня їх життя. Що ми наразі і спостерігаємо. Проте в довгостроковому періоді дія даного фактору має високий потенціал негативного впливу: погане виховання дітей в сім'ях із батьками трудовими мігрантами негативно позначиться на їхньому майбутньому здоров'ї, успіхах у здобутті освіти, побудові професійної кар'єри та створенні власної сім'ї.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, вплив європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України є багатовекторним. Серед факторів впливу доцільно виділити політичні, правові, економічні, культурні, тощо. Оцінка такого впливу важко піддається формалізації та розрахункам — значна частина факторів формують нову якість, а дію факторів кількісного впливу важко оцінити внаслідок наявності суттєвого часового лагу між почат-

ком їх дії та реакцією на них збоку національної соціально-економічної системи.

Серед факторів впливу європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України слід виділити економічні — економіка це сфера реалізації економічних інтересів людини і суспільства ступінь задоволення яких в значній мірі детермінує задоволення неекономічних інтересів — культурних, екологічних тощо. Економічний вплив європейської інтеграції на національну економіку, в тому числі на формування та розвиток людського капіталу її сільських територій, здійснюється через три внутрішні ринки — ринок товарів і послуг, ринок капіталу та ринок праці.

В результаті дослідження впливу на зміну результативної ознаки "інтегральний показник сталого розвитку людського капіталу сільських територій України" факторів "експорт сільськогосподарської сировини, млн дол.", "експорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі, млн дол.", "імпорт сільськогосподарської сировини, тис. дол.", "імпорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі, млн дол.", "прямі інвестиції з ЄС в сільське, лісове та рибне господарство України, млн дол." та "трудова міграція жителів сільських територій України в країни ЄС, осіб", вдалося з'ясувати, що найбільший позитивний ефект справляє збільшення експорту в ЄС українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі. У подальших дослідженнях планується дослідити перепони до сталого розвитку людського капіталу сільських територій України в умовах євроінтеграції.

Література:

1. Юхименко П.І., Паска І.М., Загурський О.М. Економічний підхід щодо формування людського капіталу в системі управління сільськими територіями. Економіка АПК. 2019. № 3. С. 71—78. DOI: 10.32317/2221-1055.201903071 (дата звернення 28.07.2024 р.).
2. Мацибора Т.В. Інвестиції як основа зростання аграрної економіки України. Економіка АПК. 2021. № 6. С. 68—78. DOI: 10.32317/2221-1055.202106068 (дата звернення 28.07.2024 р.).
3. Васильєва О.О. Людський капітал в агропромисловому комплексі. Причорноморські економічні студії. 2016. Випуск 11. С. 7—11.
4. Савіцька І.М. Відтворення людського капіталу сільської місцевості: сучасний стан та тенденції розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Випуск 8. Частина 2. С. 75—78.
5. Сокольська Т., Джегур Г., Поліщук С., Лобачова С. Значення людського капіталу у формуванні спроможних об'єднаних територіальних громад України. Аспекти публічного управління. 2021. Том 9. № 5. С. 36—46. DOI: 10.15421/152146 (дата звернення 28.07.2024 р.).
6. Сікора О.А. Аспекти розвитку людського капіталу у контексті зрівноваженого розвитку сільських територій. Ефективна економіка. 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?-or=1&z=3814> (дата звернення 28.07.2024 р.).
7. Корженівська Н., Ясінецька І. Беспалий І. Ефективність механізмів розвитку людського потенціалу сільських територій [Електронний ресурс]. Соціально-економічні проблеми і держава. 2021. Випуск 2 (25). С. 247—256. DOI: 10.33108/serp2022.02.247 (дата звернення 28.07.2024 р.).
8. Закон України "Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони" від 16.09.2014 р. № 1678-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 40. С. 2021.
9. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. Представництво України при Європейському Союзі. 2021. 15 квітня, 15:38. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/zona-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes> (дата звернення 28.07.2024 р.).
10. Статистичний збірник "Співробітництво між Україною та країнами ЄС" у 2021 році. К.: Державна служба статистики України, 2022. 52 с.
11. Україна в 2021 році отримає від ЄС EUR26 млн першого траншу за програмою підтримки розвитку сільського господарства. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/657210.html> (дата звернення 28.07.2024 р.).
12. Латос П. M&A Radar 2020: Україна. 2021. Березень. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2021/04/ma-radar-2020-ukr.pdf> (дата звернення 28.07.2024 р.).
13. Вперше за п'ять років. Недовіра до судової системи перешкоджає інвестиціям в Україну навіть більше, ніж корупція — опитування. NV Бізнес. 2020. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/dumka-investoriv-nedovira-do-sudiv-naybilshe-pereshkodzhaye-investiciyam-v-ukrajinu-50122922.html> (дата звернення 28.07.2024 р.).
14. Шевчук М. Бізнес по-українськи: що перешкоджає європейським інвестиціям? ІНФОРМЕР. 2023. URL: <https://informer.od.ua/news/biznes-po-ukrayinski-shho-pereshkodzhaye-yevropejskim-investitsiyam/> (дата звернення 28.07.2024 р.).

15. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках. Слово і діло. 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyu-valy-kordonom-2019-2021-rokax> (дата звернення 28.07.2024 р.).

16. Міграційний рух населення за типом місцевості у 2002—2021 роках. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/mr/mrn_tm_02_20_ue.xls (дата звернення 28.07.2024 р.).

17. International Migration Database. OECD Statistic. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG> (дата звернення 28.07.2024 р.).

References:

1. Yukhymenko, P.I., Paska, I.M. and Zahurskyi, O.M., (2019), "An economic approach to the formation of human capital in the management system of rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 71—78. DOI: 10.32317/2221-1055.201903071

2. Matsyibora, T.V., (2021), "Investments as a basis for the growth of ukraine's agrarian economy", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 68—78. DOI: 10.32317/2221-1055.202106068

3. Vasylieva, O.O., (2016), "Human capital in the agro-industrial complex", *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 11, pp. 7—11.

4. Savitska, I.M. (2016), "Reproduction of human capital in rural areas: current state and development trends" *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 8, no. 2, pp. 75—78.

5. Sokolska, T., Dzhehur, H., Polishchuk, S. and Lobachova, S., (2021), "The importance of human capital in the formation of capable united territorial communities of Ukraine", *Aspekty publichnoho upravlinnia*, vol. 9, no. 5, pp. 36—46. DOI: 10.15421/152146

6. Sikora, O.A., (2015), "Aspects of human capital development in the context of balanced development of rural areas", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3814> (Accessed 28 July 2024).

7. Korzhenivska, N., Yasinetska, I. and Bespalyi, I. (2021), "The efficiency of mechanisms for the development of human potential in rural areas", *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, vol. 2 (25), pp. 247—256. DOI: 10.33108/sepd2022.02.247

8. Verkhovna Rada of Ukraine, (2014), The Law of Ukraine "On the ratification of the association agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European

Atomic Energy Community, and their Member States, on the other hand", *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 40, p. 2021.

9. Mission of Ukraine to the European Union (2021), "Free trade zone between Ukraine and the EU", Available at: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/zona-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes> (Accessed 28 July 2024).

10. State Statistics Service of Ukraine (2021), *Statystychnyj zbirnyk "Spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta krainamy YeS" u 2021 rotsi* [Statistical Compendium "Cooperation between Ukraine and EU countries in 2021"], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

11. Interfax (2020), "Ukraine will receive EUR 26 million from the EU as the first tranche in 2021 via the Agricultural Development Support Program". Available at: <https://interfax.com.ua/news/economic/657210.html> (Accessed 28 July 2024).

12. Latos, P. (2021), "M&A Radar 2020: Ukraine", KPMG, Available at: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2021/04/maradar-2020-ukr.pdf> (Accessed 28 July 2024).

13. NV Business (2020), "For the first time in five years. Distrust in the judicial system hinders investments in Ukraine even more than corruption — survey", Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/dumka-investoriv-nedovira-do-sudiv-naybilshe-pereshkodzhaye-investiciyam-v-ukrajinu-50122922.html> (Accessed 28 July 2024)

14. Shevchuk, M. (2023), "Business in Ukrainian way: what hinders European investments?", *Informer*, Available at: <https://informer.od.ua/news/biznes-po-ukrayinski-shho-pereshkodzhaye-yevropejskim-investitsiyam/> (Accessed 28 July 2024).

15. Slovo i Dilo (2021), "Labor migration: How many Ukrainians worked abroad in 2019-2021", Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (Accessed 28 July 2024).

16. State Statistics Service of Ukraine, (2021), "Migration movement of the population by type of locality in 2002-2021" Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/mr/mrn_tm_02_20_ue.xls (Accessed 28 July 2024).

17. OECD Statistic (2022), "International Migration Database", Available at: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG> (Accessed 28 July 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.09.2024 р.

УДК 005.336.2

М. В. Адаменко,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри публічного управління та менеджменту, Відокремлений підрозділ Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій у м. Кривий Ріг
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0738-1067>

Є. С. Іванов,

здобувач ступеня доктор філософії, кафедра менеджменту та адміністрування,
Криворізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4984-0321>

Р. В. Короленко,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку, Криворізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2346-3350>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.77

КЛАСИФІКАЦІЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВА

М. Adamenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Public Administration and Management,
Separate Subdivision of the Zaporizhzhia Institute of Economics and Information Technologies in Kryvyi Rih

Ie. Ivanov,

Postgraduate student, Department of Management and Administration,
Kryvyi Rih National University

R. Korolenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Finance of Business
Subjects and Innovative Development, Kryvyi Rih National University

CLASSIFICATION OF COMPETENCIES OF THE ENTERPRISE'S EMPLOYEES

У статті описані результати наукового дослідження класифікаційних ознак та різновидів компетентностей працівників в межах управління персоналом підприємств. Виявлено, що у науковій літературі існує велика кількість різноманітних наукових поглядів щодо класифікації компетентностей працівників. Зроблено висновок про широке коло різновидів компетентностей, виокремлення яких науковцями відбувається враховуючи концепт їхнього дослідження, залежно від сфери діяльності, галузевої приналежності підприємств, професійної спрямованості працівників та інших чинників. Сформоване авторське бачення класифікації компетентностей працівників підприємства. Запропоновано виокремлювати такі класифікаційні ознаки компетентностей працівників: за роллю у діяльності; за рівнем сформованості; за рівнем персоналізації; за місцем прояву; за сферою прояву; за функціональною приналежністю; за тривалістю; за місцем набуття глибиною розвитку; за реакцією прояву; за спрямованістю розвитку та за рівнем усвідомлення.

The article describes the results of a scientific study of the classification features and types of employee competencies within the personnel management of enterprises. It was found that in the scientific literature there are a large number of different scientific views on the classification of employee competencies, but a unified approach has not been found. The article systematizes the views of scientists on the types of competencies of the enterprise's employees. A conclusion was made about a wide range of varieties of competencies, which are distinguished by scientists taking into account the concept of their research, depending on the field of activity, industry affiliation of enterprises, professional orientation of employees and other factors. Taking into account the relevance and perspective of the study of personnel management of the enterprise based on the competence approach, in the article, based on the systematization of the views of scientists,

the author's vision is formed regarding the classification features of the competences of the enterprise's employees. This will make it possible to form a methodical approach to assessing the integral level of competence of an employee of the enterprise in the future. It is proposed to single out the following classification features of the competences of the enterprise's employees: by role in the activity; by level of formation; by level of personalization; by place of manifestation; by the field of manifestation; by functional affiliation; by duration; by the depth of development; according to the reaction of the manifestation; by direction of development and level of awareness. According to these classification features, various types of employee competencies are identified. In contrast to existing approaches, the proposed classification clarifies the names of classification features according to the substantive essence of the types of competencies that these features group together. It is proposed to group adaptive, extreme, and situational competencies into a single classification feature, as they characterize the reactions of their manifestation during employees' work activities. Additionally, it is suggested to group learning, experiential, research, and innovative competencies, which are characterized not only by the place of competency acquisition but also by the depth of development-from those acquired through learning to innovative ones, developed to the level of generating innovations.

Ключові слова: компетентність, види компетентностей, класифікаційна ознака, систематизація, управління.

Key words: competency, types of competencies, classification feature, systematisation, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЗАВДАННЯМИ

Українські підприємства, які функціонують в умовах війни та геополітичних викликів, стикаються з великими проблемами не лише в організації виробничого процесу та реалізації продукції, а й у необхідності залучення висококваліфікованого та вмотивованого персоналу. Діяльність підприємств в умовах війни вимагає особливих знань і навичок від працівників, необхідності оцінювання рівня їхньої компетентності з боку керівництва. Адже важливою складовою успіху є належний рівень компетентності працівників підприємств. Оскільки організації прагнуть до досконалості та адаптивності, розуміння та вимірювання компетенцій працівників надає цінну інформацію для прийняття стратегічних рішень та сталого розвитку. Також дослідження компетенцій стає важливим аспектом управління персоналом та розвитку бізнесу, що дозволяє підприємствам визначити сильні та слабкі сторони працівників, розробити стратегії їхнього розвитку та підвищити ефективність свого функціонування. Забезпечення працівників необхідними навичками та знаннями стає ключовим завданням для ефективної діяльності в умовах загрози та небезпеки.

Якість та ефективність виробничої діяльності залежить від того, наскільки персонал підприємства володіє не лише знаннями в професійній діяльності, а й широким спектром компетентностей, включаючи комунікативні вміння, лідерські якості, адаптивність до змін та інше. Професійність, робочий досвід та здат-

ність адаптуватися до змін у виробничому середовищі стають основою високої продуктивності та ефективності.

При побудові системи оцінювання рівня компетентності персоналу підприємства важливим стає дослідження класифікації компетентностей працівників різних категорій, професій, рівнів кваліфікації тощо. Розуміння такої класифікації та визначення видів компетентностей дозволяє побудувати систему показників і критеріїв при оцінюванні працівників підприємства, а також визначити управлінські напрями їхнього подальшого професійного розвитку за компетентнісним підходом.

Сучасні аспекти дослідження компетентності персоналу підприємств активно обговорюються у наукових та професійних колах. Однак, існуючі класифікації компетентностей працівників часто є дисперсними та не завжди відповідають вимогам сучасного ринку праці та індивідуальним особливостям різних сфер професійної діяльності. Це знижує дієвість існуючих систем оцінювання та розвитку персоналу підприємств на основі компетентнісного підходу. Враховуючи сказане актуальності набуває дослідження формування класифікації компетентностей працівників, як б відповідала сучасним вимогами в межах системи управління персоналом підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням класифікації компетентностей працівників підприємств та організації приділяється увага у працях вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких Жиховська О. [1],

Насад Н. [2], Помилуйко В. [3], Спіцина А. [4], Криворучко О., Ковальова О. [5], Єльнікова Г. [6], Селіванов С. [7], Прохоровська С. [8], Руденко М., Хуторна М., Гаряга Л., Кочума І. [9], Дідик І. [10], Пометун О. [11], Сташевський З. [12], Корольов Д. [13], Цільмак О. [14], Леськова С. [15], Ситник Н. [16], Ратнюк І. [17], Хілуха О. [18], Дармиць Р. [19] та інших. Однак, погляди науковців різняться як внаслідок концепцій проведених ними досліджень, так і внаслідок сфер застосування, специфіки професійної діяльності персоналу, належності до певної галузі тощо. Автори досліджених праць приділяли увагу професійній компетентності та її складовим [1; 2; 4]; досліджували різновиди компетентностей в межах класифікаційних ознак, які їм відповідають [3; 14; 19]; вивчали види компетентностей в межах окремих сфер діяльності працівників [5—7; 9; 12; 13; 17; 18]; розглядали окремі види компетентностей працівників в межах оцінювання та управління із застосуванням компетентнісного підходу [8; 10; 11; 15; 16]. Потрібно зазначити, що дослідження наявних класифікацій компетентностей працівників має вплив на формування системи управління персоналом підприємств на основі компетентнісного підходу, оскільки дозволяє побудувати обґрунтовану систему оцінювання та розвитку працівників. Тому важливо детально вивчати цей аспект та удосконалювати наявні класифікації, доповнюючи їх класифікаційними ознаками та різновидами відповідно сучасних викликів.

Отже, для обґрунтування власного підходу до класифікації компетентностей працівників в системі управління персоналом підприємства доцільно розглянути існуючі підходи, які наводяться у наукових публікаціях. При цьому потрібно зазначити, що сучасні вимоги досліджень у сфері управління персоналом потребують не лише систематизації наявних позицій науковців, а й системного підходу до класифікації компетентностей працівників.

Оскільки існують різні погляди до визначення сутності компетентності працівника, що обумовлює різноманіття виокремлення класифікаційних ознак, потрібно надати авторське тлумачення цієї економічної категорії з метою подальшого дослідження. Отже, компетентність працівника у даній статті визначається як його здатність/готовність ефективно здійснювати професійну діяльність на основі набутого рівня володіння компетенціями. А компетенцією є сукупність індикаторів професійної поведінки працівників різних професій та кваліфікацій з урахуванням особливостей вироб-

ничого, організаційного, управлінського процесу та сучасних умов економічного розвитку підприємства [20]. Такий науковий погляд показує відмінність між поняттями "компетенція" та "компетентність" працівника та обумовлює дослідження їхніх видів відокремлено.

Досліджуючи проблему класифікації компетентностей працівників підприємств виявлено, що деякі науковці ототожнюють їх з компетенціями, вивчаючи їх види. Інші — розділяють види компетенцій та компетентностей працівників, виокремлюючи видові структури як для компетенцій, так і для компетентностей. Потрібно зазначити, що у сфері управління персоналом існуючі класифікації компетентностей працівників недостатньо вивчені. Багато досліджень проведено в освіті, які також стали підґрунтям у даній статті.

Огляд літературних джерел показав, що найчастіше науковці виділяють дві групи компетентностей працівників: загальні та професійні (фахові). Загальні компетентності працівників науковці також називають ключовими або базовими. Що стосується інших класифікаційних груп, то відповідно до них погляди науковців суттєво різняться.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Зважаючи на актуальність та перспективність дослідження управління персоналом підприємства на основі компетентнісного підходу, ця стаття покликана сформувати авторське бачення щодо класифікації компетентностей працівників. Їхня систематизація відповідно до класифікаційних ознак дозволить у подальшому сформувати методичний підхід до оцінювання інтегрального рівня компетентності працівника підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим етапом наукового дослідження є аналіз та узагальнення наявних теоретичних підходів до класифікації компетентностей працівників підприємства. Кожна галузь має свої унікальні вимоги та навички, і тому важливо враховувати цей контекст при розробці класифікації. Для удосконалення класифікації компетентностей працівників підприємства доцільно систематизувати існуючі погляди науковців. Визначення компетентності працівників відбувається через оцінювання їхньої здатності до здійснення професійної діяльності на основі володіння компетенціями, тому часто види компетентностей та компетенцій працівників ототожнюються, що ми вважаємо помилковим.

Таблиця 1. Систематизація поглядів науковців на різновиди компетентностей працівників підприємства

Види компетентностей	Автори																		
	Жихорська О. [1]	Насад Н. [2]	Помилуйко В. [3]	Спіщина А. [4]	Кривоурчко О., Ковальова О. [5]	Сельнікова Г. [6]	Селіванов С. [7]	Прохоровська С. [8]	Руденко М., Хуторна М. та ін. [9]	Дідик А. [10]	Пометун О. [11]	Сташевський З. [12]	Королюв Д. [13]	Цільмак О. [14]	Леськова С. [15]	Ситник Н. [16]	Ратнюк І. [17]	Хілуха О. [18]	Дарміць Р. [19]
Адаптивна								+											
Адміністративна				+															
Аналітична				+															
Виробнича				+															
Громадянська						+													
Діяльнісна														+					
Екстремальна				+															
Загальна (базова)						+		+		+					+			+	+
Загальногалузева											+								
Загальнокультурна				+		+								+					
Здоров'язберігаюча						+								+					
Інструментальна															+				
Інтегральна												+	+						
Інформаційна	+			+		+		+						+					+
Ключова					+	+					+			+				+	
Комунікативна	+			+				+						+					+
Корпоративна					+											+			
Лідерська																	+		
Методична								+						+					
Міжособистісна			+												+				+
Навчальна						+								+					
Організаційна	+			+									+						
Особистісна			+		+		+	+						+	+	+			+
Оцінювальна				+															
Професійна (трудова)	+	+		+	+		+	+	+					+	+	+		+	+
Психологічна	+			+			+						+	+					
Психофізіологічна				+															
Правова	+													+					
Предметна											+					+			
Системна		+													+				
Ситуаційна																			+
Соціальна	+			+		+	+						+	+		+			+
Спеціально-фахова				+		+	+			+				+					
Творча									+					+					
Технічна									+								+		+
Технологічна	+													+					
Управлінська	+			+	+	+	+									+	+	+	+
Функціональна																			+
Цільова												+							
Цифрова								+											

Джерело: складено авторами на основі огляду праць [1–19].

Тому що, як раніше було визначено, компетенції та компетентності працівників мають різне підґрунтя формування.

Розглядаючи погляди науковців на класифікацію компетентностей працівників підприємств можна зробити висновки про відсутність єдиного підходу за видовою ознакою (табл. 1). Залежно від сфери діяльності, галузевої приналежності, професійної спрямованості працівника та інших чинників науковці виокремлюють різні види компетентностей.

Загалом можна налічити до пів сотні їх видів: від професійної або управлінської ком-

петентності, які досліджуються багатьма науковцями, до виробничої або будь-якої іншої, що розглядаються вузькоспеціалізовано в межах концепту досліджень окремих авторів.

Також можна зауважити, що більшість науковців, праці яких було досліджено, не класифікують компетентності працівників підприємства, а визначають лише їхню видову структуру. Є поодинокі наукові дослідження, у яких сформовано класифікацію (типологію) компетентностей працівників [19]. Не зменшуючи важливості та цінності даного дослідження вважаємо, що деякі класифікаційні ознаки

Таблиця 2. Класифікація компетентностей працівників підприємства

Класифікаційна ознака	Види компетентностей	
За роллю у діяльності	Ключова (основна); інтегральна.	
За рівнем сформованості	Загальна (базова); загальногалузева; спеціально-фахова; предметна.	
За рівнем персоналізації	Особистісна; міжособистісна; корпоративна.	
За місцем прояву	Адміністративна; виробнича; технічна; технологічна.	
За сферою прояву	Професійна (трудова)	Діяльнісна; виробнича; інформаційна; цифрова; лідерська; комунікаційна; підприємницька; творча та інші.
	Соціальна	Здоров'язберігаюча; громадянська; загальнокультурна; психологічна; правова та інші.
За функціонального приналежністю	Функціональна	Аналітична; методична; організаційна; оцінювальна; прогностична; управлінська та інші.
За тривалістю	Короткострокового застосування; довгострокового застосування.	
За місцем набуття та глибиною розвитку	Навчальна; досвідна; дослідницька; інноваційна.	
За реакцією прояву	Адаптивна; екстремальна; ситуаційна.	
За спрямованістю розвитку	Стала; прогресуюча; регресуюча.	
За рівнем усвідомлення	Усвідомлена; частково усвідомлена; неусвідомлена.	

Джерело: запропоновано авторами.

та види компетентностей, які їм відповідають, потребують уточнення. Так, наприклад, вважаємо хибним різновид — вроджені компетентності працівників (ознака — за першопричиною виникнення), оскільки компетентність працівника — це його здатність ефективно здійснювати професійну діяльність на основі певних професійних знань, вмінь, навичок, досвіду тощо. Отже, може бути набута чи розвинена компетентність працівника, однак ніяк не вроджена. Також в ознаці за рівнем усвідомлення Р. Дарміць наводить такі різновиди компетентностей управлінських працівників як усвідомлена та неусвідомлена некомпетентність. Вважаємо, що це є зайвим, оскільки автор наводить типологію компетентностей, а їх відсутність у даному випадку не є об'єктом дослідження.

Досліджуючи сучасні наукові публікації українських учених щодо класифікації та видової структури компетентностей працівників [1—19] запропоновано об'єднати наведені у табл. 1 різновиди компетентностей (доповнивши їх й іншими) у групи за окремими класифікаційними ознаками. Авторське бачення такої класифікації в межах дослідження управління персоналом підприємств на основі компетентнісного підходу наведено у табл. 2. Дані класифікаційні ознаки та різновиди компетентностей працівників підприємства можуть бути доповнені і розширені відповідно до цілей та запитів наукових досліджень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведені дослідження дозволили зробити висновок про необхідність подальших розвідок різновидів компетентностей та їхніх класифікаційних ознак в процесі ефективного управління персоналом підприємства. Виявлено, що у науковій літературі існує велика кількість різноманітних наукових поглядів щодо класифікації компетентностей працівників. Зроблено висновок про широке коло їхніх різновидів, виокремлення яких науковцями відбувається враховуючи концепт дослідження компетентностей працівників, сфери діяльності та галузевої приналежності підприємств, професійної спрямованості персоналу та інших чинників. За критичним оглядом останніх наукових публікацій зроблено систематизацію поглядів науковців на різновиди компетентностей працівників підприємства, яку застосовано для групування даних різновидів за класифікаційними ознаками. Це дозволило сформулювати авторське бачення класифікації компетентностей працівників підприємства та виокремлювати такі їх класифікаційні ознаки: за роллю у діяльності; за рівнем сформованості; за рівнем персоналізації; за місцем прояву; за сферою прояву; за функціональною приналежністю; за тривалістю;

за місцем набуття та глибиною розвитку; за реакцією прояву; за спрямованістю розвитку та за рівнем усвідомлення. На відміну від існуючого в запропонованій класифікації компетентностей працівників підприємства уточнено назви класифікаційних ознак відповідно до змістовної сутності різновидів компетентностей, які ці ознаки об'єднують в одну групу. Запропоновано виокремлювати в одну класифікаційну ознаку адаптивну, екстремальну та ситуаційну компетентності, які характеризують реакції їхнього прояву в процесі трудової діяльності працівників. Також запропоновано виокремлювати в одну групу навчальну, досвідну, дослідницьку та інноваційну компетентності, які характеризуються не лише за місцем набуття компетентності (під час навчання, отримання досвіду тощо), але й за глибиною розвитку від навчальних (початково сформованих у ході навчання) до інноваційних (розвинених до рівня експерта, що може пропонувати продукувати та впроваджувати інновації). Проведені дослідження щодо удосконалення класифікації компетентностей працівників можуть стати основою при формуванні методичного підходу до оцінювання персоналу підприємства.

Література:

1. Жиховська О.В. Структура професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу вищого навчального закладу. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. № 2 (27). С. 12—21.
2. Насад Н.В. Професійна компетентність підґрунтя професійного розвитку персоналу. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 13. С. 632—635.
3. Помилуйко В. Ю. Психологія розвитку ключових компетентностей дорослих у процесі корпоративного навчання: монографія. Переяслав-Хмельницький (Київська область): Домбровська Я. М., 2020. 468 с.
4. Спіцина А.Є. Значення професійної компетентності персоналу в умовах конкуренції. Вісник Національного транспортного університету. Вип. № 2 (51): Серія "Економічні науки". 2022. С. 269—275. DOI: <https://doi.org/10.33744/2308-6645-2022-2-52-269-275>
5. Криворучко О. М., Ковальова О. П. Оцінка компетентностей менеджменту корпорацій. Економіка транс. комплексу: зб. наук. пр. 2022. Вип. 39. С. 45—54.
6. Єльнікова Г.В. Компетентнісний підхід до моделювання професійної діяльності керівника вищого навчального закладу. Теорія та методика управління освітою. 2010. №4. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_4/6.pdf
7. Селіванов С.В. Компетентнісний підхід до управління кадровим потенціалом державної служби України. Менеджер. 2018. № 1 (78). С. 146—156.
8. Прохоровська С. Компетентнісний підхід в управлінні персоналом. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2018. №23. URL: <http://rarrpsu.wunu.edu.ua/index.php/rarrpsu/article/view/245/253>
9. Руденко М., Хуторна М., Гаряга А., Кочума І. Компетентнісний підхід в оцінці персоналу фінансових установ. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2023. № 1. С. 80—89.
10. Дідик І.М. Метод діагностики компетентностей персоналу в умовах полівекторного розвитку. Економіка: реалії часу. 2016. № 1 (23). С. 167—177.
11. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К.: К.І.С. 2004. С. 15—25.
12. Сташевський З.П. Моделі та механізми формування компетентності персоналу ІТ-проектів. Автореферат дис. ... канд. техн. наук / 05.13.22. Львів: ЛДУБЖ. 2015. 23 с.
13. Корольов Д.С. Формування команд у топ-менеджменті корпорацій на основі компетентнісного підходу. Дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії / 073 Менеджмент. Полтава: ПДАУ. 2021. 205 с.
14. Цільмак О.М. Складові структури компетентностей. Наука і освіта. 2009. № 1—2. С. 128—135.
15. Леськова С.В. Компетентнісний підхід в управлінні кадровим потенціалом сучасного підприємства. Трансформаційна економіка. 2023. № 3 (03). С. 26—31.
16. Ситник Н.І. Компетентнісний підхід в управлінні людськими ресурсами. Економічний вісник НТУУ "КПІ". 2010. № 7. С. 121—125.
17. Ратнюк І.І. Класифікація компетентностей з управління проектами співробітників ІТ-компаній. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2020. Вип. 2 (47). С. 141—146.
18. Хілуха О.А. Оцінка компетентностей менеджерів в системі корпоративного управління на основі використання матриці попарних рівнянь. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2018. № 1. С. 259—271.

19. Дарміць Р.З. Оцінювання та розвиток компетентностей працівників апарату управління підприємств. Автореферат дис. ... канд. екон. наук / 08.00.04. Львів: НУ "Львівська політехніка". 2020. 31 с.

20. Короленко Р.В., Іванов Є.С., Адаменко М.В. Компетенція, компетентність та компетентнісний підхід в управлінні персоналом підприємства. Ефективна економіка. 2023. № 9. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2190>

References:

1. Zhykhovs'ka, O.V. (2015), "The structure of professional competence of educational and support staff of a higher educational institution", *Aktual'ni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky*, vol. 2 (27), pp. 12—21.

2. Nasad, N.V. (2017), "Professional competence is the basis of professional development of personnel", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 13, pp. 632—665.

3. Pomylyjko, V.Yu. (2020), *Psykholohiia rozvytku kliuchovykh kompetentnostej doroslykh u protsesi korporatyvnoho navchannia* [Psychology of development of key competences of adults in the process of corporate training], Dombrovs'ka Ya.M., Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj, Ukraine.

4. Spitsyna, A.Ye. (2022), "The importance of professional competence of staff in competitive conditions", *Visnyk Natsional'noho transportnoho universytetu. Serii "Ekonomichni nauky"*, vol. 2 (51), pp. 269—275. DOI: <https://doi.org/10.33744/2308-6645-2022-2-52-269-275>

5. Kryvoruchko, O.M. and Koval'ova, O.P. (2022), "Assessment of corporate management competencies", *Ekonomika transp. kompleksu*, vol. 39, pp. 45—54.

6. Yel'nikova, H.V. (2010), "A competent approach to modeling the professional activity of the head of a higher educational institution", *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu*, vol. 4, available at: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_4/6.pdf (Accessed 25 Aug 2024).

7. Selivanov, S.V. (2018), "A competent approach to the management of personnel potential of the civil service of Ukraine", *Menedzher*, vol. 1 (78), pp. 146—156.

8. Prokhorovs'ka, S. (2018), "Competency approach in personnel management", *Rehional'ni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*, vol. 23, available at: <http://rarrpsu.wunu.edu.ua/index.php/rarrpsu/article/view/245/253> (Accessed 25 Aug 2024).

9. Rudenko, M. Khutorna, M. Hariaha, L. and Kochuma, I. (2023), "Competency approach in evaluating the personnel of financial institutions", *Ekonomichnyj chasopys Volyn's'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, vol. 1, pp. 80—89.

10. Didyk, I.M. (2016), "A method of diagnosing personnel competencies in conditions of multi-vector development", *Ekonomika: realii chasu*, vol. 1 (23), pp. 167—177.

11. Pometun, O.I. (2004), "Theory and practice of consistent implementation of the competence approach in the experience of foreign countries", *Kompetentnisnyj pidkhid u suchasniy osviti: svitoviy dosvid ta ukrains'ki perspektyvy*, K.I.S., Kyiv, Ukraine, pp. 15—25.

12. Stashevs'kyj, Z.P. (2015), "Models and mechanisms of competence formation of IT project personnel", Abstract of Ph.D. dissertation, LDUBZh, L'viv, Ukraine.

13. Korol'ov, D.S. (2021), "Formation of teams in the top management of corporations based on the competence approach", Ph.D. Thesis, PDAU, Poltava, Ukraine.

14. Tsil'mak, O.M. (2009), "Component structures of competencies", *Nauka i osvita*, vol. 1—2, pp. 128—135.

15. Les'kova, S.V. (2023), "A competent approach in managing the personnel potential of a modern enterprise", *Transformatsijna ekonomika*, vol. 3 (03), pp. 26—31.

16. Sytnyk, N.I. (2010), "Competency approach in human resources management", *Ekonomichnyj visnyk NTU "KPI"*, vol. 7, pp. 121—125.

17. Ratniuk, I.I. (2020), "Classification of project management competencies of employees of IT companies", *Naukovyj visnyk Uzhhorod's'koho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsial'na robota*, vol. 2 (47), pp. 141—146.

18. Khilukha, O.A. (2018), "Evaluation of the competencies of managers in the corporate management system based on the use of the matrix of paired equations", *Marketynh i menedzhment innovatsij*, vol. 1, pp. 259—271.

19. Darimits', R.Z. (2020), "Evaluation and development of competences of employees of the management apparatus of enterprises", Abstract of Ph.D. dissertation, NU "L'viv's'ka politekhnika", L'viv, Ukraine.

20. Korolenko, R.V. Ivanov, Ye.S. and Adamenko, M.V. (2023), "Competence, competency and competence-based approach in personnel management of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol. 9, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2190> (Accessed 25 Aug 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.09.2024 р.

УДК 338.47

В. О. Задоя,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту,

Український державний університет науки і технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9408-4978>**С. А. Костюк,**

аспірант кафедри економіки та менеджменту,

Український державний університет науки і технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-7780-5283>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.84

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАЛІЗНИЧНИХ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ УКРАЇНИ

V. Zadoia,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics
and Management, Ukrainian State University of Science and Technology

S. Kostyuk,

Postgraduate student of the Department of Economics and Management,
Ukrainian State University of Science and Technology

MODERN CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF RAILWAY FREIGHT TRANSPORTATION IN UKRAINE

В статті проаналізовано сучасні виклики та перспективи розвитку залізничних вантажних перевезень в Україні. Використано методи порівняльного аналізу, зокрема аналіз статистичних даних 2021—2023 років, що дозволило виявити зміну обсягів перевезень залізничним та автомобільним транспортом. Результати дослідження демонструють значне зниження обсягів залізничних перевезень через руйнування інфраструктури, тоді як автомобільні перевезення показали кращу адаптивність. Наукова новизна полягає у представленні табличних даних, які висвітлюють основні обмежуючі фактори експорту через західні залізничні переходи. Стаття також містить пропозиції щодо інтеграції нових технологій для підвищення ефективності транспортної системи.

У статті проаналізовано сучасні виклики та перспективи розвитку залізничних вантажних перевезень в Україні в умовах війни. Розглянуто ключові тенденції, зокрема зниження частки залізничних перевезень на користь автомобільних, що пояснюється як економічними факторами, так і проблемами залізничної інфраструктури, зокрема її пошкодженнями через військові дії. Використано методи порівняльного та системного аналізу, включаючи аналіз статистичних даних 2021-2023 років, що дозволило виявити зміну обсягів перевезень залізничним і автомобільним транспортом. Результати дослідження показують суттєве зниження обсягів залізничних перевезень через руйнування інфраструктури, дефіцит тягових засобів і необхідність перепланування маршрутів, тоді як автомобільні перевезення продемонстрували вищу адаптивність. Наукова новизна полягає у виявленні та систематизації ключових обмежуючих факторів експорту через західні залізничні переходи, з подальшими пропозиціями щодо інтеграції новітніх цифрових технологій для підвищення ефективності й адаптивності транспортної системи в умовах сучасних викликів.

The article analyzes the current challenges and prospects for the development of railway freight transportation in Ukraine in the context of war. Key trends are examined, notably the reduction in the share of rail transport in favor of road freight, driven by both economic factors and infrastructural problems, particularly damage due to military actions. The research uses comparative and systematic analysis methods, including the analysis of statistical data from 2021-2023, which enabled the identification of changes in the volumes of transportation by rail and road. The results highlight a significant decrease in rail freight volumes, attributed to the destruction of infrastructure, a shortage of traction equipment, and the need to redesign routes, while road transport has demonstrated higher adaptability to these challenges. The scientific novelty lies in identifying and systematizing the key limiting factors for exports through western railway crossings, with further recommendations on integrating new digital technologies to improve the overall efficiency and adaptability of the transport system amid modern challenges.

The study underscores the broader impact of these trends on Ukraine's logistics and economic stability, with railway and road transport playing vital roles in sustaining economic activity. Notably, road freight has gained prominence due to its flexibility, with its share surpassing rail for the first time in 2022. However, the railway sector retains a strategic role in long-distance and bulk cargo transportation, which remains essential for the national economy. The article offers strategic recommendations for overcoming the challenges faced by the railway sector, including modernizing infrastructure, leveraging technological innovations, and strengthening international partnerships. These steps aim to enhance the resilience and efficiency of Ukraine's transport system, ensuring more sustainable and adaptive logistics solutions for the future, particularly in the context of ongoing geopolitical instability and economic recovery. The integration of these measures is critical for maintaining supply chain stability and supporting the post-war rebuilding of the country's transport infrastructure.

Ключові слова: Транспортна система України, залізничні перевезення, військова агресія, вантажоперевезення, інфраструктура, логістика.

Key words: Transport system of Ukraine, railway transportation, military aggression, freight transportation, infrastructure, logistics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Залізничні перевезення вантажів є ключовою складовою логістичних процесів, що забезпечують ефективне функціонування ланцюгів постачання матеріально-технічних засобів. Сучасні логістичні системи активно використовують різноманітні види транспорту для забезпечення доставки матеріальних потоків від виробників до кінцевих споживачів. Цей процес є надзвичайно важливим для підтримання економічної стабільності, особливо у контексті війни в Україні, яка суттєво вплинула на структуру і логістику транспортних перевезень.

Виділення сфери транспортування в окрему галузь управління стало наслідком кількох важливих факторів. Високий рівень тарифів на перевезення, який іноді складає до 50% від загальних витрат на логістичні операції [1], робить доставку товарів значним фінансовим викликом для промислових підприємств. Окрім цього, транспортна система відіграє важливу роль у забезпеченні надійного і стабільного постачання товарів, яке має важливе значення у ланцюгах поставок від виробників до споживачів.

Зміни у структурі транспортних перевезень в Україні за останні роки підтверджують їхню динамічність. Частка залізничних перевезень, що історично домінувала на ринку, суттєво зменшилася. Якщо у 2009 році залізничний транспорт займав 77% у загальному обсязі перевезень, то до 2021 року ця частка скоротилася до 50,5%, а у 2022 році — до 46,09%. Водночас частка автомобільних перевезень за цей період зросла з 21% до 53,05%, що пояснюється як загальноекономічними факторами, так і специфічними проблемами залізничного транспорту [2]. Серед основних причин скорочення

частки залізничного транспорту можна назвати підвищення цін, а також незадоволення споживачів якістю послуг. Водночас, з початком війни, перед залізницею постали нові виклики: руйнування інфраструктури, дефіцит тягових засобів та необхідність перепланування маршрутів через зону бойових дій.

Автомобільні перевезення, навпаки, виявилися більш адаптивними до нових умов. Розвиток логістичної інфраструктури, будівництво нових доріг та зростання парку транспортних засобів сприяли їх домінуванню в останні роки. Вперше за десятиліття, частка автомобільних перевезень перевищила залізничні, досягнувши 53,05% у 2022 році [3]. Цей ріст пояснюється не лише війною, але й активним розвитком рітейлу та e-commerce, які вимагають швидких і гнучких логістичних рішень.

Щодо вантажообігу, залізничний транспорт все ще займає досить міцні позиції, оскільки забезпечує перевезення вантажів на значні відстані. Середня відстань, на яку перевозиться одна тонна вантажу залізницею, перевищує 500 км, що робить його ефективним для транспортування великогабаритних та важких вантажів [3].

Аналізуючи наукові дослідження у сфері залізничних вантажних перевезень, можна відзначити внесок таких українських науковців, як Бараш Ю., Дикань В., Кулаєв Ю., Токмакова І., Чаркіна Т., Задоя В., Компанієць В., Корінь М., Обруч Г. та інші. Їх праці зосереджені на вивченні проблем залізничної транспортної інфраструктури та оптимізації логістичних процесів. Однак, сучасні виклики вимагають більшої уваги до питань безпеки перевезень в умовах війни, інтеграції нових технологій і розробки адаптивних логістичних

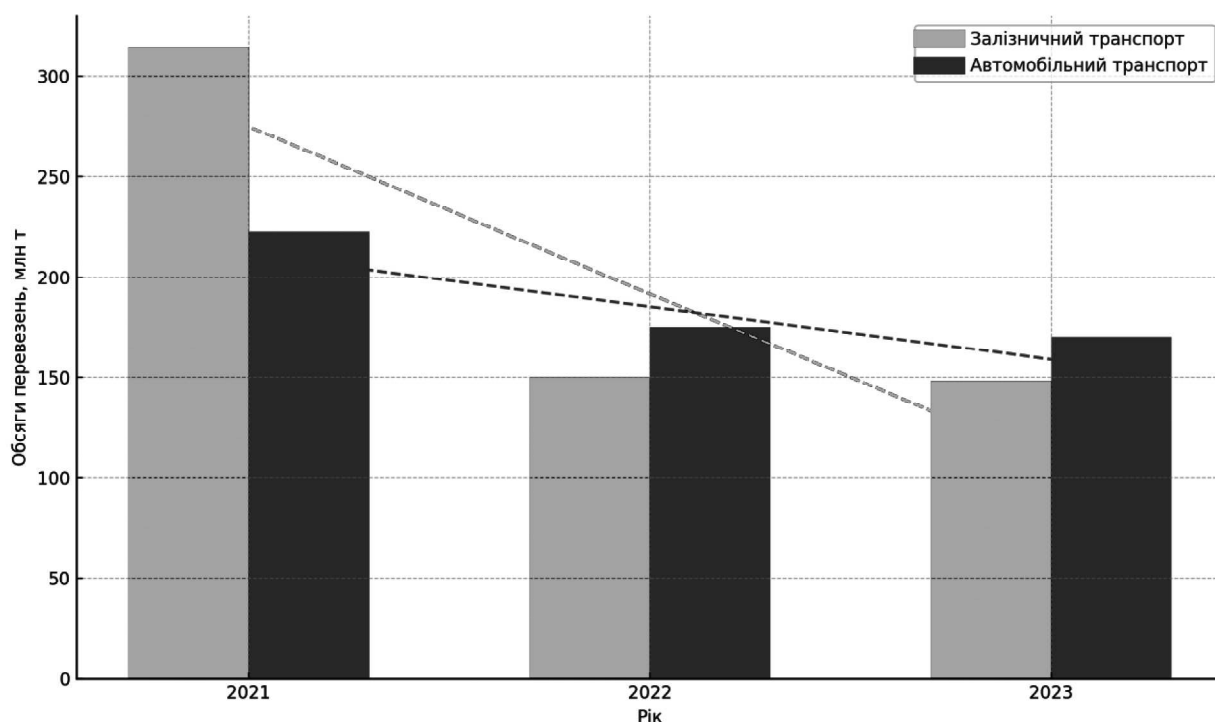

Рис. 1. Обсяги перевезення вантажів в Україні у 2021—2023 рр. залізничним та автомобільним транспортом, млн т

Джерело: [2].

моделей в умовах цифровізації, які враховують непередбачувані зміни в транспортній інфраструктурі. Також, недостатньо досліджено вплив цифрових технологій на інтеграцію залізничних та автомобільних перевезень, що могло б підвищити загальну ефективність транспортної системи України.

Слід також зазначити, що серед недоліків сучасних досліджень є недостатня увага до гуманітарного аспекту транспортних перевезень в умовах війни. Необхідно враховувати потреби внутрішньо переміщених осіб, важливість доставки гуманітарної допомоги та роль транспорту в підтримці економічної стабільності на регіональному рівні.

Загалом сучасна ситуація на ринку транспортних перевезень в Україні вимагає врахування не лише економічних показників, а й поточної геополітичної ситуації. Війна, яка триває, суттєво вплинула на інфраструктуру та операційні можливості транспортної системи. Необхідно розробити нові стратегії розвитку транспортних перевезень, особливо залізничного транспорту, враховуючи нові виклики і можливості.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження адаптивності автомобільного транспорту та необхідності модернізації залізничної системи для збільшення

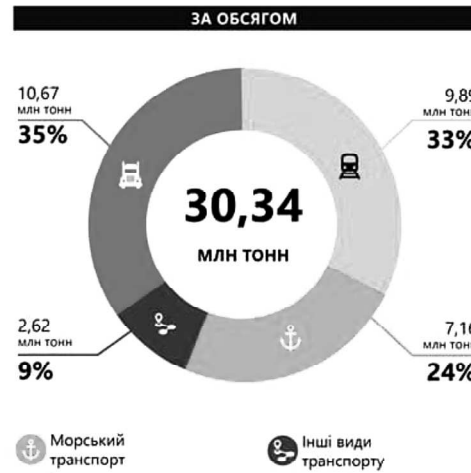
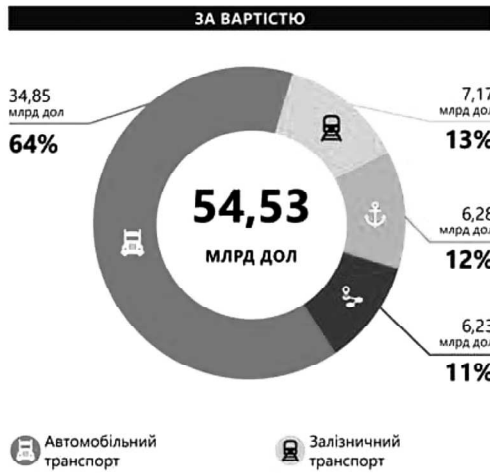
вантажоперевезень, зокрема шляхом інтеграції з європейською транспортною мережею.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах російської агресії, яка триває з 2022 року, транспортна система України зазнає значних випробувань. Залізничні та автомобільні перевезення залишаються ключовими засобами забезпечення економічної активності в країні, проте обидва види транспорту стикаються з серйозними викликами та обмеженнями.

Залізничний транспорт, який завжди відіграв важливу роль у вантажних перевезеннях, суттєво постраждав через військові дії. За підсумками 2022 року, обсяг вантажних перевезень залізничним транспортом скоротився на 52,1% порівняно з 2021 роком, досягнувши лише 150 млн тон. Найбільше зниження спостерігалось в березні 2022 року, коли обсяги перевезень скоротилися на понад 56,7%, що стало наслідком активних бойових дій та систематичних ударів по цивільній інфраструктурі, зокрема по залізничних шляхах та станціях. Незважаючи на поступове покращення в наступні місяці, загальні обсяги перевезень залишилися значно нижчими за довоєнні показники. Залізничний транспорт у 2023 році перевіз 148 млн тон вантажів, що також було менше,

СТРУКТУРА ІМПОРТУ

СТРУКТУРА ЕКСПОРТУ

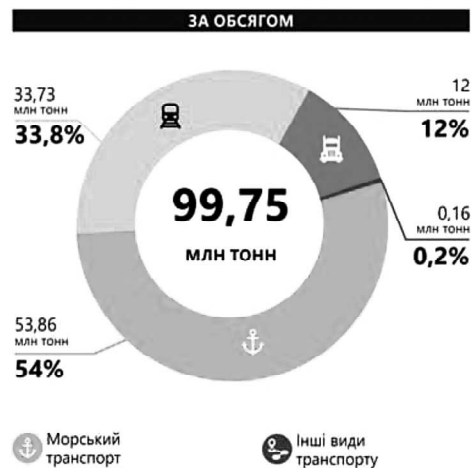
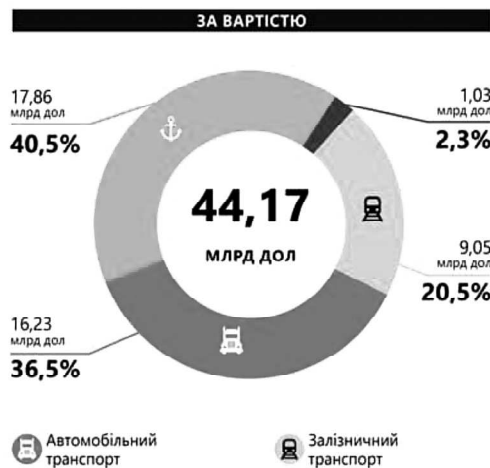

Рис. 2. Структура вітчизняного імпорту/експорту вантажів у 2022 р., %

Джерело: [4].

ніж у 2022 році, хоча позитивна динаміка спостерігалася в останньому кварталі року завдяки частковому розблокуванню портів [2] (рис. 1).

Автомобільний транспорт продемонстрував відносно менше зниження обсягів перевезень — на 22% у 2022 році, або 175 млн тон. Це свідчить про більшу гнучкість та адаптивність цього виду транспорту в умовах військових дій, хоча і він стикається з численними перешкодами, такими як руйнування дорожньої інфраструктури та блокування шляхів. Зокрема, експортні та

імпортні автомобільні перевезення зменшилися на 47,1% та 69,5% відповідно, що значною мірою обумовлено блокуванням морських портів і недостатньою пропускнуою здатністю прикордонних переходів на заході України.

У 2023 році спостерігалася значне зниження обсягів експортних перевезень вантажів, що суттєво вплинуло на економічну ситуацію в Україні. За 10 місяців 2023 року в експортному сполученні було перевезено лише 43,3 млн т вантажів, що на 15,5% менше, ніж у 2022 році. Зокрема, значну частку експорту складали зер-

Рис. 3. Пропускна здатність вантажних залізничних пропускних пунктів на кордоні Україна-Польща, вантаж. ваг.

Джерело: [6].

нові — 22,5 млн т, що становило 38% у загальній структурі експорту. Загалом, у 2022 році Україна експортувала майже 99,8 млн т товарів, при цьому імпорту становив понад 30,34 млн т товарів. Однак, через військові дії обсяги експортних перевезень зменшилися на 47,1%, а імпорту — на 69,5% [2].

Однією з основних причин падіння обсягів перевезень стало закриття українських морських портів, що спричинило значне скорочення транзитних перевезень на 76,9%. Додатково, транспортна система Європейського Союзу виявилася неспроможною обробити необхідні вантажні потоки, а обмежена пропускна здатність залізничних переходів на західному кордоні України також негативно вплинула на загальні результати перевезень.

Найбільше падіння перевезень АТ "Укрзалізниця" спостерігалось у березні 2022 року, коли було перевезено лише 8,3 млн т вантажів. Зменшення обсягів перевезень торкнулося всіх основних груп вантажів, зокрема залізних та марганцевих руд (?59%), вугілля (?41%), чорних металів (?58%), нафти та нафтопродуктів (?43%) [2] (рис 2).

Суттєве скорочення перевезень залізних і марганцевих руд стало наслідком втрати металургійних потужностей, зокрема через руйнування таких підприємств, як "Азовсталь" та ММК ім. Ілліча, а також несприятливих умов на світовому ринку. Крім того, захоплення низки шахт на тимчасово окупованих територіях і обстріли з боку РФ мали негативний вплив на обсяги транспортування кам'яного вугілля.

Найменше скорочення обсягів залізничних перевезень було зафіксовано у секторі зерно-

вих і продуктів їхньої переробки — на 14,1%. Це стало можливим завдяки допомозі ЄС, США, Туреччини, ООН та Кабінету Міністрів України. Зокрема, були запроваджені "зернові коридори", що дало змогу забезпечити експорт зернових навіть за складних умов.

Загалом, економічна ситуація в Україні продовжує залишатися вкрай складною через війну, що триває з 2022 року. Військові дії суттєво обмежили можливості транспортування, що призвело до значного зниження обсягів перевезень, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Незважаючи на це, зусилля уряду та міжнародних партнерів дозволяють зберігати певний рівень експорту, зокрема зернових, що є критично важливим для економіки країни.

Попри все залізничний транспорт України залишається одним з ключових елементів національної транспортної системи, забезпечуючи значні обсяги перевезень вантажів навіть в умовах війни. За даними АТ "Укрзалізниця", потенціал перевезень по своїй мережі становить близько 500 млн тон вантажів щорічно. Однак у довоєнний період компанія фактично транспортувала близько 315 млн тон вантажів на рік, що свідчить про наявність значного резерву для збільшення обсягів перевезень.

Протягом 2022 року через залізничні прикордонні переходи між Україною та Польщею було перевезено 16,9 млн т вантажів, що на 36,7% більше порівняно з 2021 роком. Це свідчить про значне збільшення обсягів перевезень, яке може бути пов'язане з геополітичними змінами та переорієнтацією транспортних маршрутів у зв'язку з війною.

Між Україною та Польщею діють шість таких переходів, але лише чотири з них активно використовуються (рис. 3).

Загалом потенційна спроможність перевезення вантажів залізничним транспортом на експорт складає близько 220 тис. т на добу (3422 ваг.), зокрема зернових вантажів — близько 47,5 тис. т (731 ваг.). За місяць цей потенціал становить близько 6,6 млн т (102 660 ваг.), зокрема зернових вантажів — 1,4 млн т (21 930 ваг.). Проте український бізнес наразі не використовує повною мірою цей потенціал.

Максимальна пропускна спроможність залізничного транспорту для експорту вантажів оцінюється у 220 т на добу (3422 ваг.), зокрема 47,5 тис. т зернових вантажів (731 ваг.). Однак, цей потенціал на даний момент повністю не використовується українськими підприємствами, що вказує на існуючі проблеми в управлінні транспортною логістикою.

Існуючі проблеми, пов'язані з залізничними переходами, поділяються на технічні, бюрократичні та адміністративні (Табл. 1). Технічні проблеми включають різницю в ширині залізничної колії між Україною та Європою, що призводить до необхідності перевантаження товарів, дефіцит перевантажувальних потужностей на кордоні, обмеження пропускної здатності на окремих ділянках європейських залізниць, вагові обмеження, нестачу вагонних візків для перестановки, а також брак рухомого складу, зокрема вагонів-зерновозів та локомотивів.

Бюрократичні проблеми включають дублюючі процедури контролю, затримки на кордоні через численні митні та фітосанітарні процедури, а також тривалі процедури узгодження курсування українських вагонів після перестановки візків через різницю в габаритах рухомого складу.

Адміністративні проблеми стосуються відсутності планування, відповідальності та мотивації як з боку українських, так і з боку польських перевізників.

Згідно з Програмою розвитку залізничних станцій та переходів, що межують з країнами ЄС та Молдовою на 2022-2025 рр., планується збільшення кількості прикордонних переходів із Польщею на три нові: Хирів — Старжава — Держкордон, Рава-Руська — Гребенне та Хирів — Нижанковичі — Держкордон. Уже відновлено дві залізничні ділянки на кордоні з Польщею: Держкордон — Старжава — Хирів — Нижанковичі — Держкордон (лінія 102) та Хирів — Самбір [7].

Таблиця 1. Основні обмежуючі фактори експорту вантажів через західні залізничні переходи

Основний фактор	Опис проблеми
1. Різниця в ширині колії	Європейська залізнична колія має ширину 1435 мм, тоді як українська — 1520 мм. Це вимагає додаткових операцій, таких як перестановка контейнерів або заміна колісних пар.
2. Недостатня інфраструктура на кордоні	Недостатність перевантажувальних потужностей та обмежена пропускна спроможність окремих ділянок зарубіжних залізниць, де цей вид транспорту відіграє другорядну роль.
3. Нестача вантажного та тягового рухомого складу	Брак зерновозів, фітінгових платформ та тягового РС, призначених для європейської колії, необхідних для транспортування додаткових обсягів вантажів з України.
4. Вагові та розмірні обмеження	Вагові обмеження та дефіцит вагонних візків для зміни колісних пар.
5. Бюрократичні процедури	Наявність дублюючих процедур контролю, затримки на кордоні через прикордонні, митні та фітосанітарні процедури.
6. Узгодження курсування вагонів	Тривала процедура узгодження курсування українських вагонів після перестановки візків через різницю в габаритах рухомого складу.
7. Відсутність планування та мотивації	Відсутність завчасного планування та стикових розкладів, відсутність відповідальності за дотримання термінів та якості перевезень, низька мотивація перевізників.

В цілому прогнози на 2024 рік свідчать про можливе відновлення обсягів перевезень, де автомобільні перевезення можуть стати домінуючим видом транспорту. Це підкреслює важливість ухвалення рішень, спрямованих на збільшення обсягів перевезень залізницею, особливо в умовах зростання конкуренції та попиту на логістичні послуги.

Однією з основних проблем залишається нестача та зношеність рухомого складу, що негативно впливає на ефективність роботи залізниці. Згідно з даними Global Market Insights, ринок оренди вантажних транспортних засобів має тенденцію до зростання і, за прогнозами, до 2026 року досягне обсягу в 90 млрд доларів США. Проте війна в Україні ускладнила ситуацію на логістичному ринку, зокрема на ринку оренди транспортних засобів.

Після закінчення війни очікується покращення економічної ситуації, що призведе до зростання попиту на логістичні послуги. Важливо зазначити, що Україна планує поступово інтегрувати свою залізничну мережу з європейською шляхом будівництва колії європейського стандарту (1435 мм). Цей проєкт може отримати підтримку з боку Європейського Союзу в межах програми Connecting Europe Facility, яка передбачає виділення коштів на розвиток прикордонних переходів та модернізацію інфраструктури [8].

Приватні парки вантажних вагонів відіграють значну роль у підтримці залізничної галузі

України. За останні три роки завдяки їхньому розвитку кількість вагонів у робочому стані зросла майже на 13%, досягнувши приблизно 46% від загальної кількості вагонів, які використовуються в перевезеннях. Однак, АТ "Укрзалізниця" залишається найбільшим оператором на цьому ринку, і постійні зміни в управлінні та взаємодії з приватними операторами продовжують впливати на загальну ефективність роботи транспортної системи країни.

ВИСНОВОК

З початком повномасштабної війни залізничний транспорт набув визначальної ролі у забезпеченні потреб оборонного сектору України. Він став ключовим елементом у перевезенні військових підрозділів, озброєння, техніки та інших стратегічно важливих вантажів, а також забезпечив евакуацію значної кількості цивільного населення.

Значні обсяги міжнародної військової допомоги також були переміщені залізницею, що свідчить про її критичне значення в умовах військової агресії. У періоди дефіциту пального "Укрзалізниця" забезпечувала потреби військово-цивільних адміністрацій за рахунок власних резервів, що дозволило зберегти керування системою постачання та уникнути деструктивних наслідків для національної безпеки. Незважаючи на суттєві економічні втрати та значне навантаження на галузь, вдалося зберегти управлінську ефективність залізниці, адаптувати її до нових викликів.

Евакуація рухомого складу, розгалужена та інтенсивно експлуатована колійна мережа, оперативне перенаправлення пасажирських і вантажних потоків з урахуванням динаміки бойових дій, а також злагоджена робота ремонтно-відновлювальних підрозділів забезпечили високу стійкість діяльності АТ "Укрзалізниця" в умовах повномасштабного російського вторгнення. Ці фактори є яскравими свідченнями адаптаційних можливостей залізничної галузі в умовах війни.

У 2023 році відбулося помітне зниження вартості оренди вагонів-зерновозів, що було обумовлено скороченням обсягів врожаю зернових культур, надлишком вагонного парку та переміщенням значної частини зернових вантажів на приватний автотранспорт. З огляду на провідну роль залізничного транспорту у вантажних перевезеннях, питання підвищення ефективності використання його потенціалу є надзвичайно актуальним. Події, пов'язані з блокуванням автомобільних пунктів пропуску на українському кордоні, також підвищують

значущість залізничного транспорту в агрологістиці, оскільки вони акцентують увагу на необхідності диверсифікації транспортних шляхів та забезпечення їх надійності.

Наразі можливо визначити, що АТ "Укрзалізниця" стикається з обмеженими можливостями самостійної реалізації необхідних інвестиційних проєктів для розвитку залізничної інфраструктури в повному обсязі. Це вимагає залучення зовнішніх фінансових ресурсів, а також поглиблення співпраці з європейськими партнерами, що відкриває можливості для використання українського рухомого складу на залізничних мережах країн Європейського Союзу. Впровадження сучасних технологій, підвищення ефективності логістичних процесів та забезпечення високого рівня обслуговування клієнтів є очікуваними напрямками розвитку ринку оренди вантажного транспорту в Україні. Окрім цього, варто прогнозувати розвиток ринку оренди електротранспорту та адаптацію до сучасних екологічних стандартів, що відповідатиме глобальним тенденціям сталого розвитку.

Література:

1. Боровик Т.В., Даниленко В.І. Транспортна логістика як фактор забезпечення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. Економічний простір. 2022. № 177, С. 35—39. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/177-6>.
2. Центр транспортних стратегій. Вантажні залізничні перевезення: підсумки 2023 та плани на 2024 рік. URL: https://cfts.org.ua/infographics/vantazhni_zaliznichni_perevezenia_pidsumki_2023_ta_plani_na_2024_rik/ (дата звернення: 27.08.2024).
3. BRDO. Офіс ефективного регулювання. "Європейський зелений курс" та залізниця: як зробити ринок вантажних перевезень України більш "зеленим". URL: <https://brdo.com.ua/analytics/21368/> (дата звернення: 28.08.2024).
4. Дія.Бізнес.Торгівля 2022 року за видами транспортних перевезень. URL: https://export.gov.ua/news/4413-torgivlia_2022-roku_zavidami_transportnikh_perevezen (дата звернення: 30.08.2024).
5. Центр транспортних стратегій. В 2023 році "Укрзалізниця" планує перевезти 147 млн тонн вантажів. URL: https://cfts.org.ua/news/2023/12/21/v_2023_rotsi_ukrзалiznitsya_planue_perevezti_147 mln_tonn_vantazhiv_77598 (дата звернення: 30.08.2024).
6. GMK Center. Залізничні ворота у світ: в якому стані перебувають вантажні перевезен-

ня між Україною та Польщею. URL: <https://gmk.center/ua/posts/zaliznichni-vorota-u-svit-v-yakomu-stani-perebuvajut-vantazhni-perevezennya-mizh-ukrainoju-ta-polshheju/> (дата звернення: 30.08.2024).

7. Компанія "Хаскі". Залізничні перевезення між Україною та Польщею. <https://haski.ua/blog/zaliznychni-vorota-u-svit-v-yakomu-stani-perebuvayut-vantazhni-perevezennya-mizh-ukrayinoju-ta-polshheju> (дата звернення: 31.08.2024).

8. BIZAGRO. Вартість оренди вагона-зерновоза у 2023 році буде найнижчою за всю історію. URL: [https://bizagro.com.ua/vartist-orendi-vagona-zernovoza-v-ukrayini-u-2023-rotsi-bude-najnizhchoyu-za-vsyu-istoriyu-ekspert/#:~:text=A%20вагонів%20для%20перевезення%20майбутнього,вагоновласників"%2C%20%20констатує%20експерт](https://bizagro.com.ua/vartist-orendi-vagona-zernovoza-v-ukrayini-u-2023-rotsi-bude-najnizhchoyu-za-vsyu-istoriyu-ekspert/#:~:text=A%20вагонів%20для%20перевезення%20майбутнього,вагоновласників) (дата звернення: 31.08.2024).

References:

1. Borovyk, T.V. and Danylenko, V.I. (2022), "Transport logistics as a factor in ensuring the foreign economic activity of domestic enterprises", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 177, pp. 35—39. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/177-6>.

2. Centre for Transport Strategies (2024), "Freight rail transportation: 2023 results and plans for 2024", available at: https://cfts.org.ua/infographics/vantazhni_zaliznichni_perevezennya_pidsumki_2023_ta_plani_na_2024_rik/ (Accessed 27.08.2024).

3. BRDO (2022), "The European Green Course" and the railway: how to make the cargo transportation market of Ukraine more "green", available at: <https://brdo.com.ua/analytics/21368/> (Accessed 28.08.2024).

4. Diia.Biznes (2022), "Trade in 2022 by types of transport", available at: https://export.gov.ua/news/4413-torgivlia_2022_roku_za_vidami_transportnikh_perevezen (Accessed 30.08.2024).

5. Centre for Transport Strategies (2023), "In 2023, Ukrzaliznytsia plans to transport 147 million tons of cargo", available at: https://cfts.org.ua/news/2023/12/21/v_2023_rotsi_ukrzaliznitsya_planue_perevezti_147 mln_tonn_vantazhiv_77598 (Accessed 30.08.2024).

6. GMK Center (2023), "Railway gateway to the world: what is the state of freight transportation between Ukraine and Poland", available at: <https://gmk.center/ua/posts/zaliznichni-vorota-u-svit-v-yakomu-stani-perebuvajut-vantazhni-perevezennya-mizh-ukrainoju-ta-polshheju/> (Accessed 30.08.2024).

7. Khaski (2023), "Railway transportation between Ukraine and Poland", available at: <https://haski.ua/blog/zaliznychni-vorota-u-svit-v-yakomu-stani-perebuvayut-vantazhni-perevezennya-mizh-ukrayinoju-ta-polshheju> (Accessed 31.08.2024).

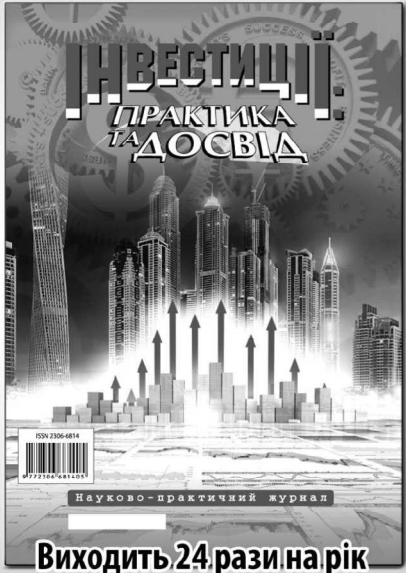
8. BIZAGRO (2023), "The cost of renting a grain car in 2023 will be the lowest in history", available at: [https://bizagro.com.ua/vartist-orendi-vagona-zernovoza-v-ukrayini-u-2023-rotsi-bude-najnizhchoyu-za-vsyu-istoriyu-ekspert/#:~:text=A%20вагонів%20для%20перевезення%20майбутнього,вагоновласників"%2C%20%20констатує%20експерт](https://bizagro.com.ua/vartist-orendi-vagona-zernovoza-v-ukrayini-u-2023-rotsi-bude-najnizhchoyu-za-vsyu-istoriyu-ekspert/#:~:text=A%20вагонів%20для%20перевезення%20майбутнього,вагоновласників) (Accessed 31.08.2024).

Стаття надійшла до редакції 07.09.2024 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

<https://nayka.com.ua>

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 330.1

В. О. Круглов,
аспірант, Український державний університет науки і технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-6514-7795>
О. В. Пікуліна,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку та психології,
Український державний університет науки і технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4803-427X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.92

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ГЛОБАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПЕРСПЕКТИВИ

V. Kruglov,
Postgraduate student, Ukrainian State University of Science and Technology
O. Pikulina,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Accounting and Psychology, Ukrainian State University of Science and Technology

THE TRANSFORMATION OF HUMAN CAPITAL IN GLOBALIZATION: GLOBAL AND NATIONAL PERSPECTIVES

У статті розглянуто поняття людського капіталу та наголошено на необхідності його розвитку. Проведено аналіз змін Індексу людського розвитку (ІЛР), як у національному, так і в міжнародному контексті. Виявлено, що країни світу в рейтингу ІЛР поділяються на чотири категорії. Україна входить до групи країн з високим ІЛР, що свідчить про її поступовий розвиток у цьому напрямку. Однак, разом із цим, існують певні виклики, які потребують уваги для подальшого покращення. Ключовою тенденцією розвитку людського капіталу є зміна акценту з "економічної людини" на "соціальну" та "творчу" особистість. Суспільство поступово переходить до розуміння, що не лише економічні показники мають значення, але й соціальний та культурний розвиток людини. Це дає можливість підвищити якість життя і розкрити інтелектуальний та творчий потенціал кожної особистості. Важливою складовою розвитку людського капіталу є посилення соціального компонента. Інвестиції в освіту, охорону здоров'я, культурний розвиток сприяють підвищенню рівня життя населення. Формування людського капіталу, спрямованого на інноваційну діяльність, також набуває особливої важливості. Сучасні економіки потребують людей, здатних до генерування нових ідей та креативного мислення. Освіта і наука відіграють важливу роль у формуванні та розвитку людського капіталу. В умовах глобалізації процес гуманізації освіти стає ще актуальнішим. Освітні інститути мають адаптуватися до нових викликів і вимог ринку праці, сприяючи постійному навчанню протягом життя. Окрім цього, інформаційні технології відіграють важливу роль у формуванні людського капіталу, що сприяє підвищенню продуктивності праці та розширенню доступу до знань. Зміна характеру трудового життя є ще однією ключовою тенденцією в умовах глобалізації. Віртуальний ринок праці, який стає дедалі популярнішим, дає змогу людям працювати дистанційно і використовувати гнучкі форми зайнятості. Це відкриває нові можливості, але водночас ставить певні виклики перед суспільством. Міграція також стає актуальним питанням в умовах глобалізації. Людський капітал стає мобільнішим, а фахівці високої кваліфікації мають можливість працювати в різних країнах. Така мобільність сприяє обміну знаннями і досвідом, але може призводити до відтоку інтелектуальних ресурсів із країн, що розвиваються. У висновках зазначено, що розвиток людського капіталу в умовах глобалізації є ключовим фактором для забезпечення сталого економічного зростання. Інвестиції в освіту, науку та здоров'я є основою для підвищення якості людських ресурсів і забезпечення конкурентоспроможності країн на глобальній арені.

The article discusses the concept of human capital and emphasizes the need for its development. An analysis of changes in the Human Development Index (HDI), both in the national and international context, is carried out. It is found that the countries of the world in the HDI ranking are divided into four categories. Ukraine is in the group of countries with a high HDI, which indicates its gradual development in this direction. However, at the same time, there are certain challenges that require attention for further improvement. The key trend in human capital development is a shift in emphasis from an "economic person" to a "social" and "creative" person. Society is gradually coming to understand that not only economic performance matters, but also social and cultural development. This makes it possible to improve the quality of life and unleash the intellectual and creative potential of each individual. An important part of human capital development is to strengthen the social component. Investments in education, healthcare, and cultural development contribute to raising the living standards of the population. The formation of human capital aimed at innovation is also of particular importance. Modern economies need people capable of generating new ideas and creative thinking. Education and science play an important role in the formation and development of human capital. In the context of globalization, the process of humanizing education is becoming even more important. Educational institutions must adapt to new challenges and labor market demands, promoting lifelong learning. In addition, information technology plays an important role in the formation of human capital, which contributes to increased productivity and access to knowledge. The changing nature of working life is another key trend in the context of globalization. The increasingly popular virtual labor market allows people to work remotely and use flexible forms of employment. This opens up new opportunities, but also poses certain challenges to society. Migration is also becoming a pressing issue in the context of globalization. Human capital is becoming more mobile, and highly skilled professionals have the opportunity to work in different countries. Such mobility facilitates the exchange of knowledge and experience, but can lead to an outflow of intellectual resources from developing countries. The conclusions state that the development of human capital in the context of globalization is a key factor for sustainable economic growth. Investments in education, science and health are the basis for improving the quality of human resources and ensuring the competitiveness of countries on the global stage.

Ключові слова: капітал людський, глобалізаційні процеси, індекс розвитку людського капіталу, інноваційні технології, інвестиційні ресурси, інформаційні технології, міграційні потоки.

Key words: human capital, globalization processes, human capital development index, innovative technologies, investment resources, information technologies, migration flows.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний світ переходить до інноваційного шляху соціально-економічного розвитку, що базується на знаннях і вимагає найвищого рівня людського потенціалу. В умовах глобалізації інвестиції в науку, освіту та соціальну сферу набувають ключового соціально-економічного значення, сприяючи відтворенню та накопиченню людських здібностей, професійних компетенцій та економічних можливостей суспільства. Як державні, так і приватні інвестиції спрямовані на якісне покращення структури, змісту та характеру людського капіталу, збагачення професійних знань, набуття нових навичок, поширення досвіду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, а також зміцнення високих моральних якостей працівника. В цьому контексті, системний аналіз процесу формування та використання людського капіталу стає дедалі більш актуальним для прискорення переходу економік країн світу до суспільства знань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній науці зазначеній проблематиці присвячено праці науковців і практиків. Зокрема, Кузьмін О.Є., Шахно А.Ю. [9, 10], Окара Д.В., Чернишев В.Г., Шинкаренко Л.В. [7], Смирнова І.І., Сімаков К.І. [3]. досліджували розвиток людського капіталу України; Сахненко О.І., Сахно І.В. [5], акцентували увагу на важливості інвестування у розвиток людини. Еволюція теорії "людського капіталу" відображена у дослідженнях Дорнбуша Р. [8], Монкрет'єна А., Петті У. [6], Рікардо Д., Сміта А., Фішера С., Шмалензі Р., Шульца Т. й інших. Разом з тим більш ґрунтовного дослідження потребують особливості розвитку людського капіталу в умовах глобалізації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження тенденцій і перспектив розвитку людського капіталу на національному та світовому рівні під впливом глобалізаційних процесів.

Таблиця 1. Тенденції індексу людського розвитку, 1990—2021 рр.
(група країн з дуже високим рівнем розвитку)

Місце в рейтингу	Назва країни (всього 58 країн)	1990	2000	2010	2012	2014	2015	2018	2021
1	Норвегія	0,850	0,917	0,942	0,942	0,946	0,948	0,951	0,953
2	Швейцарія	0,832	0,889	0,932	0,935	0,939	0,942	0,943	0,944
3	Австрія	0,866	0,898	0,923	0,929	0,933	0,936	0,938	0,939
4	Ірландія	0,763	0,857	0,909	0,902	0,921	0,929	0,934	0,938
5	Німеччина	0,801	0,868	0,921	0,928	0,93	0,933	0,934	0,936
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
55	Уругвай	0,692	0,742	0,773	0,79	0,801	0,800	0,802	0,804
56	Кувейт	0,713	0,786	0,792	0,796	0,799	0,802	0,804	0,803
57	Малайзія	0,643	0,725	0,772	0,781	0,79	0,795	0,799	0,802
58	Барбадос	0,716	0,752	0,782	0,795	0,796	0,797	0,799	0,800
58	Казахстан	0,690	0,685	0,765	0,781	0,793	0,797	0,797	0,800

Джерело: сформовано на основі [4, с. 26—27].

Таблиця 2. Тенденції індексу людського розвитку, 1990—2021 рр. (група країн з високим рівнем розвитку)

Місце в рейтингу	Назва країни (всього 53 країни)	1990	2000	2010	2012	2014	2015	2018	2021
60	Іран	0,577	0,67	0,755	0,781	0,788	0,789	0,796	0,798
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
88	Україна	0,705	0,671	0,733	0,743	0,748	0,743	0,746	0,751
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
112	Молдова	0,651	0,597	0,67	0,684	0,696	0,693	0,697	0,7

Джерело: сформовано на основі [4, с. 26—27].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес розвитку людського капіталу є об'єктом дослідження різних наукових шкіл, зокрема: теорій економічної філософії та соціальної економіки (теорії всебічного розвитку особистості, теорії розвитку культурного та соціального капіталу); соціально-економічних концепцій людського розвитку (теорії освітнього потенціалу, теорії споживчого потенціалу робітників); економічних концепцій розвитку людського капіталу (теорії капіталу, теорії людського капіталу) [1—3].

Людський капітал включає знання, навички та здоров'я, які людина накопичує протягом життя, що дозволяє їй реалізовувати свій потенціал як корисного члена суспільства. Інвестування в людей через покращення харчування, охорону здоров'я, забезпечення якісної освіти, створення робочих місць і навчання професійним навичкам сприяє розвитку людського капіталу, що є ключовим фактором для вирішення проблеми крайньої бідності та створення більш соціально згуртованого суспільства [4].

Всесвітній економічний форум оцінює людський капітал за допомогою Індексу людського розвитку (ІЛР). ІЛР — це комплексний показник, який охоплює три основні аспекти

людського розвитку: здатність жити довге і здорове життя (вимірюється середньою тривалістю життя при народженні); можливість здобувати знання (вимірюється середніми роками навчання в школі та очікуваними роками навчання); здатність досягти гідного рівня життя (вимірюється валовим національним доходом на душу населення) [4, с. 1].

Рейтинг ІЛР за 2018 рік охоплює 189 країн і територій. З цих країн 59 належать до групи з дуже високим рівнем людського розвитку (Табл. 1), 53 — з високим, 39 — із середнім, і лише 38 — з низьким рівнем. У 2010 році до групи з низьким рівнем людського розвитку входили 49 країн. Перші п'ять позицій у глобальному рейтингу ІЛР займають Норвегія (0,953), Швейцарія (0,944), Австралія (0,939), Ірландія (0,938) та Німеччина (0,936). Найнижчі п'ять позицій займають Бурунді (0,417), Чад (0,404), Південний Судан (0,388), Центральноафриканська Республіка (0,367) та Нігер (0,354).

Найбільше зростання Індексу людського розвитку (ІЛР) за період з 2012 по 2021 рік спостерігалось в Ірландії, яка піднялася на 13 позицій, а також у Ботсвані, Домініканській Республіці та Туреччині, які покращили свої позиції на 8 місць. Найбільше зниження було зафіксовано в Сирійській Арабській Республіці (втрата 27 позицій), Лівії (26 місць) та Ємені (20 місць) [4, с. 2].

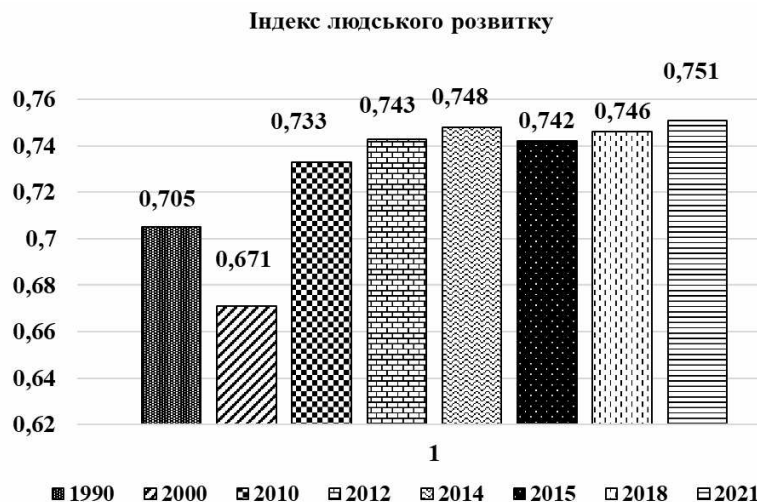

Рис. 1. Індекс людського розвитку України 1990—2021 рр.

Джерело: сформовано на основі [4, с. 27].

Значення ІЛР для України становить 0,751, що є нижчим за середній показник для країн із високим ІЛР (0,751), а також нижчим за середнє значення для країн Європи та Центральної Азії (0,771). Відповідно до зазначеного розподілу, Україна входить до групи країн із високим рівнем ІЛР (Табл. 2).

До цієї ж групи країн входять Туреччина (0,791), Сербія (0,787), Грузія (0,780), Азербайджан (0,757), Вірменія (0,755), Туркменістан (0,706), Узбекистан (0,710) та ін. Протягом 1990—2021 рр. ІЛР в Україні змінився показник (Рис. 1).

У контексті окремих складових Індексу людського розвитку (ІЛР) України можна виділити такі характеристики: очікувана тривалість життя при народженні — 72,1 роки (з 1990 по 2021 рік цей показник зріс на 2,3 роки); середня тривалість шкільного навчання — 15 років (збільшення на 2,2 роки); очікувана тривалість навчання — 11,3 роки (зростання на 2,6 роки); валовий національний дохід (ВНД) на душу населення — 8,13 (збільшення на 9% у період з 2015 до 2021 років).

Огляд динаміки глобального ІЛР за останні тридцять років свідчить про значний прогрес у всіх регіонах та групах людського розвитку. Глобальний ІЛР у 2018 році становив 0,728, що приблизно на 21,7% більше порівняно з 0,598 у 1990 році. Люди у всьому світі живуть довше, отримують кращу освіту та мають більше можливостей для існування. Середня тривалість життя збільшилася на сім років порівняно з 1990 роком, і понад 130 країн забезпечують доступ до початкової освіти.

Варто відзначити, що існує тісний взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку краї-

ни та рівнем розвитку її населення. Це пояснюється тим, що розвинені країни мають більше ресурсів для інвестування в людський капітал — освіту, охорону здоров'я, поліпшення умов праці та створення сприятливого зовнішнього середовища. Водночас, якісний людський капітал сприяє досягненню кращих соціально-економічних результатів.

Аналіз наукових досліджень показує, що економічне зростання і розвиток залежать не лише від людського капіталу, але й від матеріальних активів, а також від факторів, які впливають на продуктивність. Інвестиції в ці сфери взаємодоповнюються і посилюють одна одну. Продуктивність людських ресурсів залежить від наявності матеріальних активів, таких як інфраструктурні об'єкти, обладнання і стабільна, ефективно керована економіка. У свою чергу, фізично здорові та освічені люди здатні заробляти більше і більше інвестувати в матеріальні активи економіки.

Як зазначено у "Доповіді про світовий розвиток 2019: Зміна характеру праці", у сучасному глобалізованому світі рівень затребуваних на ринку праці професійних навичок швидко змінюється, що створює нові можливості та ризики. Без належного розвитку людського капіталу країни не зможуть забезпечити стійке економічне зростання, сформувати контингент працівників, готових до зайняття висококваліфікованих робочих місць майбутнього, та ефективно конкурувати на світовій економічній арені. Витрати на розвиток людського капіталу продовжують зростати. Відповідно до Індексу людського розвитку, оприлюдненого Групою Світового банку у жовтні 2018 року, майже 60% народжених сьогодні дітей демонстру-

ватимуть, у кращому випадку, лише половину продуктивності, яку вони могли б досягти при повноцінній освіті та здоров'ї. Це свідчить про глибоку кризу в сфері людського капіталу і може мати серйозні наслідки для економічного зростання та колективної здатності країн подолати проблему бідності до 2030 року.

Формування людського капіталу в умовах сучасної ринкової економіки набуває нових характеристик: постійне навчання та нерозривний зв'язок освіти з виробничою діяльністю протягом усього періоду трудової діяльності; здатність творчого застосування накопичених знань і навичок для генерування нових ідей; розвиток інноваційної економіки вимагає безперервного навчання та творчих елементів не лише від окремих працівників, а й від колективів підприємств, фірм та організацій.

Узагальнення наукових досліджень дозволяє виділити основні тенденції розвитку людського капіталу в умовах глобалізації:

1. Зміщення акценту з "економічної людини" на "соціальну" і "творчу людину". Соціальна орієнтація світової економіки посилюється, і соціальна сфера зростає швидше за економічну. В розвинених країнах частка витрат на освіту, науку і культуру зростає випереджаючими темпами, що приводить до трансформації соціальних процесів і структури суспільства.

2. Соціалізація розвитку людини: актуалізуються процеси соціалізації інвестицій в людину, соціалізації праці та розподілу результатів праці. Вимірювання ефективності економічних процесів здійснюється через показники, що враховують людський вимір.

3. Формування людського капіталу інноваційної діяльності: з розвитком економіки знань, орієнтованої на інновації, підвищується попит на конкурентоспроможний людський капітал, здатний до творчого мислення та генерування нових знань.

4. Зростання ролі освіти і науки як основного чинника розвитку і зміцнення конкурентних позицій держав. Формується глобальна інфраструктура науки та безперервної освіти протягом усього життя, яка ставить за мету гармонізацію процесів глобалізації з функціонуванням національних освітніх систем, створення нового науково-освітнього простору, та забезпечення нових мережевих навчальних співтовариств.

5. Гомогенізація освіти: в глобалізованому світі формуються єдині підходи до якості освіти, що приводить до уніфікації стандартів, параметрів, вимог і норм.

6. Підвищення впливу інформаційних технологій на формування та розвиток людського капіталу: сучасні глобалізаційні процеси висувають нові вимоги до інформаційної компетентності та культури суспільства.

7. Інтеграція держав у глобалізований світ та підвищення конкурентних переваг національних економік вимагають зростання продуктивності суспільної праці та зайнятості людського капіталу.

8. Формування нової моделі трудового життя, яка передбачає трансформацію і створення віртуального ринку праці, створення нових професій і робочих місць, що вимагають інтелектуальної праці, а також поширення гнучких форм зайнятості.

9. Нові глобальні трансформації активізують міграційні процеси і інтенсифікують відтік інтелектуального капіталу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Дефіцит людського капіталу має тенденцію до зростання на фоні швидких глобальних змін у сфері технологій, демографії, нестабільності і кліматичних перетворень.

Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації характеризується зміною акценту з економічного аспекту на соціальний і творчий; актуалізується потреба інвестування в людський капітал, зокрема в освіту, науку, охорону здоров'я та інфраструктуру. Активні переміщення людського капіталу між країнами підсилюються. Інновації, креативність і технологічний прогрес визначатимуть характер праці в майбутньому світовому господарстві, що вимагає якісно нових навичок і вмінь від працівників, затребуваних на ринку праці.

Предметом подальших наукових досліджень стане вивчення впливу людського капіталу на економічний розвиток країни.

Література:

1. Лисак В. Ю., Семендяк В. М. Розвиток людського капіталу: суть, проблеми та перспективи. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 21. С. 548—552.
2. Shultz T. W. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y. 1968. 384 p.
3. Смирнова І. І., Сімаков К. І. Оцінка рівня розвитку людського капіталу України в умовах глобалізації. Економічний вісник Донбасу. 2019. № 1 (55). С. 151—156.

4. Доклад о мировом развитии (ДМР) 2019: Изменение характера труда. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/469061544801350816/pdf/WDR-2019-RUSSIAN.pdf> (дата звернення: 02.12.2019).

5. Сахненко О. І., Сахно І. В. Інвестування у розвиток людини як пріоритетний напрям формування та управління людським капіталом. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 11. С. 50—55.

6. Окара Д. В., Чернишев В. Г., Шинкаренко Л. В. Дослідження розвитку України на підставі індексу глобальної конкурентоспроможності. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 22. С. 84—90.

7. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. М.: Дело ЛТД, 1995. 864 с.

8. Кузьмін О. Є., Шахно А. Ю. Оцінка рівня розвитку людського капіталу України в умовах глобалізації. Економіка та держава. 2018. № 4. С. 7—11.

9. Шахно А. Ю. Закономірності розвитку людського капіталу в умовах глобалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 20. Ч. 3. С. 139—143.

10. Human Development Indicators and Indices: 2018 Statistical Update Team. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-indices-indicators-2018-statistical-update> (дата звернення: 02.12.2019).

References:

1. Lysak, V. Yu. and Semendiak, V. M. (2018), "Development of human capital: essence, problems and prospects", Global and national problems of the economy, vol. 22, pp. 548—552.

2. Shultz, T. W. (1968), Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Science, Great Britain, N.Y., USA.

3. Smirnova, I. I. and Simakov, K. I. (2019), "Assessment of the level of human capital development in Ukraine in the context of globalization", Economic Bulletin of Donbass, vol. 1 (55), pp. 151—156.

4. The World Bank Group (2019), "World Development Report (WDR). The changing nature of work", available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/469061544801350816/pdf/WDR-2019-RUSSIAN.pdf> (Accessed on 02 Aug 2024).

5. Sakhnenko, O. I. and Sakhno, I.V. (2019), "Investing in human development as a priority area for the formation and management of human capital", Investments: practice and experience, vol. 11, pp. 50—55.

6. Okara, D.V, Chernyshev, V. G. and Shynkarenko, L.V. (2018), "Study of Ukraine's develop-

ment based on the Global Competitiveness Index", Global and national problems of the economy, vol. 22, pp. 84—90.

7. Fischer, S., Dornbusch, R. and Schmalenzi, R. (1995), Economics [Economics], Delo LTD, Moscow, Russia.

8. Kuzmin, O. E. and Shakhno, A. Y. (2018), "Assessment of the level of human capital development in Ukraine", Ekonomika ta derzhava, vol. 4, pp. 7—11.

9. Shakhno, A.Y. (2018), "Regularities of human capital development in the context of globalization", Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, vol. 20, no. 3, pp. 139—143.

10. UNDP (2018), "Human Development Indicators and Indices: 2018 Statistical Update Team", available at: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-indices-indicators-2018-statistical-update> (Accessed 02 Aug 2024).

Стаття надійшла до редакції 02.09.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 331.101.37

I. Poliakov,
PhD student, Odesa National Maritime Academy
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008—3653-1176>

N. Kampov,
Senior Lecturer of the Department of Management, Management
of Economic Processes and Tourism, Mukachev State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3661-3899>

O. Kasinecz',
Senior Lecturer of the Department of Management, Management
of Economic Processes and Tourism, Mukachev State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1497-3527>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.98

DIGITAL PRINCIPLES OF MANAGEMENT AND QUALITY ADJUSTMENT OF TOURISM PRODUCTS IN SMALL BUSINESS

I. В. Поляков,
здобувач вищої освіти PhD,
Національний університет "Одеська морська академія"
Н. С. Кампов,
ст. викладач кафедри менеджменту, управління економічними процесами
та туризму, Мукачівський державний університет
О. В. Касинець,
ст. викладач кафедри менеджменту, управління економічними процесами
та туризму, Мукачівський державний університет

ЦИФРОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ТА КОРИГУВАННЯ ЯКОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПРОДУКТІВ У МАЛОМУ БІЗНЕСІ

The article aims to identify core aspects of using digital tools to enhance the quality of tourism products and develop recommendations for their effective implementation. By analyzing existing practices and technologies, researchers aimed to provide an understanding of how digitalization can improve tourism products and offer sustainable competitive advantages for small businesses. The research findings indicate that digital transformation is radically changing the approaches to quality management in the tourism industry. The authors emphasize that these processes are now transitioning to digital foundations, which consist of a set of technological tools and methods that enable each business entity to effectively manage its services and products, making necessary adjustments to enhance their quality. It has been demonstrated that digital tools enable the collection of detailed information about each client, allowing for the creation of personalized offers and the consideration of their preferences. This enhances customer loyalty and increases the likelihood of repeat purchases. It is emphasized that many routine operations, such as booking, document processing, and payment tracking, can be automated. This frees up employees' time for more creative tasks and helps minimize the human factor, thereby reducing the number of errors. It is noted that chatbots, mobile apps, and social media allow for constant communication with customers, prompt response to their inquiries, and resolution of issues. This increases customer satisfaction and enhances their experience with the company. It has been proven that digital tools allow for tracking all stages of service delivery, analyzing data, and identifying potential issues. This improves business transparency and allows for a quick response to market changes. Small businesses that successfully implement digital technologies gain a competitive advantage in the market. They can offer personalized services, respond quickly to market changes, and increase efficiency. Several promising research directions include analyzing specific digital tools for effectiveness and investigating barriers in technology implementation.

Метою статті є виявлення ключових аспектів використання цифрових інструментів для підвищення якості туристичного продукту та розробка рекомендацій для їх ефективного впровадження. Аналізуючи чинні практики та технології, науковці прагнули надати зрозуміння тому, як цифровізація може вплинути на покращення туристичних продуктів та забезпечити стійкі конкурентні переваги для малих підприємств. За результатами дослідження констатовано, що цифрова трансформація радикально змінює підходи до управління якістю в туристичному бізнесі. Авторами наголошується, що наразі ці процеси переходять на цифрові засади, які існують як сукупність технологічних інструментів та методів, які дозволяють кожному окремому суб'єкту бізнесу ефективно керувати своїми послугами та продуктами, вносити у них необхідні зміни для підвищення їхньої якості. При цьому доведено, що цифрові інструменти дозволяють збирати детальну інформацію про кожного клієнта, що дає змогу створювати індивідуальні пропозиції та враховувати їхні вподобання. Це підвищує лояльність клієнтів та збільшує ймовірність повторних покупок. Звернуто увагу на тому, що багато рутинних операцій, таких як бронювання, оформлення документів, облік платежів, можуть бути автоматизовані. Це звільняє час співробітників для більш творчих завдань та дозволяє мінімізувати людський фактор, що зменшує кількість помилок. Відмічено, що чат-боти, мобільні додатки та соціальні мережі дозволяють підтримувати постійний зв'язок з клієнтами, оперативно відповідати на їхні запитання та розв'язувати проблеми. Це підвищує рівень задоволеності клієнтів та покращує їхній досвід взаємодії з компанією. Доведено, що цифрові інструменти дозволяють відстежувати всі етапи надання послуг, аналізувати дані та виявляти потенційні проблеми. Це підвищує прозорість бізнесу та дозволяє оперативно реагувати на зміни ринку. Очевидно, що суб'єкти малого бізнесу, які успішно впроваджують цифрові технології, отримують конкурентну перевагу на ринку. Вони можуть пропонувати більш персоналізовані послуги, швидше реагувати на зміни ринку та підвищувати свою ефективність.

Key words: quality; digitalization; competitiveness enhancement; sales growth; customer loyalty; cost optimization.

Ключові слова: якість; цифровізація; підвищення конкурентоспроможності; збільшення продажів; лояльність клієнтів, оптимізація витрат.

PROBLEM STATEMENT

In today's world, the tourism industry is constantly evolving under the influence of digital technologies, which provide new opportunities for business development. Small businesses in the tourism sector, known for their flexibility and innovative approach, are increasingly using digital tools to optimize management processes and improve the quality of their products.

In particular, these technologies are becoming core in managing the quality of tourism services, enabling companies to adapt to changing market conditions and consumer expectations. In intense competition and growing customer demands, effective quality management of tourism products becomes a priority for small businesses.

The integration of digital tools, such as customer relationship management (CRM) systems, Big Data analysis platforms, and automated process management systems, provides new instruments for enhancing quality and competitiveness. However, despite the obvious advantages, there are significant challenges that require detailed analysis and the development of effective strategies for implementing digital technologies.

THE ANALYSIS OF RECENT RESEARCHES AND PUBLICATIONS

In the theoretical and methodological dimen-

sions, domestic researchers adhere to global trends. However, the theoretical and practical aspects of improving the quality of tourism products in Ukraine are marked by innovations, addressing issues less explored in the global scientific literature. The management issues and the improvement of tourism product quality have been considered by scholars such as N. M. Bohdan, I. M. Pysarevskyi, S. O. Pohasii, Y. Ye. Moskvayak, M. M. Kryvoborets, V. B. Zakhodzha, N. H. Salukhina, O. M. Yazvinska, and A. Yu. Chorny.

However, the works of these scholars have only addressed specific components of managing and adjusting the quality of tourism products, aspects of its development, etc., without outlining a comprehensive approach to forming a scientific understanding of the integrated directions for developing digital foundations in this area. It is precisely what the current article aims to address.

PURPOSE OF THE ARTICLE

The article aims to identify core aspects of using digital tools to enhance the quality of tourism products and develop recommendations for their effective implementation.

By analyzing existing practices and technologies, researchers aimed to provide an understanding of how digitalization can improve tourism

Table 1. Characteristics and impacts of technological tools and methods for managing services and products in small tourism businesses

Directions of impact on business	Characteristics of impact specifics	Features of managing services and products
Enhancing competitiveness	Thanks to digital tools, small businesses can compete with larger players in the market.	Creating a unique digital image and expanding the geographic reach of services.
Increasing sales	An effective digital strategy helps attract new customers and increase the loyalty of existing ones.	Establishing convenient sales channels and encouraging repeat purchases.
Customer loyalty	Building a positive reputation and encouraging customer return.	Creating a personalized experience for each customer and continually optimizing services.
Cost optimization	Automating many processes reduces the need for manual work and cuts costs.	Reducing staff numbers and increasing resource efficiency.

Source: formulated by the author based on [2—3; 5].

products and offer sustainable competitive advantages for small businesses.

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

Managing and adjusting the quality of tourism products for small businesses is critically important for the success of any tourism company, particularly for small enterprises.

The research emphasizes that these processes are now shifting to digital foundations, which consist of a set of technological tools and methods that allow each business entity to effectively manage its services and products, making necessary adjustments to enhance their quality [1].

The outlined tools and methods are important for small businesses as they positively impact sales volume, customer loyalty, and cost optimization. Specifically, high-quality products and services allow for setting higher prices, which, in turn, leads to increased revenues and reduced costs. Additionally, satisfied customers are the best advertisement. High-quality services contribute to building a positive reputation and encourage customer return.

Furthermore, the impact of technological tools and methods, which enable each business entity to effectively manage its services and products, is crucial for competitiveness [1—2]. The tourism sector is highly competitive, but small businesses can stand out from larger companies by offering superior quality services.

The characteristics of the directions and specifics of these influences are presented in Table 1.

Emphasizing the importance of using technological tools and methods for small tourism businesses, we note that they help manage

processes and significantly impact the quality of the offered tourism products (through direct and indirect influences) [2—3].

The direct impact of digital tools and methods on the quality of tourism products is manifested through the direct adjustment of characteristics and the modeling of the perception of the tourism product by the end consumer [2; 4]. It's achieved through experience personalization, improved communication, and transparency in managing services and products, process optimization, and data collection and analysis.

The detailed content of the direct impact of tools and methods on the quality of small business products is described in Table 2.

Thus, the direct impact of digital tools on the quality of tourism products lies in their ability to enhance customer satisfaction and brand loyalty, which in turn increases sales and strengthens the company's market position [2; 5].

The indirect impact of digital tools and methods on the quality of tourism products is a more long-term and less obvious process. This process occurs through the indirect adjustment of parameters by interacting with various factors, such as the overall development of the tourism industry, consumer expectations, changes in staff operations, and the creation of new tourism products [2]. The detailed content of the indirect impact of tools and methods on the quality of small business products is described in Table 3.

In summary, the indirect impact of digital tools on the quality of tourism products is evident in the way they influence the environment in which tourism businesses operate [4]. This environment compels businesses to continuously evolve and

Table 2. The content of the direct impact of digital tools and methods on the quality of tourism hroducts in the tourism business

Overall impact	Direction of impact	Content of impact
Personalization of experience	Personalized offers	By leveraging data collected from various digital channels, tourism companies can create personalized offers that align with each customer's interests and preferences.
	Dynamic pricing	Digital tools allow for real-time adjustments to prices for products and services, taking into account demand, seasonality, and other factors. This enables offering customers more favorable terms.
	Recommendation systems	Algorithms can analyze user behavior and suggest additional services or products that may interest them.
Improving communication	Online chats and bots	They provide fast and convenient communication with customers, allowing for prompt responses to their inquiries and resolution of issues.
	Social media	They foster the creation of a community around the brand, allowing for the collection of feedback and prompt responses to it.
	Email marketing	It allows for informing customers about news, promotions, and special offers, maintaining communication with them.
Increasing transparency	Detailed product information	Digital catalogs, websites, and mobile apps provide customers with all the necessary information about tourism products.
	Customer reviews	Publishing reviews from other customers enhances trust in the company and helps potential clients make an informed decision.
	Online booking	Transparent booking and payment conditions increase customer trust.
Process optimization	Automation of routine tasks	Digital tools enable the automation of many routine processes, such as booking, payment, and confirmation. This frees up employees' time for more creative tasks.
	Inventory management	Digital systems also allow for effective management of room availability, tickets, and other resources, minimizing the risk of overbooking or underbooking.
Data collection and analysis	Understanding customers	Analyzing data on customer behavior allows for a better understanding of their needs and preferences.
	Product optimization	Based on data analysis, changes can be made to tourism products to make them more attractive to customers.
	Improving marketing campaigns	Digital tools allow for measuring the effectiveness of marketing campaigns and optimizing expenses.

Source: formulated by the author based on [2; 5-6].

improve to meet the growing demands of modern travelers.

The content of both direct and indirect impacts formed by technological tools and methods, which allow small tourism enterprises to manage services and products and make necessary changes to enhance their quality, requires a specification of their types. Currently, the main types include [2-3; 5]:

1. Customer Relationship Management (CRM) systems allow small business entities to collect, store, and analyze information about each customer, track all stages of interaction with them, and use this data to enhance sales effectiveness and improve customer service. The choice of a CRM system depends on the size of your business, budget, and specific needs. Among popular

Table 3. Content of the indirect impact of digital tools and methods on the quality of tourism products in the tourism business

Overall impact	Direction of impact	Content of impact
Overall development of the tourism industry	New business models	Digital tools contribute to the emergence of new business models, such as platforms for shared accommodation (like Airbnb) and online marketplaces for tours and excursions. This increases competition, driving companies to continually improve their products and services.
	Increased market transparency	Digital platforms enable tourists to compare prices, read reviews, and select the best offers. This compels companies to provide higher-quality services to stand out among competitors.
Changes in consumer expectations	Higher demands for personalization	Due to their experiences with digital platforms in other sectors, tourists expect personalized approaches and tailored recommendations.
	Need for convenience	Tourists seek convenient booking, quick access to information, and the ability to pay online.
	Importance of experience	In addition to the material aspects of travel, tourists increasingly value emotional experiences and unique impressions.
Changes in staff operations	Skill enhancement	For effective use of digital tools, employees of tourism companies need to continuously enhance their skills. This leads to an overall increase in the level of professionalism within the industry.
	Changing role	The role of employees is changing. While previously the focus was on routine operations, employees are now more centered on interacting with clients, addressing non-standard situations, and developing new products.
Creation of new tourism products	Niche tours	Digital tools enable companies to create and promote niche tourism products that cater to the needs of small groups of travelers.
	Interactive experiences	The use of virtual and augmented reality technologies allows for the creation of unique interactive experiences for tourists.

Source: formulated by the author based on [2; 4–5].

solutions, you can find free options such as Bitrix24, HubSpot CRM (free version), and Zoho CRM (free version), as well as paid options like Salesforce, Microsoft Dynamics 365, Pipedrive, and HubSpot CRM (paid versions).

2. Booking platforms allow customers to easily and quickly book a variety of services, from hotels and flights to tours and rental cars. Some of the most popular booking platforms include Booking.com, Airbnb, Agoda, Expedia, and HotelsCombined.

3. Social media platforms enable businesses to build relationships with customers, run marketing campaigns, and gather feedback. For the tourism industry, the most suitable social media platforms are Instagram, Facebook, TikTok, YouTube, and Pinterest.

4. Website analytics systems help understand how users interact with your site, identify weaknesses, and optimize it. Popular website

analytics systems include Google Analytics, Adobe Analytics, Mixpanel, and Clicky (focus on data visualization).

5. Online survey tools enable the collection of customer feedback, assessment of satisfaction levels, and identification of needs. These include free tools like Google Forms, Typeform, SurveyMonkey, and Jotform, as well as paid tools with advanced features such as LimeSurvey, Qualtrics, and SurveyGizmo.

Considering the scope of technological tools and methods for managing and adjusting the quality of tourism products in small businesses, the examples in this area are quite diverse. For example, a hotel can use booking systems to manage room availability, collect customer feedback through online surveys, and utilize social media to promote special offers.

A travel agent might use CRM systems to store client information, create personalized tours, and

utilize booking platforms to sell tours. However, from the examples, it is evident that the primary ways in which digital methods and technological tools impact the quality of tourism products are through personalized and high-quality service, as well as adapting to rapidly changing market conditions.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS DIRECTION

It has been established that digital transformation is radically changing approaches to quality management in the tourism business. The research highlights that these processes are currently transitioning to digital foundations, which consist of a set of technological tools and methods that enable each business entity to effectively manage its services and products, making necessary changes to enhance their quality. The following conclusions have been made:

1. Digital tools allow for the collection of detailed information about each customer, enabling the creation of personalized offers and consideration of their preferences. This enhances customer loyalty and increases the likelihood of repeat purchases.

2. Many routine operations, such as booking, document processing, and payment tracking, can be automated. This frees up employees' time for more creative tasks and helps minimize human error, reducing the likelihood of mistakes.

3. Chatbots, mobile apps, and social media platforms enable constant communication with clients, allowing for prompt responses to their inquiries and resolution of issues. This enhances customer satisfaction and improves their overall experience with the company.

4. Digital tools enable tracking of all service delivery stages, analyzing data, and identifying potential issues. This increases business transparency and allows for prompt responses to market changes.

The research findings indicate that small businesses that successfully implement digital technologies gain a competitive edge in the market. They can offer more personalized services, respond more quickly to market changes, and enhance their overall efficiency.

Based on the conclusions drawn, several promising directions for further research can be identified: a thorough analysis of specific digital tools and their effectiveness, and an investigation of barriers and challenges in the implementation of digital technologies.

Література:

1. Богдан Н.М., Писаревський І.М., Погасій С.О. Управління якістю туристських послуг: підручник. Харків: нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 340 с.

2. Захожай В.Б., Салухіна Н.Г., Язвінська О.М., Чорний А.Ю. Управління якістю: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2011. — 936 с.

3. Кожухівська Р.Б. Застосування інтернету як засобу інформаційних технологій у структурі комунікаційної моделі туристичної галузі. Економіка та держава. 2012. № 4. С. 61—63.

4. Корж Н.В., Басюк Д.І. Управління туристичними DESTINATION: підручник. Вінниця: "ПП"ТД Едельвейс і К", 2017. 322 с.

5. Кривоберець М.М. Інструменти підвищення якості туристичних послуг. Ефективна економіка. 2017. № 1. URL.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5382> (дата звернення: 18.03.2024).

6. Москвяк Я. Є. Сучасні наукові підходи до управління туристичними підприємствами. Ефективна економіка. № 5, 2016. URL.: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4977> (дата звернення: 18.03.2024).

References:

1. Bohdan, N.M., Pysarevs'kyi, I.M. and Pohasiy, S.O. (2021), Upravlinnya yakistyu turystychnykh posluh [Management of the quality of tourist services], KHNUMH im. O. M. Beketova. Kharkiv, Ukraine.

2. Zakhzhay, V.B., Salukhina, N.H., Yazvins'ka, O.M. and Chornyy, A.YU. (2011), Upravlinnya yakistyu [Quality management], DP "Vyd. dim "Personal", Kyiv, Ukraine.

3. Kozhuhivska, R.B. (2012), "The use of the Internet as a means of information technology in the structure of the communication model of the tourism industry", Ekonomika ta derzhava, vol. 4, pp. 61—63.

4. Korzh, N.V. and Basyuk, D.I. (2017), Upravlinnya turystychnymy destynatsiyamy [Management of tourist destinations: a textbook], PP"TD Edel'veys i K, Vinnytsya, Ukraine.

5. Kryvoberets, M.M. (2017), "Tools for improving the quality of tourist services", Efektyvna ekonomika, vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5382> (Accessed: 18.03.2024).

6. Moskvayak, Ya.E. (2016), "Modern scientific approaches to the management of tourist enterprises", Efektyvna ekonomika, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4977> (Accessed: 18.03.2024).

Стаття надійшла до редакції 07.09.2024 р.

УДК 338.436:338.24](477)

В. В. Міщенко,
аспірант, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7802-3700>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.104

ПРІОРИТЕТНІСТЬ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

V. Mishchenko,
Postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

PRIORITY OF THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR

Загострення продовольчих, кліматичних, соціальних, демографічно-міграційних та воєнних проблем висуває вимоги до реалізації аграрної політики з позиції пріоритетності. Необхідно забезпечувати як взаємозалежний розвиток всіх галузей АПК, та й їхню тісну координацію. Мета статті полягає в теоретичному дослідженні і формуванні концептуальних моделей пріоритетності розвитку аграрного сектору України в умовах війни. Багатофункціональний розвиток аграрного сектору наголошує на значущості та ролі аграрної галузі в економіці України. Для обґрунтування пріоритетності аграрного сектору систематизовано функціональні завдання держави на галузевому, міжгалузевому та національному рівнях. Доведено, що майже всі напрями розвитку аграрного сектора через значущість мають фінансуватися, регулюватися державою. Аграрний сектор, вирішуючи проблему зайнятості землі, паралельно вирішує питання розвитку територій та, головне, забезпечення населення країни продовольчою та промисловою сировиною. Забезпечення продовольчої безпеки має стати пріоритетним напрямом державної політики. Це стан економіки, у якому населення забезпечене доступним, якісним і безпечним харчуванням за умови економічно ефективного виробництва та раціонального розподілу. Оснащення сільського господарства високопродуктивної техніки викликає необхідність освоєння цифрових технологій. Цифрова трансформація аграрного сектора передбачає цифровість сільськогосподарського виробництва, і навіть процесів управління у сфері сільського господарства, тобто починаючи від автоматизації системи поливу, роботизованого годування та доїння та закінчуючи спрощеним документообігом, автоматизованим управлінням освітлення та клімат-контролем тощо. Для обґрунтування пріоритетності аграрного сектора пропонуються критерії пріоритетності розвитку галузі. При забезпеченні розвитку аграрного сектору варто враховувати категорію ресурсного потенціалу. Зміст категорії "ресурсний потенціал", стосовно підприємств аграрної галузі економіки, може бути визначений як наявні у суб'єкта господарювання економічні можливості (у вигляді засобів виробництва, техніки, обладнання, робочої сили, фінансів та ін.), які використовуються ним для досягнення поставлених економічних завдань (виробництва різних видів конкурентоспроможної продукції, отримання прибутку, розвитку виробництва на інноваційній основі та ін). Разом з тим, стосовно аграрної галузі економіки, в економічній літературі зміст категорії "ресурсний потенціал" обґрунтований вкрай недостатньо. Ми вважаємо, що в сучасних умовах поняттєвий апарат категорії "ресурсний потенціал" має бути доповнений такими видами, як інвестиційний, інформаційний, інноваційний потенціал. Для розвитку аграрного сектора можна виділити основні цілі державного регулювання: підвищення конкурентоспроможності агропромислової продукції та товаровиробників; забезпечення стійкого розвитку територій; формування ефективно функціонуючого ринку агропромислової продукції, сировини та продовольства; забезпечення підвищення прибутковості товаровиробників; створення сприятливого інвестиційного клімату та залучення інвестицій в аграрний сектор; підтримання паритету цін на агропромислову та промислову продукцію, що використовується в галузі.

The aggravation of food, climate, social, demographic-migration and military problems puts forward demands for the implementation of agrarian policy from the position of priority. It is necessary to ensure both the interdependent development of all branches of the agricultural industry, and their close coordination. The purpose of the article is theoretical research and the formation of conceptual models of priority development of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of war. The multifunctional development of the agricultural sector emphasizes the importance and role

of the agricultural sector in the economy of Ukraine. To substantiate the priority of the agricultural sector, the functional tasks of the state at the sectoral, inter-sectoral and national levels are systematized. It has been proven that almost all areas of agricultural sector development should be financed and regulated by the state due to their importance. The agricultural sector, solving the problem of land occupation, simultaneously solves the issue of territorial development and, most importantly, providing the country's population with food and industrial raw materials. Ensuring food security should become a priority area of state policy. This is the state of the economy, in which the population is provided with affordable, high-quality and safe food under the condition of economically efficient production and rational distribution. Equipping agriculture with high-performance equipment makes it necessary to master digital technologies. The digital transformation of the agricultural sector involves digitalization of agricultural production, and even management processes in the field of agriculture, i.e. starting with the automation of the irrigation system, robotic feeding and milking, and ending with simplified document flow, automated lighting control and climate control, etc. In order to substantiate the priority of the agricultural sector, the priority criteria for the development of the industry are proposed. When ensuring the development of the agricultural sector, the category of resource potential should be taken into account. The content of the "resource potential" category, in relation to enterprises of the agrarian sector of the economy, can be defined as the economic opportunities available to the business entity (in the form of means of production, machinery, equipment, labor force, finances, etc.), which are used by it for achievement of set economic goals (production of various types of competitive products, profit generation, development of production on an innovative basis, etc.). At the same time, in relation to the agrarian sector of the economy, the content of the "resource potential" category is extremely insufficiently substantiated in the economic literature. We believe that in modern conditions, the conceptual apparatus of the "resource potential" category should be supplemented with such types as investment, information, and innovation potential. For the development of the agricultural sector, the main goals of state regulation can be identified: increasing the competitiveness of agro-industrial products and commodity producers; ensuring sustainable development of territories; formation of an effectively functioning market of agro-industrial products, raw materials and food; ensuring increased profitability of product manufacturers; creation of a favorable investment climate and attraction of investments in the agricultural sector; maintenance of price parity for agricultural and industrial products used in the industry.

Ключові слова: аграрний сектор, державне управління, пріоритетність розвитку, війна, економіка, стійкість, продовольча безпека, ресурсний потенціал.

Key words: agrarian sector, public administration, development priority, war, economy, sustainability, food security, resource potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасній українській економіці аграрний сектор набуває все більшого значення. Накопичений потенціал зростання, певні своєчасні прийняті управлінські рішення, і навіть вплив зовнішніх факторів визначили прискорений розвиток аграрної сфери. Однак поряд з цим стають все очевиднішими проблеми аграрного виробництва та збуту, без вирішення яких неможливий подальший стійкий ефективний розвиток аграрного сектору економіки. Істотним недоліком формування стратегій, механізмів, методів проведеної аграрної політики є недооцінка пріоритетності унікального багатофункціонального аграрного сектора і в цілому агропромислового комплексу перед іншими галузями економіки особливо в умовах війни. Загострення продовольчих, кліматичних, соціальних, демографічно-міграційних та воєнних проблем висуває вимоги до реалізації аграрної політики з позиції пріоритетності. Необхідно забезпечувати як взаємозалежний розвиток всіх галузей АПК, та й їхню тісну координацію.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми формування наукових основ розвитку аграрної галузі знайшли відображення в працях українських вчених-економістів: Б.М. Данилишина, М. І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, Г.Б. Іваницької, О.Л. Кашенко, М.Ф. Кропивка, Г.М. Калетніка, С.В. Козловського, А.В. Мельника, Є.В. Мішеніна, Г.Ф. Мазура, М.М. Паламарчука, С.А. Подолінського, О.В. Томчук, В.М. Трегобчука, Г.В. Черевка та ін.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в теоретичному дослідженні і формуванні концептуальних моделей пріоритетності розвитку аграрного сектору України в умовах війни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток аграрного сектора дозволяє реалізувати низку функцій, де домінуючою висту-

Рис. 1. Функціональні завдання держави у розвитку аграрного сектору

Джерело: [1].

пає забезпечення населення якісними продуктами харчування. Слід, ще раз наголосити, що аграрний сектор виконує такі соціально значущі функції:

— соціальна, що полягає у забезпеченні сільського населення необхідними умовами для проживання та трудової діяльності;

— демографічна, що включає відтворення населення та забезпечення галузі трудовими ресурсами;

— культурна, що забезпечує збереження сільського устрою, традицій, звичаїв;

— екологічна, що виявляється у захисті навколишнього середовища, зберіганні та утилі-

Рис. 2. Використання землі в Україні

Джерело: [4].

Рис. 3. Чинники пріоритетності аграрного сектору перед іншими галузями

Джерело: [5, 6].

зації відходів, розвитку безвідходного виробництва;

— рекреаційна, що полягає у розвитку туристичної інфраструктури та агротуризму.

Багатофункціональний розвиток аграрного сектору наголошує на значущості та ролі аграрної галузі в економіці України. Для обґрунтування пріоритетності аграрного сектору на рис. 1 систематизовано функціональні завдання держави на галузевому, міжгалузевому та національному рівнях.

Як видно з рис. 1 майже всі напрями розвитку аграрного сектору через значущість мають фінансуватися, регулюватися державою. І це цілком зрозуміло. Аграрний сектор, вирішую-

чи проблему зайнятості землі, паралельно вирішує питання розвитку територій та, головне, забезпечення населення країни продовольчою та промисловою сировиною.

Підвищення ефективності аграрного виробництва реалізується шляхом зростання врожайності сільськогосподарських культур та збільшення продуктивності сільськогосподарських тварин.

Залучення до обігу орних земель, що не використовуються, можливе на основі даних інвентаризаційних процесів сільськогосподарських земель, що дозволяє об'єктивно визначити та уточнити площі як використовуваних, так і не використовуваних угідь.

За даними державної служби статистики в Україні понад 60 млн га землі. Із них 42,7 млн га — понад 70% — це земля сільськогосподарського призначення. При цьому йдеться про дуже родючі ґрунти. Близько 40% с/г землі в Україні — це чорноземи. Із них більше 31 млн га — це земля у приватній власності, з якої майже 28 млн га — приватні паї. У державній та комунальній власності — понад 10 млн га [2, 3].

Вилучення земель з обороту призводить до скорочення валового збору сільськогосподарської продукції і, як наслідок, відбивається на зменшенні зайнятості населення через припинення діяльності аграрних підприємств.

Виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції можливе за умови відмови від застосування хімічних добрив та пестицидів, заміщення їх біопрепаратами, використання нових агротехнічних прийомів.

Конкурентоспроможність продукції визначається вимогами, які пред'являють покупці товару, а саме: ціна, якість, упаковка, розфасовка, свіжість продукту, смак. Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції підвищується на основі поліпшення не тільки якісних характеристик товару, а й якості виробничих ресурсів: трудових, матеріальних, земельних, а також реалізації ефективних управлінських функцій, що неможливо здійснити без державної підтримки.

Поліпшення ґрунтової родючості земель на основі дотримання технологій виробництва сільськогосподарських культур, розвитку меліоративних заходів дозволяє вирішувати проблеми ерозії ґрунтів, збільшити обсяги валового збору сільськогосподарських культур.

Соціальна забезпеченість сільських жителів пов'язана з покращенням якості їх життя на основі розвитку об'єктів соціальної інфраструктури.

При формуванні трудових ресурсів необхідно створювати умови для реалізації якісного освітнього процесу в ході підготовки кваліфікованих кадрів для аграрного сектору.

Формування експортно-орієнтованого аграрного виробництва реалізується на основі забезпечення міжрегіональних логістичних ланцюжків для спрощення транспортування продовольчих товарів, сприяння виходу на зарубіжні ринки, державної підтримки сертифікації української продукції.

Розвиток сільських територій сприяє створенню та розвитку інженерної, транспортної, соціальної інфраструктури, збільшення зайнятості населення. Збереження та розвиток сільського укладу сприяє передачі майбутньо-

му поколінню матеріальних та духовних цінностей, сприянню моральному вихованню молоді, зміцненню культурного потенціалу сільського населення.

Сільське господарство здійснює виробництво сировини для переробної галузі та промисловості, зокрема для харчової, легкої промисловості, пов'язаної з борошномельно-круп'яною та комбікормовою промисловістю, що є основою для забезпечення населення продовольством, одягом, взуттям, тварин — кормовою базою.

Створення актуальної технологічної платформи та інноваційної активності сприяє розвитку науково-технологічних напрямів, механізмів співфінансування, реалізації інноваційних проектів за допомогою взаємодії наукових, освітніх організацій та бізнесу в інноваційній сфері.

Забезпечення продовольчої безпеки має стати пріоритетним напрямом державної політики. Це стан економіки, у якому населення забезпечене доступним, якісним і безпечним харчуванням за умови економічно ефективного виробництва та раціонального розподілу. Оснащення сільського господарства високопродуктивної техніки викликає необхідність освоєння цифрових технологій.

Цифрова трансформація аграрного сектору передбачає цифровість сільськогосподарського виробництва, і навіть процесів управління у сфері сільського господарства, тобто починаючи від автоматизації системи поливу, роботизованого годування та доїння та закінчуючи спрощеним документообігом, автоматизованим управлінням освітлення та клімат-контролем тощо.

Для обґрунтування пріоритетності аграрного сектору пропонуються критерії пріоритетності розвитку галузі, що згруповані на рис. 3, що надають як позитивний, і негативний вплив.

При обґрунтуванні пріоритетного розвитку аграрного сектору необхідно виходити насамперед із наступних факторів.

1. Залежність сільського господарства від ще не керованих природних факторів — клімату (погодних умов), зокрема, недостатня сума активних температур, кількість опадів, безперервна вітрова і водна ерозія.

Природні чинники впливають на спеціалізацію та розміщення сільськогосподарського виробництва. Тому, маючи інформацію про кліматичні умови того чи іншого регіону можна знизити їх вплив на сільськогосподарську діяльність. Для деяких видів рослин у процесі вирощування потрібні умови у вигляді певної суми позитивних температур.

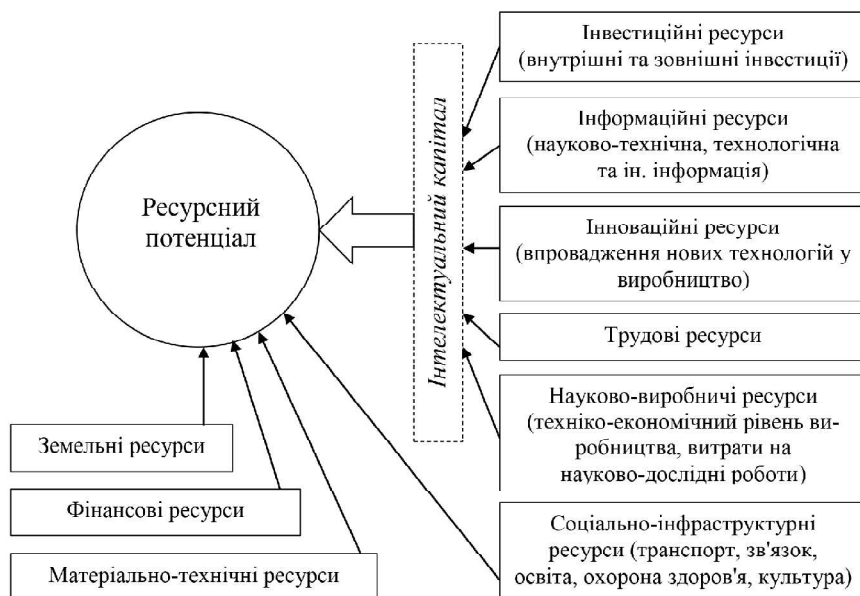

Рис. 4. Ресурсний потенціал аграрного сектору економіки та його складові

Джерело: [10, 11, 12].

При цьому важливо знати, які сільськогосподарські рослини більш стійкі до холоду (наприклад, цукрові буряки, кукурудза), а які — більш чутливі (наприклад, картопля, пшениця). Негативний вплив клімату виявляється у зниженні врожайності сільськогосподарських культур, погіршенні якості продукції.

2. Сезонність сільськогосподарського виробництва, що виражається в розбіжності виробничого часу і річного робочого періоду. В інших галузях, наприклад, у промисловості, виробничий процес здійснюється цілий рік, відповідно, виручка від реалізації продукції надходить постійно. У галузі рослинництва, де процес вирощування культур безпосередньо залежить від природно-кліматичних умов, виручка за реалізацію продукції йде нерівномірно. Так, озимі культури засіваються в одному звітному році, а продукцію і виручку можна отримати не раніше середини наступного звітного періоду. Сезонний характер виробництва обумовлює циклічний розвиток сільськогосподарства, нерівномірність реалізації продукції, надходження фінансових результатів. Як результат, виникає проблема між фінансовими потоками і грошовими потребами для забезпечення безперервності виробництва сільськогосподарської продукції. Порушуються терміни надходження грошових коштів та виплати за зобов'язаннями, що призводить до неплатоспроможності та закредитованості сільгоспвиробника.

Саме тому розвиток сільського господар-

ства більшою мірою потребує ефективної інноваційної діяльності та бюджетного фінансування не за принципом залишкового механізму, а цілеспрямованого виділення коштів по рядку сільського господарства.

3. Взаємодія сільського господарства з біологічними об'єктами, які мають специфічні умови вирощування, годівлі, утримання. Види рослин, сорти посадкового матеріалу, породи сільськогосподарських тварин, види кормів впливають на врожайність культур, і навіть продуктивність тварин.

4. Наявність головного чинника виробництва у сільському господарстві — землі, яку неможливо перенести, штучно створити у великих масштабах. Галузь рослинництва безпосередньо залежить від наявності земельного потенціалу, де вирощуються сільськогосподарські культури. Галузь тваринництва отримує корми, які вирощують переважно під час використання землі.

Функціонування аграрного сектора за умов сучасних ринкових відносин має суттєві особливості та специфіку. В аграрному секторі економіки дуже низький рівень еластичності попиту та пропозиції щодо ціни, яскраво виражені сезонні коливання обсягів виробництва, що зумовлюють диспаритет цін на продукцію АПК, залежність від природно-кліматичних умов. Сукупність цих чинників формує певні ризики розвитку галузі.

При забезпеченні розвитку аграрного сектору варто враховувати категорію ресурсного потенціалу. Зміст категорії "ресурсний потен-

ціал", стосовно підприємств аграрної галузі економіки, може бути визначений як наявність у суб'єкта господарювання економічні можливості (у вигляді засобів виробництва, техніки, обладнання, робочої сили, фінансів та ін.), які використовуються ним для досягнення поставлених економічних завдань (виробництва різних видів конкурентоспроможної продукції, отримання прибутку, розвитку виробництва на інноваційній основі та ін).

В економічній літературі класифікація ресурсного потенціалу представлена за різними критеріями J.-B. Say [7] виділив три основних фактори виробництва: працю, капітал та землю. J. Schumpeter [8] запропонував як фактор виробництва розглядати ще один — підприємницькі здібності, що являють собою особливий вид ресурсів, який дозволяє найбільш ефективно використовувати всі інші ресурси: працю, капітал та землю. Таким чином, у сучасному трактуванні елементів ресурсного потенціалу виділено чотири види ресурсів: земля, праця, капітал та підприємницькі здібності.

Американськими економістами P. Samuelson та W. Nordhaus [9] виділено чотири фактори, що становлять ресурсний потенціал: природні ресурси, людські ресурси, капітал і технології. З метою проведення кількісної оцінки ресурсного потенціалу існує інша його класифікація, яка складається з матеріальних, трудових та фінансових ресурсів.

Разом з тим, стосовно аграрної галузі економіки, в економічній літературі зміст категорії "ресурсний потенціал" обґрунтований вкрай недостатньо. Ми вважаємо, що в сучасних умовах поняттєвий апарат категорії "ресурсний потенціал" має бути доповнений такими видами, як інвестиційний, інформаційний, інноваційний потенціал.

У цьому дослідженні, щодо сучасних особливостей формування та розвитку аграрної галузі, під ресурсним потенціалом нами розуміється вся сукупність ресурсів, що є у розпорядженні підприємства, ресурсів які залучені у виробничий процес і господарський оборот із єдиною метою досягнення конкретних цілей економічного розвитку. Ми виходимо з того, що в структурованому вигляді ресурсний потенціал підприємств аграрної галузі є сукупністю наступних видів ресурсів: природних, трудових, матеріально-технічних, інвестиційних, інформаційних, інноваційних, науково-виробничих, соціально-інфраструктурних (див. рис. 4).

Формування та розвитку кожного елемента ресурсного потенціалу відбувається під впливом як зовнішніх, і внутрішніх чинників.

Відмінною особливістю аграрної галузі економіки є наявність земельних ресурсів, що виступають як основний засіб виробництва. Однією з головних завдань збереження та розвитку земельних ресурсів є поліпшення використання земельних угідь, збереження родючості ґрунтів, залучення в обіг земель, що вибули з сільськогосподарського обороту та не використовуються за призначенням.

Формування трудових ресурсів підприємств аграрної галузі перебуває під впливом загальної демографічної ситуації, внутрішньої та зовнішньої міграції населення, рівня освіти та кваліфікації працівників [13].

Важливим показником розвитку аграрного сектора є рівень інтелектуального капіталу [14], який використовується в процесі аграрного виробництва. Слід також зазначити, що можливість використання технологій штучного інтелекту як елемента підвищення інтелектуальних технологій є найперспективнішим напрямом розвитку науково-дослідних та конструкторських робіт та технологій у даній сфері.

Сучасний стан матеріально-технічних ресурсів підприємств аграрної галузі характеризується високим ступенем зносу основних фондів, техніки та обладнання.

Фінансові ресурси покликані забезпечити суб'єкти господарювання засобами для організації їх господарської діяльності. Більшість підприємств аграрної галузі відчуває дефіцит фінансових ресурсів, що викликає необхідність пошуку нових підходів до їх формування та використання. Підвищення ефективності використання фінансових ресурсів досягається шляхом раціонального використання внутрішніх фінансових ресурсів (прибутку, коштів різних фондів підприємства та ін.), зниження фінансових ризиків, проведення внутрішньої фінансової політики, спрямованої на зниження "закредитованості", що призводить до того, що підприємства мають відразу кілька боргових зобов'язань розрахунки за якими утруднені, а також орієнтації основний діяльності для досягнення конкретних, чітко визначених цілей.

Для розвитку аграрного сектора можна виділити основні цілі державного регулювання: підвищення конкурентоспроможності агропромислової продукції та товаровиробників; забезпечення стійкого розвитку територій; формування ефективно функціонуючого ринку агропромислової продукції, сировини та продовольства; забезпечення підвищення прибутковості товаровиробників; створення спри-

ятливого інвестиційного клімату та залучення інвестицій в аграрний сектор; підтримання паритету цін на агропромислову та промислову продукцію, що використовується в галузі.

У межах перелічених вище завдань не наведено механізмів їх реалізації. Однак, як показує практика, обсяг фактично виділених коштів з державного бюджету [15], які спрямовані на реалізацію цих заходів, завжди значною мірою нижче запланованого. Державна підтримка аграрної галузі потребує підвищення та збільшення ефективності, зокрема потрібне посилення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів на кожному етапі їх виконання [16, 17].

На наш погляд, державне регулювання економічних відносин в аграрному секторі має включати:

- внесення кардинальних змін до діючих систем управління, зокрема особливу увагу необхідно приділити індикативному плануванню, основу якого становить наукове обґрунтування майбутніх тенденцій соціально-економічного та науково-технічного розвитку на тривалий період часу;

- застосування декількох методів прогнозування та оцінки обсягів виробництва сировини та продовольства;

- оцінку ефективності використання ресурсів у процесі виробництва.

Також необхідним заходом є вироблення стратегічних концепцій щодо розвитку та використання обмежених ресурсів аграрного сектора, до яких відносять земельні, трудові та фінансові ресурси. Ці спільні заходи ставлять за мету досягнення двох базових цілей розвитку аграрного сектора: по-перше, сформувати стійку виробничу структуру підприємств АПК; по-друге, забезпечити зростання рівня рентабельності виробленої продукції.

ВИСНОВОК

Досліджуючи питання управління аграрним сектором, його механізмів та підходів в умовах трансформаційних змін необхідність переходу до нової парадигми розвитку аграрного сектора є очевидною. Висока залежність аграрного сектора від природно-кліматичних умов ставить додаткові умови для забезпечення його розвитку, особливо в умовах війни в Україні. Тому механізми державного впливу на економіку аграрного сектора повинні бути ефективними, перетворюючи аграрний сектор на пріоритетну галузь, яка повинна щорічно виконувати свою основну функцію щодо забезпечення продовольчої безпеки країни.

У трансформаційних умовах, при вивченні сучасних особливостей формування та розвитку аграрної галузі, під ресурсним потенціалом розуміється вся сукупність ресурсів, що є у розпорядженні підприємства і залучених у виробничий процес та господарський оборот із досягнення конкретних цілей економічного розвитку. Ми виходимо з того, що у структурованому вигляді ресурсний потенціал підприємств аграрної галузі є сукупністю наступних видів ресурсів: природних, трудових, матеріально-технічних, інвестиційних, інформаційних, інноваційних, науково-виробничих, соціально-інфраструктурних.

Література:

1. Козловський С. В., Мазур Г. Ф., Козловський В. О., Жураківський Є. С. Економічна безпека аграрної галузі України в умовах інституційних трансформацій. Монографія: Вінниця: Твори. 2019. 272 с.

2. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>

3. Зануда А. Земля України: скільки її, кому належить і хто на ній працює. BBC News Україна. 11.11.2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50223336>

4. Офіційний сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua/>

5. Sheldon, I. M. (2017). The competitiveness of agricultural product and input markets: a review and synthesis of recent research. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, vol. 49 (1). URL: <https://doi.org/10.1017/aae.2016.29>

6. Harris, G., Stone, K. T., Mayeshiba, T., Componation, P., Farrington, P. (2014). Transitioning from teaching lean tools to teaching lean transformation. *Journal of Enterprise Transformation*, vol. 4 (3), pp. 191—204.

7. Say, J.-B. (2019). Jean-Baptiste Say and Political Economy. Taylor & Francis. 280 p.

8. Schumpeter, Joseph A., Opie, Redvers (1983). The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle. New Brunswick, New Jersey: Transaction Books. Translated from the 1911 original German, *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*.

9. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. (2001). *Economics*. McGraw-Hill. 792 p.

10. Козловський С. В. Забезпечення стійкості та розвитку сучасних економічних систем. Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД". 2017. 554 с.

11. Синегуб П. С., Козловський С. В. Управління інтелектуальним капіталом бізнес-

спільноти в умовах цифрової трансформації. Вінниця: ТВОРИ, 2024. 212 с.

12. Martin-de-Castro, G. (2011). Towards an intellectual capital-based view of the firm: origins and nature. *Journal of Business and Ethics*, vol. 98 (4), pp. 649—662.

13. Kozlovskiy, S., Kulinich, T., Vechirko, I., Lavrov, R., Zayukov, I., Mazur, H. (2024). Relationship between net migration and economic development of European countries: Empirical conclusions. *Problems and Perspectives in Management*, vol. 22 (1), pp. 605—618.

14. Козловський С. В., Синегуб П. С. Парадигма управління інтелектуальним капіталом в умовах дигіталізації сучасної економіки. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 85—93. URL: <http://dx.doi.org/10.32702/2306-6806.2022.2.85>

15. Державна підтримка аграріїв у 2023—2024 рока (2023). URL: <https://nyzhnosyrovatska.rada.today/2023/11/10/7286/>

16. Kozlovskiy, S., Grynyuk, R., Baidala, V., Burdiak, V., Bakun, Y. (2019). Economic security management of Ukraine in conditions of European integration. *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 15. № 3, pp. 137—153.

17. Мазур Г. Ф., Козловський А. В. Сучасні заходи стимулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні. *Агросвіт*. 2017. № 8. С. 12—18.

References:

1. Kozlovskiy, S.V. Mazur, H.F. Kozlovskiy, V.O. and Zhurakivskiy, Ye.S. (2019), *Ekonomiczna bezpeka ahrarnoi haluzi Ukrainy v umovakh instytutitsijnykh transformatsij* [Economic security of the agricultural industry of Ukraine in the conditions of institutional transformations], Tvory, Vinnytsia, Ukraine.

2. State Statistics Service of Ukraine (2024), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 Sept 2024).

3. Zanuda, A. (2019), "Land of Ukraine: how much of it, who owns it and who works on it", available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50223336> (Accessed 05 Sept 2024).

4. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography & Cadastre (2024), available at: <https://land.gov.ua/> (Accessed 05 Sept 2024).

5. Sheldon, I.M. (2017), "The competitiveness of agricultural product and input markets: a review and synthesis of recent research", *Journal of Agricultural and Applied Economics*, vol. 49 (1). <https://doi.org/10.1017/aae.2016.29>

6. Harris, G. Stone, K.T. Mayeshiba, T. Compton, P. and Farrington, P. (2014), "Transitioning from teaching lean tools to teaching lean

transformation", *Journal of Enterprise Transformation*, vol. 4 (3), pp. 191—204.

7. Say, J.-B. (2019), *Jean-Baptiste Say and Political Economy*, Taylor & Francis, Milton Park, UK.

8. Schumpeter, J.A. and Opie, R. (1983), *The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle*, Translated from the 1911 original German, *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*, Transaction Books, New Brunswick, New Jersey, USA.

9. Samuelson, P.A. and Nordhaus, W.D. (2001), *Economics*, McGraw-Hill, NY, USA.

10. Kozlovskiy, S.V. (2017), *Zabezpechennia stijkosti ta rozvytku suchasnykh eko-nomicnykh system* [Ensuring stability and development of modern economic systems], TOV "Nilan-LTD", Vinnytsia, Ukraine.

11. Syniehub, P.S. and Kozlovskiy, S.V. (2024), *Upravlinnia intelektual'nym kapitalom biznes-spil'noty v umovakh tsyfrovoy transformatsii* [Management of the intellectual capital of the business community in the conditions of digital transformation], TVORY, Vinnytsia, Ukraine.

12. Martin-de-Castro, G. (2011), "Towards an intellectual capital-based view of the firm: origins and nature", *Journal of Business and Ethics*, vol. 98 (4), pp. 649—662.

13. Kozlovskiy, S. Kulinich, T. Vechirko, I. Lavrov, R. Zayukov, I. and Mazur, H. (2024), "Relationship between net migration and economic development of European countries: Empirical conclusions", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 22 (1), pp. 605—618.

14. Kozlovskiy, S. and Syniehub, P. (2022), "Paradigm of intellectual capital management in the conditions of digitalization of the modern economy", *Ekonomicna ta derzhava*, vol. 2, pp. 85—93. <http://dx.doi.org/10.32702/2306-6806.-2022.2.85>

15. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2023), "State support for farmers in 2023—2024", available at: <https://nyzhnosyrovatska.rada.today/2023/11/10/7286/> (Accessed 05 Sept 2024).

16. Kozlovskiy, S. Grynyuk, R. Baidala, V. Burdiak, V. and Bakun, Y. (2019), "Economic security management of Ukraine in conditions of European integration", *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 15, no. 3, pp. 137—153.

17. Mazur, G. and Kozlovskiy, A. (2017), "Modern events of promoting agricultural production in Ukraine", *Agrosvit*, vol. 8, pp. 12—18.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2024 р.

УДК 631:11

О. Є. Скуратова,
аспірант, ННЦ "Інститут аграрної економіки"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6785-9525>
О. С. Скуратов,
аспірант, ННЦ "Інститут аграрної економіки"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-2883-0028>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.113

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛОГІСТИКИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

O. Skuratova,
Postgraduate student, National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics"
O. Skuratov,
Postgraduate student, National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics"

RETHINKING ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR LOGISTICS IN THE AGRICULTURAL SECTOR: CHALLENGES AND PERSPECTIVES

У статті досліджено актуальну проблему адаптації обліково-аналітичного забезпечення логістики в аграрному секторі економіки до вимог сучасного ринку. З огляду на швидкозмінювані умови бізнес-середовища, акцент зроблено на необхідності інтеграції інноваційних інформаційних технологій, таких як штучний інтелект (AI), інтернет речей (IoT), блокчейн та хмарні обчислення, у традиційні системи обліку та аналізу. Проаналізовано переваги і недоліки існуючих підходів до обліку в аграрному секторі, а також окреслено перспективи їх удосконалення з метою підвищення ефективності управління ресурсами та зміцнення конкурентоспроможності аграрних підприємств. У статті підкреслюється необхідність переосмислення традиційних підходів до обліково-аналітичного забезпечення та впровадження сучасних технологій, що сприятиме стійкому розвитку аграрних підприємств у глобалізованій економіці.

This article addresses the challenge of adapting accounting and analytical support for logistics in the agricultural sector to the modern market conditions. The focus is on integrating innovative information technologies, such as artificial intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), blockchain, and cloud computing, into traditional accounting and analysis systems. The article examines the advantages and disadvantages of existing approaches to accounting in the agricultural sector and identifies the prospects for developing accounting and analytical systems in the context of enhancing resource management efficiency and improving the competitiveness of enterprises. A thorough analysis of the current state of accounting systems in the logistics processes of agricultural enterprises reveals their limitations, particularly their lack of flexibility and slow adaptation to rapidly changing market demands. The integration of modern technologies is shown to significantly improve the accuracy, transparency, and speed of decision-making processes, thereby contributing to the sustainable development of agricultural enterprises. The article concludes that there is an urgent need to rethink traditional approaches and implement contemporary technologies to ensure that agricultural enterprises remain competitive and capable of

sustainable growth in a globalized economy. This study contributes to the broader discussion on the digital transformation of logistics management, emphasizing the importance of modernizing accounting and analytical systems to meet the demands of the current business environment. The findings suggest that the adoption of advanced technologies in accounting processes can lead to substantial improvements in operational efficiency, cost reduction, and enhanced decision-making capabilities, ultimately supporting the long-term resilience and competitiveness of agricultural enterprises.

Ключові слова: обліково-аналітичне забезпечення, логістика, аграрний сектор, інноваційні технології, штучний інтелект (AI), стійкий розвиток, глобалізація.

Key words: accounting support, logistics management, agricultural sector, supply chain efficiency, resource management, innovative technologie, competitive advantage.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний аграрний сектор економіки характеризується високим рівнем конкуренції та необхідністю адаптації до швидкозмінюваних умов ринку. У цьому контексті, логістика виступає ключовим фактором забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств, оскільки вона забезпечує своєчасне постачання ресурсів, оптимізацію запасів, зниження витрат на транспортування та зберігання продукції. Однак, попри важливість логістичних процесів, багато аграрних підприємств все ще використовують традиційні системи обліково-аналітичного забезпечення, які не завжди відповідають вимогам сучасного бізнес-середовища.

Традиційні системи обліку та аналізу мають низку переваг, таких як відповідність законодавчим вимогам та висока точність фінансових звітів. Проте, ці системи часто виявляються недостатньо гнучкими і не забезпечують оперативного доступу до необхідної інформації, що ускладнює прийняття швидких управлінських рішень. Умови сучасного ринку вимагають від підприємств здатності швидко реагувати на зміни попиту, ринкові коливання, нові технології та глобальні виклики, такі як пандемія COVID-19 та військова агресія Росії, які виявили вразливість багатьох логістичних систем.

Однією з основних проблем є те, що традиційні облікові системи не інтегровані з сучасними інформаційними технологіями, такими як автоматизовані системи управління ресурсами (ERP), штучний інтелект (AI), інтернет речей (IoT) та блокчейн. Це призводить до недостатньої прозорості та складності у відстежуванні ланцюгів постачання, що своєю чергою підвищує ризики помилок, дублювання даних та збільшує витрати на ведення бізнесу. Відсутність інтеграції з інноваційними технологіями також знижує загальну ефективність облікових процесів і може стати серйозною перешкодою для розвитку підприємства в умовах глобалізації.

У зв'язку з цим, актуальною стає необхідність розробки та впровадження нових підходів до обліково-аналітичного забезпечення, які б враховували сучасні тенденції та дозволяли аграрним підприємствам залишатися конкурентоспроможними на ринку. Це включає інтеграцію сучасних інформаційних технологій, що дозволить підвищити гнучкість, оперативність і точність облікових даних, а також забезпечити стійкий розвиток підприємств у довгостроковій перспективі.

Таким чином, проблематика дослідження полягає в необхідності переосмислення традиційних підходів до обліково-аналітичного забезпечення логістики в аграрному секторі та розробки нових, які б відповідали викликам

сучасного ринку і сприяли підвищенню ефективності управління ресурсами та конкурентоспроможності аграрних підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останні десятиліття стали періодом активного розвитку досліджень у галузі логістики, зокрема в контексті аграрного сектора. Значна увага приділяється обліково-аналітичному забезпеченню логістичних процесів, що обумовлено зростаючою складністю логістичних ланцюгів і необхідністю їх адаптації до сучасних викликів. Вітчизняні та зарубіжні науковці зробили значний внесок у розробку теоретичних та практичних основ обліку та аналізу в логістиці.

Вітчизняні дослідники, такі як І.І. Савенко, Д.В. Седіков [1], О.О. Орда та В.О. Удовіченко [2], акцентують увагу на необхідності впровадження цифрових рішень та автоматизації логістичних процесів для підвищення їх ефективності. Савенко І.І. і Седіков Д.В. [1] у своїх роботах досліджують можливості оптимізації логістичних витрат за допомогою сучасних інформаційних систем, таких як ERP-системи, що дозволяють інтегрувати облікові дані з логістичними процесами. Вони підкреслюють, що впровадження цих технологій сприяє зниженню витрат та підвищенню точності облікових даних, що є критично важливим для аграрних підприємств.

Значний внесок у розвиток теорії та методології обліку в логістиці зробили також зарубіжні науковці. Такі дослідники, як Р. Ентоні, Б. Нідлз [4] та Ф. Котлер [5], зосереджують свою увагу на інтеграції облікових систем з логістичними процесами, підвищенні ефективності управління за допомогою інформаційних технологій та використанні великих даних для прогнозування попиту і оптимізації ресурсів. Зокрема, Д. Клосс та Д. Бауерсокс [6] досліджували питання стратегічного управління логістичними ланцюгами в умовах глобалізації, розглядаючи використання штучного інтелекту та інших передових технологій для підвищення гнучкості та стійкості логістичних систем.

У своїх роботах, наприклад, В.І. Івашкевич [3] аналізує проблеми і перспективи розвитку управлінського обліку в умовах глобалізації, наголошуючи на важливості адаптації облікових систем до нових викликів, які виникають у зв'язку з глобальними змінами та інтеграцією сучасних інформаційних технологій. Дослідження показують, що впровадження новітніх технологій, таких як IoT, AI, блокчейн та ав-

томатизація складів, значно підвищує ефективність логістичних процесів та забезпечує прозорість і точність облікових даних (Стаття 2).

Дослідження Є.В. Крикавського, Н.І. Чухрай та Л.В. Фролової [7] зосереджені на оптимізації логістичних ланцюгів у аграрному секторі, враховуючи специфіку сезонних коливань попиту та пропозиції. Вони підкреслюють важливість інтеграції логістики в загальну стратегію розвитку підприємств, що сприяє ефективному управлінню матеріальними потоками і підвищенню конкурентоспроможності аграрних підприємств. Їхні роботи також підкреслюють значення новітніх технологій у досягненні цих цілей.

Загалом, аналіз останніх досліджень показує, що для забезпечення ефективного обліково-аналітичного забезпечення логістики в аграрному секторі необхідно враховувати сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій та інтегрувати їх у існуючі облікові системи. Це дозволить підвищити гнучкість, точність та ефективність логістичних процесів, що є важливим для забезпечення конкурентоспроможності підприємств в умовах глобалізації та швидкозмінюваних ринкових умов.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою цієї статті є комплексний аналіз сучасних підходів до обліково-аналітичного забезпечення логістики в аграрному секторі економіки, з особливим акцентом на інтеграцію інноваційних інформаційних технологій у ці процеси. Аграрний сектор сьогодні стикається з багатьма викликами, пов'язаними з глобалізацією, зростанням конкуренції, швидкими технологічними змінами та необхідністю підвищення ефективності управління ресурсами. У цьому контексті ефективне обліково-аналітичне забезпечення логістичних процесів стає важливим для стійкого розвитку підприємств. Основні цілі статті включають кілька ключових напрямків. Перш за все, це аналіз традиційних систем обліку та аналізу в логістиці. Тут проводиться оцінка ефективності традиційних підходів до обліку та аналізу логістичних процесів у аграрному секторі, а також виявлення їхніх переваг і недоліків. Особлива увага приділяється таким аспектам, як точність фінансових звітів, відповідність законодавчим вимогам і прозорість облікових даних. Другий напрямок — це дослідження сучасних тенденцій у логістиці. У статті вивчаються інноваційні підходи, які вже впроваджуються в логістичних процесах, зокрема використання таких тех-

Рис. 1. Традиційні системи обліку

Джерело: узагальнено автором.

нологій, як штучний інтелект (AI), інтернет речей (IoT), блокчейн, великі дані та хмарні обчислення. Також проводиться оцінка впливу цих технологій на ефективність та конкурентоспроможність аграрних підприємств.

Огляд традиційних систем обліку та аналізу

На рисунку наведені основні традиційні системи обліку та аналізу, що використовуються на сучасних підприємствах.

Кожна з цих систем має ряд переваг і недоліків, які варто враховувати при їх використанні в сучасних умовах. Однією з головних переваг є точність і відповідність фінансових звітів. Ці системи забезпечують високий рівень точності, дотримуючись загальноприйнятих стандартів бухгалтерського обліку, що гарантує правильність облікових записів і відповідність вимогам законодавства. Завдяки стандартизованим процедурам і правилам підприємства можуть забезпечити стабільність і надійність фінансової інформації, що важливо як для внутрішнього, так і для зовнішнього користування.

Традиційні облікові системи також сприяють прозорості фінансової діяльності підприємства. Чітка структура облікових записів дозволяє легко відслідковувати всі фінансові операції. Це забезпечує високий рівень контролю

завдяки регулярному проведенню аудиту та перевірок, що допомагає виявляти й виправляти помилки або неправомірні дії. Крім того, ведення обліку відповідно до законодавчих вимог дозволяє підприємствам підготувати необхідні фінансові звіти для податкових органів, інвесторів та інших зацікавлених сторін. Фінансові звіти, такі як баланс, звіт про прибутки та збитки, звіт про рух грошових коштів, забезпечують всебічний аналіз фінансового стану підприємства [4].

Історична достовірність є ще однією важливою перевагою традиційних систем обліку. Вони зберігають історичні дані, що дозволяє підприємствам проводити ретроспективний аналіз і приймати обґрунтовані рішення на основі минулих результатів діяльності.

Однак, незважаючи на ці переваги, традиційні системи обліку та аналізу мають і певні недоліки. Вони, хоч і забезпечують надійність і відповідність стандартам, можуть бути недостатньо ефективними в умовах сучасного динамічного бізнес-середовища. Інтеграція з сучасними інформаційними технологіями та автоматизація облікових процесів можуть суттєво підвищити їхню ефективність та гнучкість. Вони можуть бути досить трудомісткими та витратними у веденні. Ведення таких систем

потребує багато часу і ресурсів, включаючи ручне введення даних, перевірки та звірки. Висока вартість обслуговування та оплати праці бухгалтерського персоналу може бути суттєвим навантаженням на підприємство, особливо для малих та середніх компаній.

Однак, незважаючи на ці переваги, традиційні системи обліку та аналізу мають і певні недоліки. Вони можуть бути досить трудомісткими та витратними у веденні. Ведення таких систем потребує багато часу і ресурсів, включаючи ручне введення даних, перевірки та звірки. Висока вартість обслуговування та оплати праці бухгалтерського персоналу може бути суттєвим навантаженням на підприємство, особливо для малих та середніх компаній.

Крім того, традиційні облікові системи можуть не забезпечувати оперативної інформації для прийняття швидких управлінських рішень. Процеси збору та обробки даних можуть займати значний час, що ускладнює своєчасне реагування на зміни у ринковій ситуації або внутрішньому середовищі підприємства. Відсутність інтеграції з сучасними інформаційними технологіями також є значним недоліком. Багато традиційних систем не інтегровані з ERP-системами, що ускладнює автоматизацію облікових процесів. Відсутність інтеграції може призводити до дублювання інформації, помилок у даних та зниження загальної ефективності облікових операцій.

Традиційні системи часто бувають менш гнучкими та важко адаптуються до швидкозмінюваних умов бізнес-середовища. Це може створювати проблеми при впровадженні нових бізнес-процесів або технологій. Потреба в постійних оновленнях та адаптаціях підвищує навантаження на бухгалтерський персонал і системи управління.

Таким чином, традиційні системи обліку та аналізу, хоч і забезпечують надійність і відповідність стандартам, можуть бути недостатньо ефективними в умовах сучасного динамічного бізнес-середовища. Інтеграція з сучасними інформаційними технологіями та автоматизація облікових процесів можуть суттєво підвищити їхню ефективність та гнучкість. "Конкурентоспроможність підприємств виступає ключовою умовою виживання та подальшого їх розвитку в умовах жорсткої ринкової економіки," — зазначають Савенко І. І. та Седіков Д. В. у своїй праці "Логістичний менеджмент, як інструмент оптимізації логістичних витрат" [1].

Після недавніх глобальних потрясінь стало ще більш очевидним, наскільки важливими є надійні та стійкі ланцюги поставок для підтрим-

ки рівноваги в нашому взаємопов'язаному світі. Події останніх років підкреслили, що відсутність гнучкості та стійкості в логістичних процесах може мати значні негативні наслідки для економіки, бізнесу та повсякденного життя людей. Це виявилось особливо важливим у часи криз, коли перебої в поставках товарів і послуг можуть викликати масштабні проблеми. Нестача товарів першої необхідності, затримки у виробництві та постачанні, зростання цін — всі ці фактори підкреслюють необхідність удосконалення та посилення стійкості ланцюгів поставок. Інвестування в сучасні технології, такі як автоматизація, штучний інтелект та інтернет речей, може допомогти створити більш адаптивні та надійні логістичні системи, здатні швидко реагувати на зміни та виклики.

Таким чином, сучасні тенденції вимагають більшої гнучкості, технологічності та інноваційності, тому підприємствам треба вносити зміни до обліку логістичних операцій в логістику. Нами виділено та узагальнено головні інновації, що мають бути враховані при побудові обліку логістики в аграрному секторі. До них варто віднести наступне.

Системи використання інтернет речей (IoT) — це можливість у реальному часі відстежувати та моніторити стан товарів і активів на кожному етапі ланцюга постачання [8].

Штучний інтелект (AI), який відіграє ключову роль у підвищенні ефективності логістичних операцій, забезпечуючи прогнозування попиту, оптимізацію маршрутів та автоматизацію рутинних завдань [9].

Робототехніку, інтеграція якої в логістику значно підвищує швидкість і точність виконання завдань, зменшуючи людські помилки і витрати на робочу силу [10].

Автоматизацію складів, що включає використання автоматизованих транспортних засобів (AGV), роботизованих систем для сортування і пакування товарів, а також автоматизованих систем управління запасами [11].

Блокчейн, що забезпечує підвищену прозорість, безпеку та відстежуваність у логістичних ланцюгах. Ця система дозволяє створювати незмінні записи про кожну транзакцію, що полегшує відстеження походження товарів і запобігає шахрайству [12].

Великі дані та аналітика, аналіз яких дозволяє підприємствам отримувати цінні інсайти з великих обсягів інформації, таких як історія поставок, операції на складах, зворотній зв'язок від клієнтів та ринкові тенденції. Це допомагає краще розуміти поведінку клієнтів і впроваджувати більш клієнтоорієнтовані стратегії.

Використання великих даних сприяє оптимізації управління ресурсами та підвищенню конкурентоспроможності підприємств [13].

Хмарні обчислення (Cloud Computing), що забезпечують масштабованість і гнучкість операцій. Використання хмарних платформ дозволяє підприємствам швидко масштабувати свої операції та отримувати доступ до даних у реальному часі, що покращує координацію та прийняття рішень. Хмарні обчислення також знижують витрати на IT-інфраструктуру і забезпечують безпечне зберігання даних [14].

Автономні транспортні засоби, що дозволяє підвищити ефективність та безпеку перевезень [15].

Гнучку логістику (Elastic Logistics), яка дозволяє підприємствам швидко адаптуватися до змін у попиті та уникати надмірних витрат. Використання гнучких логістичних рішень забезпечує більш ефективне управління запасами та оптимізацію ресурсів. Це допомагає підприємствам залишатися конкурентоспроможними навіть у непередбачуваних ринкових умовах [16].

Доставку останньої милі — використання дронів та автономних транспортних засобів для доставки останньої милі значно покращує швидкість та ефективність доставки. Ці технології дозволяють швидко та точно доставляти товари безпосередньо до споживача, що підвищує рівень задоволеності клієнтів і знижує витрати на логістику. Автономні рішення також зменшують екологічний вплив, знижуючи викиди CO₂ [17, 18].

Ці тенденції та інновації сприяють підвищенню ефективності, прозорості та стійкості логістичних процесів, що особливо важливо для аграрного сектору. Впровадження таких технологій допомагає оптимізувати ланцюги постачання, знижуючи витрати та покращуючи якість обслуговування.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У ході проведеного дослідження було встановлено, що ефективне обліково-аналітичне забезпечення логістичних процесів є критичним фактором для підвищення конкурентоспроможності та стійкого розвитку аграрних підприємств. Традиційні системи обліку, попри їхню відповідність законодавчим вимогам та високу точність фінансових звітів, виявляються недостатньо гнучкими для сучасного динамічного бізнес-середовища. Вони часто не інтегровані з сучасними інформаційними технологіями, що знижує їхню ефективність і ус-

кладнює оперативне прийняття управлінських рішень. Застосування інноваційних технологій, таких як штучний інтелект (AI), інтернет речей (IoT), блокчейн, великі дані та хмарні обчислення, дозволяє суттєво покращити логістичні процеси. Вони забезпечують більш точне прогнозування попиту, оптимізацію маршрутів, підвищення прозорості ланцюгів постачання та зниження операційних витрат. Ці технології також сприяють автоматизації рутинних завдань і підвищенню ефективності управління ресурсами, що є особливо важливим у контексті аграрного сектору, де сезонність і залежність від зовнішніх факторів мають значний вплив на ефективність діяльності. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що подальший розвиток обліково-аналітичного забезпечення логістики в аграрному секторі має бути орієнтований на інтеграцію цих передових технологій у існуючі системи обліку. Це дозволить забезпечити більш високу гнучкість, оперативність та точність у прийнятті управлінських рішень, а також сприятиме зниженню витрат і підвищенню загальної ефективності логістичних процесів. Перспективи подальших досліджень можуть включати такі напрямки: розробка нових моделей обліково-аналітичного забезпечення, створення інтегрованих моделей, що поєднують традиційні облікові системи з сучасними інформаційними технологіями, з урахуванням специфіки аграрного сектору; вивчення впливу інноваційних технологій на ефективність логістичних процесів, проведення емпіричних досліджень для оцінки ефективності впровадження таких технологій, як AI, IoT, блокчейн та хмарні обчислення в аграрних підприємствах; аналіз впливу глобальних викликів на логістичні процеси, дослідження впливу глобальних кризових ситуацій, таких як пандемії, зміни клімату або економічні кризи, на логістичні процеси та розробка адаптивних стратегій для зменшення їхнього негативного впливу; оцінка економічної доцільності впровадження нових технологій, аналіз витрат та економічної ефективності впровадження інновацій у логістику аграрних підприємств з метою визначення найбільш вигідних напрямків інвестування. Загалом, подальші дослідження повинні бути спрямовані на глибше розуміння того, як інноваційні технології можуть бути інтегровані у процеси обліку і аналізу, щоб максимально підвищити ефективність управління логістикою в аграрному секторі. Це дозволить аграрним підприємствам залишатися конкурентос-

проможними у сучасному динамічному середовищі, забезпечуючи при цьому стійкий розвиток та економічну стабільність.

Література:

1. Савенко І.І., Седіков Д.В. Логістичний менеджмент як інструмент оптимізації логістичних витрат. *Економіка харчової промисловості*, 2020, Т. 12, Вип. 3. С. 42—50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2020_12_3_6 (дата звернення: 03.07.2024).

2. Орда О.О., Удовіченко В.О. Аналіз цифрових рішень логістики "останньої милі". Зб. матеріалів 84-ї наук.-техн. та наук.-метод. конф. ун-ту. Секція транспортних технологій (04-08 трав. 2020 р. Харків), 2020. С. 17—18.

3. Івашкевич В.І. Проблеми та перспективи розвитку управлінського обліку в умовах глобалізації. *Бухгалтерський облік і аудит*, 2019, № 2. С. 11—17.

4. Ентоні Р., Нідлз Б. Основи бухгалтерського обліку. М.: Вільямс, 2021. 784 с.

5. Котлер Ф. Основи маркетингу. 14-е вид. М.: Вільямс, 2020. 784 с.

6. Closs, D.J., Bowersox, D.J., & Cooper, M.B. (2002). *Logistical Management: The Integrated Supply Chain Process*. New York: McGraw-Hill.

7. Крикавський Є.В., Чухрай Н.І., Фролова Л.В. (2020). Логістичні ланцюги у сільському господарстві: методологічні підходи до оптимізації. Київ: Кондор. 2020, 340 с.

8. IoT-Based Smart Logistics Model to Enhance Supply Chain. Springer, 2023. URL: <https://link.springer.com/> (дата звернення: 09.07.2024).

9. Pournader M. et al. Artificial intelligence applications in supply chain management // *International Journal of Production Economics*. 2021. Т. 241. С. 108250. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2021.108250> (дата звернення: 11.07.2024).

10. International Federation of Robotics (IFR). (2022). *World Robotics Report 2022*. URL: https://ifr.org/downloads/press2018/2022_WR_extended_version.pdf (дата звернення: 05.07.2024).

11. Mobile Warehouse Robotics: Flexible Automation Enables Resilient Operations — *Logistics Viewpoints* (2023). URL: <https://logisticsviewpoints.com/2024/07/03/mobile-warehouse-robotics-the-cornerstone-of-modern-warehouse-automation/> (дата звернення: 18.07.2024).

12. Guner E. & Son-Turan S. (2022). Blockchain Technology and Sustainability in Supply Chains and Logistics: A Mixed Method Approach. *Logistics* 6(4), 85. URL: <https://doi.org/10.3390/logistics6040085> (дата звернення: 12.07.2024).

13. Predictive big data analytics for supply chain demand forecasting: methods applications and research opportunities. URL: <https://journalofbigdata.springeropen.com/articles/10.1186/s40537-020-00329-2> (дата звернення: 03.07.2024).

14. How Cloud Computing is Shaping the Future of Logistics — Maersk (2023). URL: <https://www.maersk.com/insights/digitalisation/2023/02/06/cloud-computing-logistics> (дата звернення: 09.07.2024).

15. Business Partner Magazine. (2023). *Autonomous Vehicles in logistics: Everything you Need to Know*. URL: <https://businesspartnermagazine.com/autonomous-vehicles-logistics-everything-need-know/> (дата звернення: 11.07.2024).

16. Choi T. M., Wallace S. W., & Wang Y. (2020). Facing market disruptions: Values of elastic logistics in service supply chains. *International Journal of Production Research* 58(10), 2954—2972. URL: <https://ideas.repec.org/a/taf/tprxxx/v59y2021i1p286-300.html> (дата звернення: 12.07.2024).

17. Akbari M., & Au B. (2023). Last mile delivery in logistics and supply chain management: a bibliometric analysis and future directions. *Benchmarking: An International Journal* 30(4), 1137-1170. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/BIJ-07-2021-0409/full/html> (дата звернення: 13.07.2024).

18. "Логістика останньої милі: 10 хвилин дають економію в 1 млн євро" — *Logistics in Ukraine* (2023). URL: <https://logistics-ukraine.com/2020/page/10/> (дата звернення: 19.07.2024).

References:

1. Savenko, I.I. & Sedikov, D.V. (2020), "Logistic management as a tool for optimizing logistics costs", *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 12, no. 3, pp. 42—50, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2020_12_3_6 (Accessed 03 Jul. 2024).

2. Orda, O.O. & Udovichenko, V.O. (2020), "Analysis of digital solutions in "last mile" logistics", *Zb. materialiv 84-i nauk.-tekhn. ta nauk.-metod. konf. un-tu. Sektsiia transportnykh tekhnolohij* [Materials of the 84th Scientific and Technical and Methodological Conference of the University. Transport Technology Section], Kharkiv, Ukraine, May 04—08, pp. 17—18.

3. Ivashkevich, V.I. (2019), "Problems and prospects for the development of managerial accounting in the context of globalization", *Bukhhalterskyi oblik i audit*, vol. 2, pp. 11—17.

4. Anthony, R. & Needles, B. (2021), "", Osnovy bukhkalterskoho obliku. Moscow: Williams, 784 p.

5. Kotler, P. (2020), Osnovy marketynhu [Basics of marketing], 14th ed., Williams, Moscow, Russia.

6. Closs, D.J., Bowersox, D.J., & Cooper, M.B. (2002), Logistical Management: The Integrated Supply Chain Process, McGraw-Hill, New York, USA.

7. Krykavskiy, Ye.V., Chukhray, N.I., & Frolova, L.V. (2020), Logistychni lantsiuhy u silskomu hospodarstvi: metodolohichni pidkhody do optymizatsii [Logistics chains in agriculture: methodological approaches to optimization], Kondor, Kyiv, Ukraine.

8. Springer (2023), "IoT-Based Smart Logistics Model to Enhance Supply Chain", available at: <https://link.springer.com/> (Accessed 09 Jul. 2024).

9. Pournader, M. (2021), "Artificial intelligence applications in supply chain management", International Journal of Production Economics, vol. 241, art. no. 108250. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2021.108250>.

10. International Federation of Robotics (IFR) (2022), "World Robotics Report", available at: https://ifr.org/downloads/press2018/2022_WR_-extended_version.pdf (Accessed 05 Jul. 2024).

11. Logistics Viewpoints (2023), "Mobile Warehouse Robotics: Flexible Automation Enables Resilient Operations", available at: <https://logisticsviewpoints.com/2024/07/03/mobile-warehouse-robotics-the-cornerstone-of-modern-warehouse-automation/> (Accessed 18 Jul. 2024).

12. Guner, E. & Son-Turan, S. (2022), "Blockchain Technology and Sustainability in Supply Chains and Logistics: A Mixed Method Approach", Logistics, vol. 6, no. 4, p. 85. <https://doi.org/10.3390/logistics6040085>.

13. Seyedan, M. & Mafakheri, F. (2020), "Predictive big data analytics for supply chain demand forecasting: methods applications and research opportunities", Available at: <https://journal-of-bigdata.springeropen.com/articles/10.1186/s40537-020-00329-2> (Accessed 03 Jul. 2024).

14. Maersk (2023), "How Cloud Computing is Shaping the Future of Logistics", available at: <https://www.maersk.com/insights/digitalisation/2023/02/06/cloud-computing-logistics> (Accessed 09 Jul. 2024).

15. Business Partner Magazine. (2023), "Autonomous Vehicles in logistics: Everything you Need to Know", available at: <https://businesspartner-magazine.com/autonomous-vehicles-logistics-everything-need-know/> (Accessed 11 Jul. 2024).

16. Choi, T.M., Wallace, S.W., & Wang, Y. (2020), "Facing market disruptions: Values of

elastic logistics in service supply chains", International Journal of Production Research, vol. 58, no. 10, pp. 2954—2972, available at: <https://ideas.repec.org/a/taf/tpsrxx/v59y2021i1p286-300.html> (Accessed 12 Jul. 2024).

17. Akbari, M. & Au, B. (2023), "Last mile delivery in logistics and supply chain management: a bibliometric analysis and future directions", Benchmarking: An International Journal, vol. 30, no. 4, pp. 1137—1170, available at: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/BIJ-07-2021-0409/full/html> (Accessed 13 Jul. 2024).

18. Logistics in Ukraine (2023), "Last mile logistics: 10 minutes save 1 million euros", available at: <https://logistics-ukraine.com/2020/page/10/> (Accessed 19 Jul. 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.09.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 330:[005.21:005.521]:005.6

Р. Я. Хіч,
аспірант кафедри маркетингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0387-9407>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.121

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ SWOT-АНАЛІЗУ ЯК МАРКЕТИНГОВОГО ІНСТРУМЕНТУ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ДЛЯ ОЦІНКИ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

R. Khich,
Postgraduate student of the Department of Marketing, Ivan Franko Lviv National University

THE USING OF THE SWOT ANALYSIS METHOD
AS A MARKETING TOOL OF STRATEGIC PLANNING TO ASSESS
THE PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE DAIRY INDUSTRY OF UKRAINE

Наукова стаття присвячена проблематиці використання маркетингових інструментів стратегічного планування для оцінки перспектив розвитку молочної промисловості України із застосування методики SWOT-аналізу. Автором обрано методику SWOT-аналізу, основною метою якої є визначення позиціонування молочної промисловості з допомогою оцінювання слабких та сильних сторін галузі, її можливостей та загроз з метою вибору та пошуку найкращих стратегій її розвитку. На основі проведення SWOT-аналізу запропоновано використання маркетингових стратегій, а саме: стратегію маркетингових інновацій, що дасть можливість в подальшому покращити не лише дизайн, упаковку, розмірні характеристики, кількість продуктів в тарі, але й своєю чергою розширити сферу використання товару; стратегію зростання споживачів-інноваторів. Беруться до уваги споживачі органічної молочної продукції, апіорні інноватори — споживачі, які легко сприймають молочні новинки; відповідальні-екоінноватори, які зацікавлені у безпеці молочних продуктів, їхньої упаковки для довкілля; новатори-раціоналісти — споживачі, що бажають отримати новинку, заощаджуючи кошти за рахунок купівлі якісних молочних продуктів за прийнятною ціною; стратегію зниження витрат на молочну продукцію та органічну молочну продукцію, що сприятиме зниженню цін на цю продукцію.

The scientific article is devoted to the problem of using marketing tools of strategic planning to assess the development prospects of the dairy industry of Ukraine using the SWOT-analysis method. The study of modern economic literature proved that many indicators have been researched and substantiated by economists, which make it possible to assess the current state of development of the dairy industry. The author chose the method of SWOT-analysis, the main purpose of which is to determine the positioning of the dairy industry by assessing the industry's weaknesses and strengths, its opportunities and threats in order to choose and find the best strategies for its development. Based on the SWOT-analysis, the use of marketing strategies is proposed, namely: the strategy of marketing innovations, which will make it possible to further improve not only the design, packaging, dimensional characteristics, the number of products in the container, but also to expand the scope of use of the product; the growth strategy of consumer innovators. Consumers of organic

dairy products, a priori innovators — consumers who easily accept dairy novelties are taken into account; responsible eco-innovators who are interested in the safety of dairy products, their packaging for the environment; innovators-rationalists — consumers who want to get a novelty, saving money by buying high-quality dairy products at an acceptable price; a strategy to reduce the costs of dairy products and organic dairy products, which will contribute to the reduction of prices for these products. Because, judging by the current situation on the market of milk and dairy products during the war, we believe that in the event of an increase in prices for organic milk, Ukrainian families will not be able to regularly consume organic milk products due to their ability to pay, which will lead to an increase in prices for domestic organic products in dairy industry.

It has been proven that the problems of the functioning and development of the dairy industry in Ukraine open greater opportunities for foreign competitors — our western neighboring countries to offer their dairy products at the same prices, or slightly higher, but products that clearly meet EU technical standards and to partially conquer the domestic dairy market.

Ключові слова: маркетингове стратегічне планування, маркетингові інструменти, SWOT-аналіз, маркетингова стратегія, молочна промисловість, ефективність молочної промисловості України.

Key words: marketing strategic planning, marketing tools, SWOT analysis, marketing strategy, dairy industry, effectiveness of the dairy industry of Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Стратегічне маркетингове планування є сучасною модифікацією стратегічного управління. Стратегічне маркетингове планування — це в першу чергу процес прийняття рішень, які дозволяють забезпечити ефективну маркетингову діяльність і розвиток підприємства в цілому. Внутрішній зміст планового стратегічного процесу, або його анатомія, його маркетингового інструментарію не дивлячись на дослідження та достатню кількість надрукованої літератури залишається маловивченою областю.

В умовах конкурентного ринкового середовища підприємствам молокопереробної промисловості потрібно не лише визначати стратегічні цілі та шукати засоби їх досягнення, обирати стратегію подальшого розвитку, а також формувати свої конкурентні переваги та координувати усі напрямки своєї діяльності для їх збереження або посилення саме з допомогою використання конкретного стратегічного інструментарію — маркетингових інструментів як складових методології стратегічного планування молочної галузі.

Вивчення за дослідження стану молокопереробної галузі України через призму застосування стратегічних маркетингових інструментів є актуальною темою. Насамперед це зумовлено тим, що ця галузь має велику кількість виробників та представлена досить широким асортиментом продукції, високим рівнем конкуренції, а також маркетинговими зусиллями,

які докладає кожен з учасників ринку для утримання своєї частки і завоювання нових ринків збуту. Підприємства галузі зіткнулися з проблемою конкуренції не лише в межах національного, але і глобального ринку.

Важливою складовою структурної кризи сучасного стану економіки країни загалом та її регіонів є низький рівень знань у сфері методики та методології стратегічного маркетингового планування діяльності молокопереробних підприємств, а також технологічна багатокладність національної економіки, яка зумовлена низкою причин, в тому числі історичного характеру.

На сучасному етапі розвитку економіки об'єктивними передумовами, що зумовлюють необхідність стратегічного маркетингового планування діяльності підприємств молочної промисловості, є:

- неспроможність ринкового механізму забезпечити макроекономічну стабільність національної економіки, перешкоджати циклічним коливанням виробництва, валового доходу, зайнятості;

- постійний ріст в загальному споживанні частки суспільного споживання;

- поява більш складних форм взаємодії господарюючих суб'єктів і цілих секторів економіки в результаті інтеграційних процесів;

- загострення глобальних проблем сучасності (вичерпування природних ресурсів, погіршення стану навколишнього середовища тощо), що зумовлює підвищений інтерес суспільства до проблем довгострокового розвитку;

— виникнення надзвичайних ситуацій (війна України проти російського агресора, економічна криза, стихійні лиха), які вимагають цілеспрямованої діяльності із усунення дії зазначених чинників на розвиток суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика стратегічного маркетингового планування, а саме використання маркетингових інструментів у діяльності підприємств молочної промисловості, формування та реалізації маркетингових стратегій, постійно привертає увагу учених-економістів як теоретиків так і практиків у галузі управління та маркетингу. Важливі питання методології маркетингового стратегічного управління та планування висвітлені у працях зарубіжних учених: І. Ансоффа [1], К. Вассона [2], Дж. Дейя [2, с. 144—147], Ф. Котлера [3, с. 123—125], Дж.Б. Куїна [4, с. 39], М. Мескона [5, с. 257—261], М. Портера [6], А. Чандлера [7, с. 91—92] тощо. Серед закордонних вчених, праці яких присвячені дослідженню проблематики маркетингового стратегічного управління молочної галузі в умовах кризи, необхідно назвати Borawski, Dunn, Harper, & Pawlewicz [8]; Borawski, Pawlewicz, Parzonko, Harper, & Holden [9]; Pouch & Trouve [10]. та інших. Їх зусиллями створений теоретико-методологічний фундамент дослідження даної проблеми, вирішено ряд її методичних та прикладних аспектів щодо використання методики стратегічного маркетингового планування для формування конкурентоспроможного ринку молочної продукції, вдосконалення економічного механізму його функціонування.

Питанням формування маркетингових стратегій розвитку галузей та підприємств за допомогою методики SWOT-аналізу присвячені праці таких вітчизняних науковців як Л.В. Балабанової [11], Д.І. Берницької [12], І.Т. Кіщак [13], О. А. Мех [14], М. Г. Саєнко [15], та інших.

Протягом останніх 60 років вчені і практики застосовують технологію SWOT-аналізу у стратегічному плануванні для визначення позиції організацій та розробки стратегій. Існують спроби ґрунтового аналізу публікацій (наприклад, Benzaghta, M. A., Elwalda, A., Mousa, M. M., Erkan, I., & Rahman, M. [16], присвячених SWOT-аналізу, однак вони здебільшого зосереджуються на вузькій сфері застосування.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою написання наукової статті є дослідження проблематики використання методики SWOT-аналізу як маркетингового інструменту стратегічного планування для оцінки перспектив розвитку молочної промисловості України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зауважимо, що інструментарій стратегічного маркетингового планування розвитку молочної промисловості України включає у себе цілий механізм елементів та відповідну методологію стратегічного аналізу розвитку вітчизняної молочної промисловості.

До таких елементів ми віднесемо візію, місію та цілі розвитку молочної галузі, види та форми планової діяльності розвитку вітчизняної молочної галузі, різноманітні методи та методики оцінки галузі, а також організаційна культура.

Велику увагу у цій науковій статті буде зосереджено на методиках саме стратегічного планування розвитку вітчизняної молочної промисловості, а саме: на методиці SWOT-аналізу, використовуючи яку нами буде побудована SWOT-матриця функціонування вітчизняної молочної промисловості та методиці визначення таксономічного коефіцієнту (інтегрована методика таксономічного аналізу), що ґрунтуватиметься на визначенні загальної ефективності розвитку молочної промисловості в Україні. Зауважимо, що саме за допомогою використання цих методик зумовить можливість оцінки стратегічних пріоритетів розвитку молочної промисловості, виявлення сильних та слабких сторін, можливостей та загроз галузі, охарактеризувати дію зовнішніх факторів на молочну промисловість та зробити певні висновки.

Основним стратегічним інструментом розвитку будь-якої галузі є використання методики внутрішнього та зовнішнього середовищ, а саме SWOT-аналізу. SWOT-аналіз є одним із найпоширеніших інструментів стратегічного планування, що водночас допомагає ідентифікувати сильні та слабкі сторони організації (Strengths and Weaknesses) і визначити можливості та загрози на ринку молочної продукції (Opportunities and Threats).

Зауважимо, що проведення SWOT-аналізу в даному випадку має важливе не лише аналітичне значення, а й превентивне, оскільки виявлення можливостей і загроз розвитку молочної промисловості в Україні повинно забезпе-

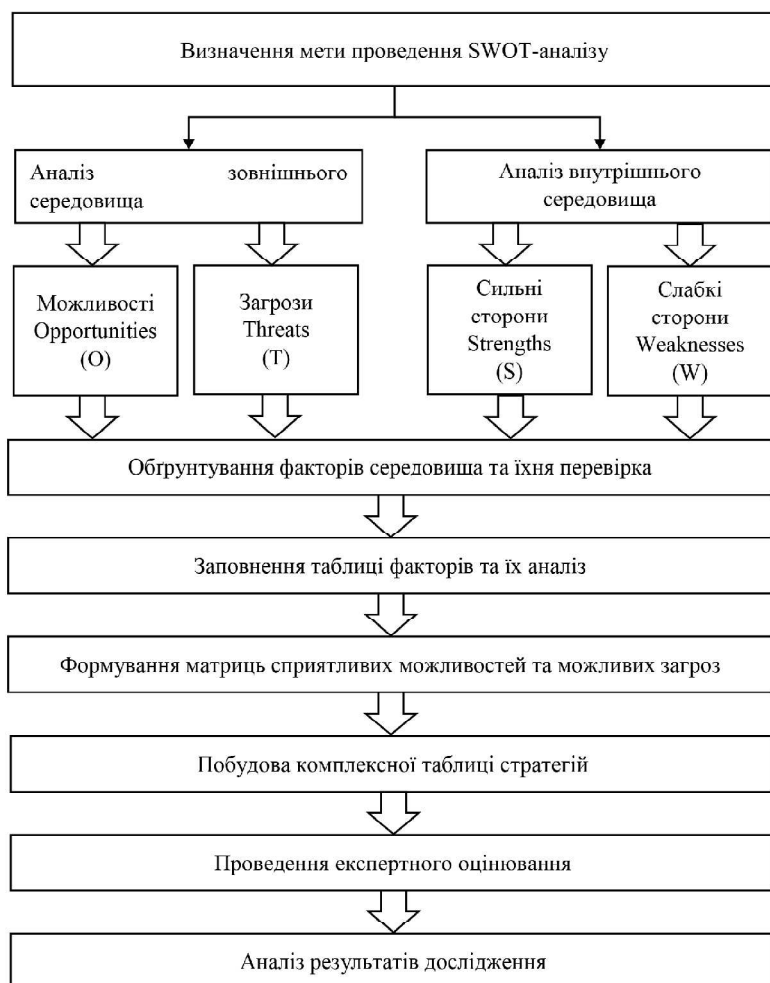

Рис. 1. Схематична модель проведення SWOT-аналізу молочної промисловості в Україні

Джерело: власна розробка автора.

чити подальше перетворення можливостей на сильні сторони і не допустити реалізації загроз шляхом вжиття відповідних заходів щодо їхнього попередження. Побудуємо матрицю SWOT-аналізу розвитку молочної промисловості в Україні та здійснимо її детальну оцінку-характеристику.

Сам алгоритм проведення SWOT-аналізу галузі — це складний багатогранний процес, що поєднує сукупність поетапних кроків та закінчується аналізом результатів запропонованих стратегій розвитку молочної промисловості загалом (рис. 1).

Побудуємо матрицю SWOT-аналізу молочної промисловості в Україні, де визначимо основні сильні та слабкі сторони галузі, її загрози та можливості (рис. 2).

Варто зазначити, що в основу ринку молочної продукції покладено три елементи: основний ринок сировини, ринок посередників та ринок кінцевого споживача. Сировинний сектор молочної промисловості, відповідно до умов влас-

ності та різноманітності виробничих організацій, представлений трьома типами господарств: агроструктури, фермерські господарства та господарства населення. Результати цього аналізу можуть виявити сильні сторони та зосередити увагу на слабких сторонах, які можуть перешкодити досягненню поставлених цілей.

Велику увагу приділимо можливостям молочної промисловості, оскільки через них галузь має можливість побороти свої слабкі сторони та зовнішні загрози на основі проведеного SWOT-аналізу. Серед основних можливостей розвитку молочної галузі слід виділити диверсифікацію виробництва у молочній промисловості; державну підтримку розвитку як молочної промисловості так і органічного виробництва; розвиток промислового виробництва молока через насадження поголів'я корів та молочного виробництва; розвиток сімейних молочних ферм та сільськогосподарських обслуговуючих молочних кооперативів сучасного

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
- зростаючий ринок молочної продукції з лідируючими позиціями, добре вивчений ринок та потреби покупців на ньому; - висока якість сертифікованої молочної продукції, відповідність вітчизняного молока стандартам ЄС щодо безпечності та якості сирого молока; - використання інноваційних технологій через реалізацію державних та недержавних програм розвитку галузі; - швидкий розвиток ринку органічної молочної продукції; - значна кількість постачальників галузі; - наявність структурних елементів ринку (проміжних продавців, державних установ, зовнішніх покупців, ін.) - наявний досвід виробничих процесів у молочній галузі (вітчизняний та зарубіжний); - наявний сталий попит на молочну продукцію; - широкий асортимент продукції, достатня кількість брендів, що постійно удосконалюються і оновлюються; - добре побудована мережа розподілу; - наявність значної кількості незайнятих сільських жителів, що є передумовою формування дешевої робочої сили; - забезпечення продовольчої безпеки.	- неналежна продуктивність переробної галузі через не модернізовану діяльність переробних підприємств; - скорочення кількості молокопереробних підприємств через руйнування Баштанського сирозаводу та Куп'янського МКК; - недостатній рівень підготовки кадрів у сфері молочного господарства; - неналежний рівень протекціоніської політики держави щодо захисту внутрішнього ринку молочної продукції (введення квот на імпорт молочних продуктів, митних тарифів при перевищенні квот тощо); - відсутність підприємств, що займаються повною переробкою вторинних відходів молочної галузі; - незначний термін придатності молочної продукції; - слабкий розвиток кооперації на селі як потенційного осередку розвитку органічного молочного виробництва; - низький рівень кредитного рейтингу молочної галузі; - нерозвиненість системи стратегічного бізнес-планування у молочній промисловості; - наявність фінансово сильних близьких зарубіжних суб'єктів господарювання, що знижує конкурентоспроможність вітчизняної продукції; - низький рівень державної підтримки розвитку молочної промисловості; - невідповідність окремих видів молочної продукції технічним стандартам ЄС.
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
- диверсифікація виробництва у молочній промисловості; - державна підтримка розвитку як молочної промисловості так і органічного виробництва (дотації); - розвиток промислового виробництва молока через нароснування поголів'я корів та молочного виробництва; - розвиток сімейних молочних ферм та сільськогосподарських обслуговуючих молочних кооперативів (СОМК) сучасного типу; - функціонування молочних підприємств через застосування тактики глибокої переробки в промисловості (мінімум 50 % сировини повинна перероблятися); - використання маркетингових інновацій у молочному скотарстві та виробництві органічної молочної продукції; - підвищення продуктивності переробної галузі шляхом модернізації переробних підприємств, підвищення екологічних стандартів якості, підвищення якості сирого молока через реалізацію державних програм контролю саме сирого молока; - зниження податкового тиску на виробників екологічно чистої молочної продукції; - зміна в споживчих очікуваннях шляхом надання переваги українських споживачів вітчизняним молочним продуктам харчування; - зростання інвестиційної привабливості молочної промисловості; - нароснування експортного потенціалу галузі; - зростання обсягів виробництва молока до 2030 р. майже на 25 %; - вихід на нові закордонні продовольчі ринки; - повна переробка вторинних відходів молочного комплексу.	- нестабільна економіко-політична ситуація у зв'язку із військовою агресією з боку Росії; - зменшення обсягів виробництва та постачання молочної сировини; - зростання інфляційних процесів; - зниження рівня життя населення України; - більшість галузевих та державних програм розвитку молочної промисловості базувалися та ґрунтуються на хибних статистичних показниках, що унеможлиблює їхнє виконання; - різке зростання цін на молочну продукцію через воєнні дії та поступове зменшення кількості поголів'я корів; - наявність сильної конкуренції з боку західних країн-сусідів; - високі відсоткові ставки для кредитування агросектору та, зокрема, молочної промисловості; - низька платоспроможність населення у зв'язку із високими цінами на сертифіковану молочну та органічну молочну продукцію; - правова незахищеність споживача молочної продукції.

Рис. 2. Матриця SWOT-аналізу молочної промисловості України

Джерело: розроблено автором.

типу; функціонування молочних підприємств через застосування тактики глибокої переробки в промисловості (мінімум 50 % сировини повинна перероблятися); використання маркетингових інновацій у молочному скотарстві та виробництві органічної молочної продукції; підвищення продуктивності переробної галузі шляхом модернізації переробних підприємств тощо.

Оцінити вплив стратегічних чинників зовнішнього середовища на розвиток молочної промисловості необхідно, виділивши чинники

зовнішнього середовища, визначити ймовірність їх впливу на її функціонування та класифікувати за позитивним чи негативним впливом (табл. 1 та 2).

Отже, в результаті побудови матриці можливостей розвитку вітчизняної молочної промисловості, найсприятливішими будуть ті, які знаходяться у верхньому правому куті матриці (рис. 3), а саме можливості під номером: 4, 6, 9, 11, 12 та 13. Саме їх потрібно буде включити до підсумкової таблиці-матриці SWOT-аналізу, а, основне — розглянути їх як можливі напрям-

Таблиця 1. Аналіз можливостей розвитку молочної промисловості в Україні

№ з/п	Фактори (чинники)	Ймовірність здійснення			Важливість впливу		
		Вис. 7-10	Сер. 4-6	Низ. 1-3	Вис. 7-10	Сер. 4-6	Низ. 1-3
1.	Диверсифікація виробництва у молочній промисловості		4			6	
2.	Державна підтримка розвитку як молочної промисловості так і органічного виробництва		4		9		
3.	Розвиток промислового виробництва молока через нарощування поголів'я корів та молочного виробництва		4		8		
4.	Розвиток сімейних молочних ферм та сільськогосподарських обслуговуючих молочних кооперативів (СОМК) сучасного типу		6		9		
5.	Функціонування молочних підприємств через застосування тактики глибокої переробки в промисловості			3	10		
6.	Використання маркетингових інновацій у молочному скотарстві та виробництві органічної молочної продукції	7			8		
7.	Підвищення продуктивності переробної галузі шляхом модернізації переробних підприємств			3	8		
8.	Зниження податкового тиску на виробників екологічно чистої молочної продукції		4		10		
9.	Зміна в споживчих очікуваннях шляхом надання переваги українських споживачів вітчизняним молочним продуктам харчування		6			6	
10.	Зростання інвестиційної привабливості молочної промисловості		5		8		
11.	Нарощування експортного потенціалу галузі	7			9		
12.	Зростання обсягів виробництва молока до 2030 р. майже на 25 %		6		8		
13.	Вихід на нові закордонні продовольчі ринки	8			9		
14.	Повна переробка вторинних відходів молочного комплексу			3		6	

Джерело: розроблено автором.

ки обраної стратегії розвитку вітчизняної молочної промисловості.

Проаналізуємо можливі загрози, що відображені у табл. 2, на основі чого побудовано матрицю можливих загроз функціонування вітчизняної молочної промисловості (рис. 4).

Здійснивши аналіз матриці можливих загроз, що зображено на рис. 4, вважаємо, що подальше дослідження розвитку молочної галузі будемо проводити беручи до уваги мож-

ливі загрози, які знаходяться у верхньому правому куті матриці, а саме позиції: 1, 3—5, 7—9.

Для закінчення стратегічного маркетингового аналізу щодо перспектив розвитку та функціонування молочної промисловості в Україні варто показати взаємозв'язок між зовнішніми чинниками (можливостями та загрозами) та потенціалом вітчизняної молочної галузі (сильними та слабкими сторонами). Тобто наступним кроком є побудова таблиці SWOT-аналізу

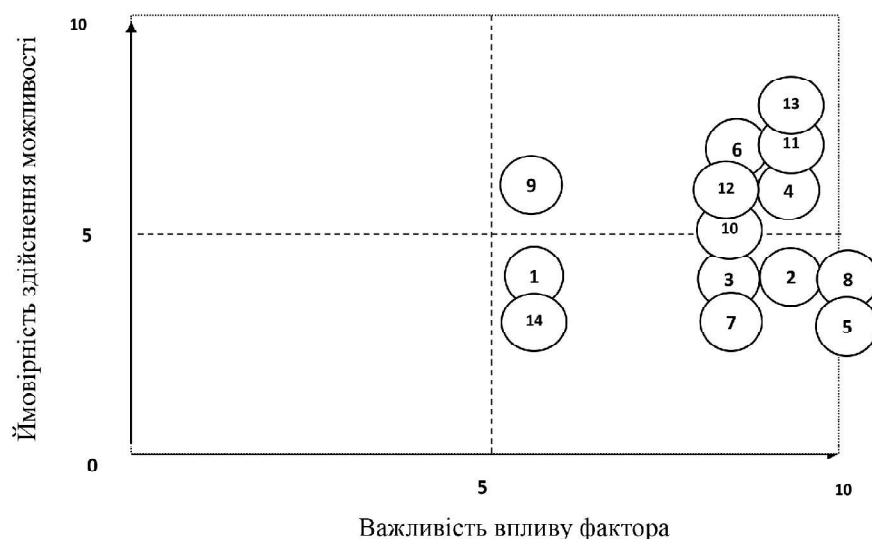

Рис. 3. Матриця сприятливих можливостей розвитку молочної промисловості в Україні

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 2. Аналіз можливих загроз розвитку вітчизняної молочної промисловості

№ з/п	Фактори (чинники)	Ймовірність здійснення			Важливість впливу		
		Вис. 7-10	Сер. 4-6	Низ. 1-3	Вис. 7-10	Сер. 4-6	Низ. 1-3
1.	Нестабільна економіко-політична ситуація у зв'язку із військовою агресією з боку Росії	8			9		
2.	Зменшення обсягів виробництва та постачання молочної сировини		4		9		
3.	Зростання інфляційних процесів	7			8		
4.	Зниження рівня життя населення України	8			8		
5.	Більшість галузевих та державних програм розвитку молочної промисловості базувалися та ґрунтуються на хибних статистичних показниках, що унеможливило їхнє виконання	8				6	
6.	Різке зростання цін на молочну продукцію через воєнні дії та поступове зменшення кількості поголів'я корів		5		9		
7.	Наявність сильної конкуренції з боку західних країн-сусідів		6		7		
8.	Високі відсоткові ставки для кредитування агросектору та, зокрема, молочної промисловості		6		10		
9.	Низька платоспроможність населення у зв'язку із високими цінами на сертифіковану молочну та органічну молочну продукцію		8		9		
10.	Правова незахищеність споживача молочної продукції			3		6	

Джерело: розроблено автором.

з SO, ST, WO та WT-стратегіями, що зображено на рис. 5.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проаналізувавши детально матрицю SWOT-аналізу, що показує взаємозв'язок зовнішньо-

го середовища із сильними та слабкими сторонами розвитку молочної промисловості, тобто SO, ST, WO, WT-стратегічні напрями, вважаємо за доцільне обрати:

1. Стратегію маркетингових інновацій, що дасть можливість в подальшому покращити не лише дизайн, упаковку, розмірні характеристики, кількість продуктів в тарі, але й своєю

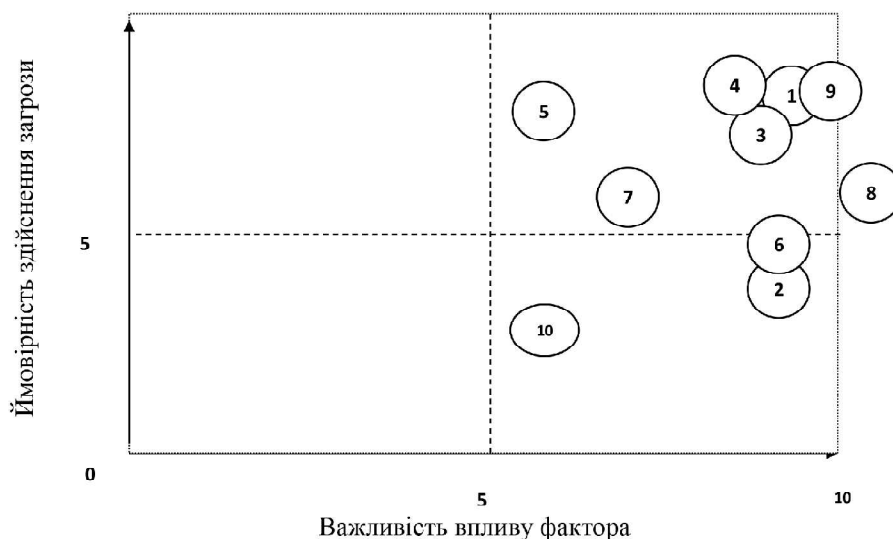

Рис. 4. Матриця можливих загроз функціонування молочної промисловості в Україні

Джерело: розроблено автором.

Складові SWOT-аналізу	Можливості зовнішнього середовища (О)	Загрози зовнішнього середовища (Т)
	А. Розвиток сімейних молочних ферм та сільськогосподарських обслуговуючих молочних кооперативів (СОМК) сучасного типу	а) Нестабільна економіко-політична ситуація у зв'язку із військовою агресією з боку Росії
	Б. Використання маркетингових інновацій у молочному скотарстві та виробництві органічної молочної продукції	б) Зростання інфляційних процесів
	В. Зміна в споживчих очікуваннях шляхом надання переваги українських споживачів вітчизняним молочним продуктам харчування	в) Зниження рівня життя населення України
	Г. Нарощування експортного потенціалу галузі	г) Більшість галузевих та державних програм розвитку молочної промисловості ґрунтуються на хибних статистичних показниках, що унеможлиблює їхнє виконання
	Д. Зростання обсягів виробництва молока	д) Наявність сильної конкуренції з боку західних країн-сусідів
	Е. Вихід на нові закордонні продовольчі ринки	е) Високі відсоткові ставки для кредитування агросектору та, зокрема, молочної промисловості ж) Низька платоспроможність населення у зв'язку із високими цінами на сертифіковану молочну та органічну молочну продукцію
Сильні сторони (S)	SO-стратегії	ST-стратегії
1. Зростаючий ринок молочної продукції з лідируючими позиціями, добре вивчений ринок та потреби покупців на ньому	Розвиток кооперації господарств населення на селі	Швидке зростання виробництв із низькими витратами (неорганічна молочна продукція)
2. Висока якість сертифікованої молочної продукції, відповідність вітчизняного молока стандартам ЄС щодо безпечності та якості сирого молока	Впровадження ESG-підходу та заходів, пов'язаних з ґрінвошингом щодо майбутньої реструктуризації органічного молочного бізнесу	Посилення конкуренції з боку західних країн-сусідів
3. Використання інноваційних технологій через реалізацію державних та недержавних програм розвитку галузі		Сприяння розвитку неорганічного молочної продукції із нижчими витратами через зниження доходів населення
4. Швидкий розвиток ринку органічної молочної продукції	Зниження податкового тиску на виробників екологічно чистої молочної продукції	Розбіжність пріоритетів розвитку органічної молочної продукції та молочки загалом в органах державної влади та населення, що не може забезпечити досягнення спільної кінцевої мети – реалізацію державних програм
5. Значна кількість постачальників галузі	Нарощування обсягів виробництва молочної продукції	
6. Наявність структурних елементів ринку (проміжних продавців, державних установ, зовнішніх покупців, ін.)	Впровадження нових виробничих технологій та методів управління	Наявність сильної конкуренції з боку західних країн-сусідів на кваліфіковану робочу силу з України
7. Наявний досвід виробничих процесів у молочній галузі (вітчизняний та зарубіжний)	Вихід на нові закордонні продовольчі ринки Впровадження нових виробничих маркетингових технологій та методів управління	
8. Наявний сталий попит на молочну продукцію	Зосередження уваги на таких молочних брендах, що сприяють нарощенню експортного потенціалу та забезпечення насамперед внутрішньої продовольчої безпеки	Значна вартість сертифікованої органічної молочної продукції, що призведе до скорочення її попиту та зниження рівня забезпечення продовольчої безпеки
9. Широкий асортимент продукції, достатня кількість брендів, що постійно удосконалюються і оновлюються		
10. Добре побудована мережа розподілу		
11. Наявність значної кількості незайнятих сільських жителів, що є передумовою формування дешевої робочої сили		
12. Забезпечення продовольчої безпеки		

Рис. 5. Комплексна матриця SWOT-аналізу, що показує взаємозв'язок зовнішнього середовища із сильними та слабкими сторонами функціонування молочної промисловості в Україні (початок)

Джерело: розроблено автором.

Слабкі сторони (W)	WO-стратегії	WT-стратегії
1. Неналежна продуктивність переробної галузі через немодернізовану діяльність переробних підприємств	Впровадження ESG-підходу та заходів, пов'язаних з грінвошингом щодо майбутньої реструктуризації органічного молочного бізнесу, що сприятиме ефективній переробній системі молочної галузі	Неспроможність сільськогосподарських підприємств здійснювати капіталовкладення з метою ведення органічного молочного виробництва через великі ризики у період війни
2. Скорочення кількості молокопереробних підприємств через руйнування Баштанського сирозаводу та Куп'янського МКК		
3. Недостатній рівень підготовки кадрів у сфері молочного господарства	Впровадження нових виробничих технологій та методів управління та зокрема, методів мотивації працівників	Підготовка кадрів у сфері молочного господарства (створення центру підготовки фахівців для молочної промисловості та агропродовольчого комплексу загалом); захист внутрішнього ринку (введення квот на імпорт молочних продуктів, митних тарифів при перевищенні квот тощо)
4. Неналежний рівень протекціоніської політики держави щодо захисту внутрішнього ринку молочної продукції		
5. Відсутність підприємств, що займаються повною переробкою вторинних відходів молочної галузі	Зростання інвестиційної привабливості молочної галузі через впровадження тактики глибокої переробки в молочній промисловості (мінімум 50 % сировини повинна перероблятися), що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного виробника молочної продукції	
6. Незначний термін придатності молочної продукції	Використання зарубіжного досвіду та стандартів ЄС щодо виробництва новинок з подовженим терміном використання молочних продуктів	
7. Слабкий розвиток кооперації на селі як потенційного осередку розвитку органічного молочного виробництва	Впровадження нових виробничих технологій та методів управління з використанням методики стратегічного аналізу, розвиток обслуговуючих молочних кооперативів (СОМК) сучасного типу	Неплатоспроможність населення у зв'язку із високими цінами на сертифіковану органічну молочну продукцію, що сприятиме конкуренції з боку західних країн–сусідів
8. Низький рівень кредитного рейтингу молочної галузі	Залучення іноземних кредитних установ і банків, залучення експертів щодо удосконалення законодавства молочної галузі	
9. Нерозвиненість системи стратегічного бізнес-планування у молочній промисловості	Впровадження нових виробничих технологій та методів управління з використанням методики маркетингового стратегічного аналізу	
10. Наявність фінансово сильних близьких зарубіжних суб'єктів господарювання, що знижує конкурентоспроможність вітчизняної продукції	Зниження податкового тиску на виробників екологічно чистої молочної продукції, субсидування та агрокредитування молочної промисловості	Швидке зростання неорганічного нищезатратного молочного виробництва
11. Низький рівень державної підтримки розвитку молочної промисловості	Субсидування та агрокредитування молочної промисловості не лише через державні програми розвитку, але й через міжнародні проекти	
12. Невідповідність окремих видів молочної продукції технічним стандартам ЄС	Впровадження системи повної переробки сирого молока	

Рис. 5. Комплексна матриця SWOT-аналізу, що показує взаємозв'язок зовнішнього середовища із сильними та слабкими сторонами функціонування молочної промисловості в Україні (закінчення)

Джерело: розроблено автором.

чергою розширити сферу використання товару тощо (обов'язкове зосередження на органічній молочній продукції).

2. Стратегію зростання споживачів-інноваторів. Беруться до уваги споживачі органічної молочної продукції, апіорні інноватори — споживачі, які легко сприймають молочні новинки; відповідальні-екоінноватори, які зацікавлені у безпеці молочних продуктів, їхньої упаковки для довкілля; новатори-раціоналісти — споживачі, що бажають отримати новинку, заощаджуючи кошти за рахунок купівлі якісних молочних продуктів за прийнятною ціною.

3. Стратегію зниження витрат на молочну продукцію та органічну молочну продукцію, що сприятиме зниженню цін на цю продукцію. Бо,

судячи з поточної ситуації на ринку молока та молочної продукції у період війни, вважаємо, що в разі зростання цін на молочну органіку українські сім'ї не зможуть регулярно споживати органічні молочні новинки через платоспроможність, що призведе до зростання цін на вітчизняні органічні продукти у молочній галузі.

Подані проблеми функціонування та розвитку молочної галузі в Україні відкривають більші можливості закордонним конкурентам — нашим західним країнам-сусідам пропонувати свою молочну продукцію за такими ж цінами, або трохи вищими, але продукцію, яка чітко відповідає технічним стандартам ЄС та частково завойовувати вітчизняний молочний ринок.

Література:

1. Ansoff H.I. Corporate Strategy. Penguin, 1987. 284 p.

2. Day G.S. Analysis for Strategic Market Decisions. Minnesota: West Publishing, St Paul, USA. 1986. 356 p.

3. Philip Kotler. Kotler On Marketing. Simon & Schuster UK, 2012. 272 p.

4. Quinn, J.B. Strategies for Change: Logical Incrementalism. Homewood, IL: IRWIN. 1980.

5. Michael, H. Mescon, Michael Albert, Franklin Khedouri. Management. Harper & Row, 1988. 777 p.

6. Michael E. Porter. The Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. Free Press, 2004. 396 p.

7. Chandler, A.D. Strategy and Structure. Cambridge, MA: MIT Press, UK, 1962. 513 p.

8. Borawski P., Dunn J., Harper J., & Pawlewicz A. The intra-european union trade of milk and dairy products. Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia, No. 18(2), 2019. P. 13-23.

9. Borawski P., Pawlewicz A., Parzonko A., Harper J.K., & Holden L. Factors Shaping Cow's Milk Production in the EU. Sustainability, No. 12, 2020. P. 420—422.

10. Pouch T., Trouve A. Deregulation and the crisis of dairy markets in Europe: facts for economic interpretation. Studies in Political Economy, No. 99 (2), 2018. P. 194—212.

11. Балабанова Л.В. SWOT-аналіз як основа формування маркетингової стратегії компанії. Донецьк: ДОНДУЕТ, 2001. 180 p.

12. Берницька Д. І. Стратегічний аналіз зовнішнього середовища підприємства методом PEST/ STEP аналізу. Економічний аналіз. 2012. № 11 (2). С. 41—45.

13. Кіщак І. Т., Шевчук С. П., Дьоміна В. М. SWOT-аналіз як інструмент розробки маркетингової стратегії виходу підприємства на зовнішній ринок. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2014. № 2. С. 542—548.

14. Мех О.А. Можливості удосконалення методики SWOT-аналізу. Наука та наукознавство. 2012. № 1. С. 21—26.

15. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства. Тернопіль: Економічна думка, 2006. 390 с.

16. Ghazinoory S., Abdi M., Azadegan-Mehr M. SWOT Methodology: A State-of-the-Art Review for the Past, A Framework for the Future. Journal of Business Economics and Management, 12 (1). 2011, pp. 24—48.

References:

1. Ansoff, I. (1987), Corporate Strategy, Penguin, USA.

2. Day, G.S. (1986), Analysis for Strategic Market Decisions, West Publishing, St Paul, USA.

3. Philip Kotler (2012), Kotler On Marketing. Simon & Schuster, London, UK.

4. Quinn, J.B. (1980), Strategies for Change: Logical Incrementalism, IRWIN, Homewood, USA.

5. Mescon, M. H. Albert, M. and Khedouri, F. (1988), Management, Harper & Row, NY, USA.

6. Porter, M. E., (2004), The Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors, Free Press, NY, USA.

7. Chandler, A.D. (1962), Strategy and Structure, MIT Press, Cambridge, USA.

8. Borawski, P., Dunn, J., Harper, J. and Pawlewicz, A. (2019), "The intra-european union trade of milk and dairy products", Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia, vol. 18 (2), pp. 13—23.

9. Borawski, P., Pawlewicz, A., Parzonko, A., Harper, J.K. and Holden, L. (2020), "Factors Shaping Cow's Milk Production in the EU", Sustainability, vol. 12, pp. 420—422.

10. Pouch, T. and Trouve, A. (2018), "Deregulation and the crisis of dairy markets in Europe: facts for economic interpretation". Studies in Political Economy, vol. 99 (2), pp. 194—212.

11. Balabanova, L.V. (2001), SWOT-analiz iak osnova formuvannia marketynhovoї stratehii kompanii [SWOT-analysis is the basis of the formation of the company's marketing strategies], DonDUET, Donec'k, Ukraine.

12. Bernytska, D.I. (2012), "Strategic analysis of the enterprise's external environment by the PEST/STEP analysis method", Economic analysis, vol. 11 (2), pp. 41—45.

13. Kishhak, I.T., Shevchuk, S.P. and D'omina, V. M. (2014), SWOT analysis as a tool for developing a marketing strategy for an enterprise entering the foreign market. Visnyk Mykolaivskoho nacional'noho universytetu imeni V.O. Suxomlyns'koho, vol. 2, pp. 542—548.

14. Meh, O.A. (2012), "Possibilities of improving the SWOT analysis methodology", Nauka ta Naukoznavstvo, vol. 1, pp. 21—26.

15. Sayenko, M.H. (2006), Stratehiia pidpriemstva [Enterprise strategy]. Ekonomichna dumka, Ternopil', Ukraine.

16. Ghazinoory, S., Abdi, M. and Azadegan-Mehr, M. (2011), SWOT Methodology: A State-of-the-Art Review for the Past, A Framework for the Future. Journal of Business Economics and Management, vol. 12 (1), pp. 24—48.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2024 р.